

**SİBT b. el-ACEMÎ (ö. 841) ve et-TEBYÎN Lİ ESMAİ'L-
MÜDELLİSÎN ADLİ ESERİ BAĞLAMINDA
HADİSÇİLİĞİ**

Yusuf ÖZMEN

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Fuat KARABULUT**

2023

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yusuf ÖZMEN

SIBT b. el-ACEMÎ (ö. 841) ve et-TEBYÎN Lİ ESMÂİ'L-
MÜDELLİSÎN ADLI ESERİ BAĞLAMINDA HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Fuat KARABULUT

ERZURUM-2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "SIBT b. el-ACEMÎ (ö. 841) ve et-TEBYÎN Lİ ESMÂÎ'L-MÜDELLİSİN ADLI ESERİ BAĞLAMINDA HADİSÇİLİĞİ" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğinin bilgilendirilmesini ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

17.12.2023

Aslı ıslak imzalıdır

Yusuf ÖZMEN

*LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi**MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler **MADDE 7– (1)** Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Fuat KARABULUT danışmanlığında Yusuf ÖZMEN tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 12/ 2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam BilimleriAnabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Fuat KARABULUT

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

JüriÜyesi : Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUĞAY

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

JüriÜyesi : Doç. Dr. Sedat YILDIRIM

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI, KAYNAKLARI, METODU VE AMACI.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI	1
B. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	1
C. ARAŞTIRMANIN METODU	3
D. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SİBT B. el-ACEMİ’NİN HAYATI VE HADİŞÇİLİĞİ

1.1. SİBT B. el-ACEMİ’NİN HAYATI	5
1.1.1. İsmi ve Nesebi	5
1.1.2. Doğumu ve Vefatı	5
1.1.3. Ailesi	6
1.2. SİBT B. el-ACEMİ’NİN HADİŞÇİLİĞİ	7
1.2.1. İlmi Yolculukları	7
1.2.2. Hocaları	8
1.2.3. Öğrencileri.....	9
1.2.4. İlmi Kişiliği	9
1.2.5. Kitapları.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

TEDLİSİN ANLAMI, ÇEŞİTLERİ, HÜKMÜ, SEBEPLERİ, TEDLİS VE MÜRSEL HADİS, MÜDELLİS RAVİLER

2.1. ANLAMI	15
2.1.1. Lügavi Anlam.....	15
2.1.2. İstilahî Anlam	15

2.2. ÇEŞİTLERİ.....	19
2.2.1. Tedlisü'l-İsnad	20
2.2.2. Tedlisü's-Şüyûh	21
2.2.3. Tedlisü't-Tesviye	22
2.2.4. Tedlisü'l-Kat'	23
2.2.5. Tedlisü's-Sukût	23
2.2.6. Tedlisü'l-Atf	23
2.2.7. Tedlisü'l-Bilâd	24
2.2.8. Tedlisü'l-Hafî	24
2.2.9. Tedlisü'l-Mutûn	24
2.2.10. Tedlisü'l-İcâze	25
2.2.11. Tedlisü'l-Mutâbaa	25
2.3. HÜKMÜ	26
2.4. SEBEPLERİ	28
2.5. TEDLİS VE MÜRSEL HADİS.....	31
2.5.1. Mürsel Hadis	32
2.5.2. Mürsel-i Hafî	33
2.6. et-TEBYÎN Lİ ESMÂİ'L-MÜDELLİSÎN ADLİ ESERDEKİ MÜDELLİS	
RÂVİLER	34
 SONUÇ.....	 100
KAYNAKÇA	102
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİBT b. el-ACEMÎ (ö. 841) ve et-TEBYÎN Lİ ESMÂÎ'L-MÜDELLİSÎN ADLI
ESERİ BAĞLAMINDA HADİSÇİLİĞİ

Yusuf ÖZMEN

Tez Danışmanı: Doç Dr. Fuat KARABULUT

2023, 110 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Fuat KARABULUT

Doç. Dr. Sedat YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUĞAY

Hadisler sened ve metin olmak üzere iki esas üzerine bina edilmiştir. Hadis bilginleri de ilk asırlardan itibaren gayretlerini sened ve metni doğru anlamaya teksif etmişlerdir. Bu iki esası doğru bir şekilde değerlendirmek için birçok eser telif etmişler ve bir usûl vazetmişlerdir. Hadis metinlerini doğru anlamak için akıl, Kur'an ve diğer hadis metinleriyle çelişmeme gibi genel kriterler belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra sened ile ilgili ise cerh-tadil ilmini ortaya koymuşlar ve biyografi alanında çok geniş bir edebiyatın oluşmasında aktif bir rol oynamışlardır. Esasında bu durum hadis bilginlerinin sened ve metin denkleminde keyfi ve indî anlayışlardan ne denli uzak durduklarını göz önüne sermektedir. Bu durumu daha yakından görmek için araştırmamızda hadis ilmi ve bilhassa rical ilmi ile ilgili birçok eser kaleme alan, hicri dokuzuncu asırda vefat eden Sıbt b. el-Acemî ve et-Tebyîn li Esmâî'l-Müdeellisîn adlı eserini inceledik. Bu itibarla İbnü'l-Acemî'nin hayatını ve ilmi kişiliği hakkında gerekli bilgileri aktardıktan sonra genel manada Tedlis konusunu ve İbnü'l-Acemî'nin tedlis konusu ile ilgili yaklaşımlarını ele aldık. Araştırmanın devamında et-Tebyîn adlı eserinden hareketle İbnü'l-Acemî'nin müdeellis ravilere dair yaklaşımını ele aldık. Ayrıca aynı ravi hakkında yapmış olduğu değerlendirmelerin tutarlılığını tespit etmek amacıyla Kütüb-i Sitte ravilerine dair yazdığı Nihâyetü's-Sûl adlı eserini de göz önünde bulundurduk.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, kapsamı, kaynakları, metodu ve amaçlarından bahsettik. Birinci bölümde Sıbt b. el-Acemî'nin hayatını ve ilmi kişiliğini ele aldık. İkinci bölümde ise İbnü'l-Acemî'nin et-Tebyîn adlı eserinden hareketle tedlis kavramına ve müdeellis ravilere dair değerlendirmelerini serdettik.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tedlis, Sıbt b. el-Acemî, et-Tebyîn

ABSTRACT**MASTER THESIS****SİBT IBN al-AJAMİ (ö. 841) as a MUHADDİTH IN THE CONTEX OF HIS
BOOK et-TEBYİN li ESMAl'L-MÜDELLİSİN****Yusuf ÖZMEN****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Fuat KARABULUT****2023, 110 Pages****Jury: Assoc. Prof. Dr. Fuat KARABULUT
Assoc. Prof. Dr. Sedat YILDIRIM
Assit. Prof. Dr. Recep ERTUĞAY**

Hadiths are based on two principles, namely, the script and the text. Since the first centuries, hadith scholars have concentrated their efforts on the correct understanding of the script and text. In order to understand the hadith texts correctly, they set general criteria such as not contradicting reason, the Qur'an and other hadith texts. In addition, they introduced the science of cerh-tadil related to the senad and played an active role in the formation of a vast literature in the field of biography. In fact, this situation reveals how far the hadith scholars avoided arbitrary and indie understandings in the equation of senad and text. In order to see this situation more closely, in our research, we have analysed Sibte b. al-Ajamī, who died in the ninth century of Hijri and wrote many works related to the science of hadith and especially the science of rical, and his work titled al-Tebyīn li Esmā' l-Müdeḡḡisīn. In this respect, after providing the necessary information about Ibn al-Ajamī's life and scholarly personality, we discussed the issue of tedlis in general and Ibn al-Ajamī's approaches to the issue of tedlis. In the rest of the study, we discussed Ibn al-Ajamī's approach to the mutdeḡḡis rawā's based on his work al-Tabyīn. In addition, in order to determine the consistency of his evaluations about the same rawāw, we have also taken into consideration his work Nihāyat al-Sūl, which he wrote about the rawāws of the Qur'ānic Sitta.

Our research consists of an introduction and two chapters. In the introduction, we mentioned the subject, scope, sources, method and aims of the research. In the first chapter, we discussed the life and scholarly personality of Sibte b. al-Ajamī. İkinci bölümde ise İbnü'l-Acemî'nin et-Tebyīn adlı eserinden hareketle tedlis kavramına ve müdeḡḡis ravilere dair değerdendirmelerini serdetdik.

Keywords: Hadith, Tedlis, Sibte b. al-Ajami, al-Tabyīn

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s	: Aleyhimusselâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bnt.	: Bint
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
hz.	: Hazreti
r.a	: Radiyallahu Anh
s.a.v	: Sallallahu Akeyhi ve Sellem
ö.	: Ölüm Tarihi
t.y	: Baskı tarihi yok
t.h.k	: Tahkik

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hız. Peygamber (s.a.v) kendinden önceki Peygamberler (a.s) gibi Allah'ın emirlerini insanlığa tebliğ etmek üzere gönderilmiştir. Allah'ın emirlerini ümmetine aktarırken sadece bir nâkil vazifesi görmemiş aynı zamanda tebyin vazifesiyle de görevlendirilmiş olup Allah'ın kitabını açıklamada sünnetine istinad etmiştir. Peygamber (s.a.v) vefat etmeden önce Allah'ın kitabını ve sünnetini miras olarak bırakmış, islam ümmeti de bütün gayretini bu iki emaneti korumaya ve sahîh bir şekilde aktarmaya teksif etmiştir. Tarihsel süreç içerisinde farklı din ve inançlara mensup toplulukların islam ümmetine katılması başta olmak üzere yaşanan olumsuz bazı vakıalar sünnete dair bakışların ve yaklaşımların değişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu yaklaşımların sünneti olumsuz etkilediğini hatta büyük bir tahrifata neden olduğunu gören islam alimleri, ümmeti sözlü ve yazılı olarak çeşitli şekillerde uyarılmışlardır. Seslerini daha geniş kesimlere duyurmak ve gelecek nesillere yol göstermek üzere pek çok çalışma ortaya koymuşlardır. Bir yandan hadis usulü konularına dair eserler yazarken diğer yandan hadislerin baş tarafında yer alan senedlerdeki ravilerin biyografilerine dair kitaplar telif etmişlerdir.

Hadis alimlerinin gerek metin merkezli olsun gerek sened merkezli olsun ortaya koymuş oldukları müellefat geçmişten günümüze taraflı tarafsız herkesin dikkatini çekmiş, beğenisini kazanmış ve erişilmez birer çalışma olarak nitelendirilmiştir. Sözgelimi onlar sadece genel manada hadis ravilerini çok detaylı bir şekilde incelemekle yetinmemiş aynı zamanda sika, zayıf, yalancı, müdellis, muhtelit, muhadram raviler hakkında özel çalışmalar serdetmişlerdir. Hadis alimlerinin ortaya koyduğu bu eşsiz edebiyatın tanıtımı hakkında pek çok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Biz de bu çalışmamızda hicri dokuzuncu asırda vefat etmiş olan ve geriye hadis alanıyla alakalı bir çok eser bırakan Sıbt b. el-Acemî'yi ve onun et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellisîn adlı eserini bağlamında tedlis ve müdellis ravilere dair yaklaşımını inceleyeceğiz.

Yüksek lisans çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşacaktır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, kapsamı, kaynakları, metodu ve amacını ele aldık. Birinci bölümde İbnü'l-Acemî'nin genel hatlarıyla hayatı aktarılmış, hocaları, öğrencileri, ilmi yolculukları, telif etmiş olduğu eserler çerçevesinde ilmi kişiliği açıklanmıştır. İkinci

bölümde ise tedlis kavramı ortaya konmuş İbnü'l-Acemî'nin et-Tebyîn ve Nihâyetu's-Sûl adlı eserlerinden hareketle tedlis konusu ile alakalı görüş ve yaklaşımları ele alınmıştır. Bu bölümün son başlığında İbnü'l-Acemî'nin et-Tebyîn adlı eserinde ismini zikretmiş olduğu 93 müdellis ravinin değerlendirmesi yapılmış ve eserleri göz önüne alınarak İbnü'l-Acemî'nin müdellis raviler hakkında vermiş olduğu hükümlerin sağlanması yapılmıştır.

Tez çalışmam boyunca her aşamada yardımını gördüğüm ve gerekli müdahaleleri ile çalışmamın şekillenmesinde büyük bir pay sahibi olan değerli danışmanım Doç. Dr. Fuat KARABULUT hocama teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca her daim desteklerini gördüğüm Doç. Dr. Avnullah Enes ATEŞ hocama, araştırma süresi boyunca değerli yorumlarını esirgemeyen diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım. Bu tezin SYL-2023-12355 koduyla BAP projesi kapsamında hazırlandığını beyan ederim.

Erzurum-2023

Yusuf ÖZMEN

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI, KAYNAKLARI, METODU VE AMACI

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Araştırmamızda hicri dokuzuncu asırda yaşamış hadis alimi Sıbt b. el-Acemî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve onun tedlis kavramına dair yaklaşımları incelenmiştir. Ayrıca İbnü'l-Acemî'nin müdellis raviler hakkındaki değerlendirmeleri de müstakil bir konu olarak belirlenmiştir. Araştırmamızın kapsamı Sıbt b. el-Acemî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve onun et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesin adlı eseri ile sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte İbnü'l-Acemî'nin hayatı aktarılırken onun ilmi hayatında önemli bir etkiye sahip olan ailesi, hocaları ve öğrencileri de ele alınmıştır. Ayrıca onun tedlis yaklaşımı ile ilgili bilgiler serdedilmeden önce kendisinden önce yaşayan hadis alimlerinin söz konusu kavrama dair yaklaşım ve değerlendirmeleri belirtilmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırma konuları serdedilirken temel kaynağımız Sıbt b. el-Acemî'nin *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesin* adlı eseri olmakla beraber rical (biyografi) kitapları, özel ve genel hadis usulü eserlerinden yararlanılmıştır.

Sıbt b. el-Acemî'nin hayatı ve ilmi kişiliği aktarılırken yararlanılan kaynaklar: İbn Hacer (ö. 852) *el-Mecma'u'l-mü'esses*, Sehâvî (ö. 902) *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, Süyûtî (ö. 911), *Tabakâtü'l-huffâz*, Kettânî (ö. 1962) *Fihrisü'l-fehâris*, İbn Tağîberdî (ö. 874) *el-Menhelü's-şâfi'*, Takiyüddin b. Fehd (ö. 871) *Laḥzû'l-elhâz*, Necmüddin b. Fehd (ö. 885) *Mu'cemü's-şüyûh*, İbn Nasirüddin (ö. 842) *Tavzîhu'l-Müştebih*, Ziriklî (ö. 1976) *el-A'lâm*, Zehebî (ö. 748) *el-Kâşif* (thk. Muhammed Avvâme) adlı eserlerden oluşmaktadır.

Tedlis ve Sıbt b. el-Acemî'nin tedlis anlayışı konusunda başta Sıbt b. el-Acemî'nin (ö. 842) *et-Tebyîn li esmâi'l-müdellesin*, *Nihâyetü's-sûl fi rivâti sitteti'l-usûl* adlı eserleri olmak üzere Şafiî (ö. 204) *er-Risâle*, Râmhürmüzî (ö. 360) *el-Muhaddisu'l-fâsil*, Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405) *Ma'rifetu ulumi'l-hadîs*, *el-Medḥal ilâ*

Kitâbi'l-İklîl, Hatib el-Bağdâdî (ö. 463) *el-Kifâye*, İbn Salâh (ö. 643) *Mukaddimetu İbn Salâh*, Nevevî (ö. 676) *et-Takrîb ve't-teysîr*, Süyûtî (ö. 911) *Tedribü'r-râvî*, Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1958) *el-Bâisu'l-hasîs*, Zerkeşî (ö. 794) *en-Nüket 'alâ Mukaddimetu İbni's-Şalâh*, İbn Hacer (ö. 852) *Nüzhetü'n-Nazar*, *en-Nüket 'alâ Kitab-i İbn Salâh*, Irâkî (ö. 806) *et-Takyîd ve'l-izâh*, Bulkînî (ö. 805) *Meâsinü'l-iştîlâh*, İbn Cemâa (ö. 733) *el-Menhelü'r-revî*, Alâî (ö. 761) *Câmi'u't-tahşîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, Sehâvî (ö.902) *Fethu'l-mugîs*, Tâhir el-Cezâirî (ö. 1920) *Tevcîhü'n-nazar*, Emîr es-San'ânî (ö. 1182) *Tavzîhu'l-Efkâr*, Nureddin İtr (ö. 2020) *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadis*, Subhi es-Sâlih (ö. 1986) *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîs ve muştalâhuh* gibi mutekaddimûn, muteahhirûn ve son dönemde telif edilmiş eserlerden yararlanılmıştır. Konuyla alakalı ülkemizde yazılmış olan makale ve kitaplarda göz önüne alınmıştır. Bu vesile ile Prof. Dr. Veysel ÖZDEMİR tarafından kaleme alınan *Tedlis değerlendirmelerinde usûl*, Prof. Dr. Bünyamin ERUL'a ait *Tedlis* maddesi ile Prof. Dr. İbrahim HATİPOĞLU'na ait *Sıbt b. el-Acemî* maddesi de yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır. Konuyla alakalı Arap aleminde yazılmış olan *et-Tedlis ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, *et-Tedlis fî'l-Hadîs*, *İthâfu Zevî'r-Rüsûh bi men Rumiye bi't-Tedlîsi mine's-Şuyûh*, *Mu'cemu'l-Müdellesîn* başlıklı tez ve makaleler de incelenmiştir. Ayrıca tedlis kavramının lafzi ve ıstılahi manaları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla *es-Sihâh*, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, *Lisânu'l-Arab*, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, *Esâsu'l-Belâğa*, *el-Fâik* ve *en-Nihâye* tarzında sözlük ve Garibu'l-Hadis alanına dair kitaplar değerlendirilmiştir.

Tezimizin son bölümünü yazarken rical/biyografi alanında yazılmış pek çok kaynaktan istifade edilmiştir. Cemmâilî (ö. 600) tarafından telif edilmiş *el-Kemâl fî esmai'r-ricâl* adlı eseri ve onun bu eseri üzerine Mizzî (ö. 742), Zehebî (ö. 748) ve İbn Hacer (ö. 852) tarafından yapılmış olan *tehzib* ve *ihtisar* çalışmaları temel kaynaklarımız arasında yer almıştır. Ayrıca Zehebî'nin (ö. 748) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, *el-Kâşif*, *Tezkiretü'l-huffâz*, *Mizânü'l-i'tidâl*, İbn Hacer'in (ö. 852) *Takrîbü't-tehzîb*, *Tabakâtü'l-müdellesîn*, İbn Hibbân'ın (ö. 354) *es-Sikât*, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, Buhârî'nin (ö. 256) *et-Târîhu'l-kebîr*, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, İbn Adî'nin (ö. 365) *el-Kâmil fî duafai'r-ricâl* adlı eserleri ve rical ilmine dair pek çok eser başvuru kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

C. ARAŞTIRMANIN METODU

Tezimizde öncelikli olarak aşamalı bir araştırma metodu takip edilmiştir. İlk bölümde Sıbt b. el-Acemî'nin hayatı ve ilmi kişiliği ele alınarak araştırmanın ana konuların birisi olan hadis alimimiz hakkında temel bilgiler verilmiştir. Sonraki bölümde tedlis kavramının lügavi ve ıstılahi manaları başta olmak üzere Sıbt b. el-Acemî'ye gelinceye kadar önceki hadis alimlerinin tedlis kavramına yaklaşımları derli toplu bir şekilde müstakil başlıklar halinde ortaya konulmuştur. Tedlis ile alakalı her başlıkta hadis bilginlerinin yaklaşımları genel bir çerçevede ele alındıktan sonra son paragrafta Sıbt b. el-Acemî'nin o konuyla ilgili görüşü belirtilmiştir. İbnü'l-Acemî'nin konu ile ilgili görüşlerini araştırma esnasında yine ona ait et-Tebyîn li esmâi'l-müdebbisîn ve Nihâyetu's-sûl fî ruvâti sitteti'l-usûl adlı eserleri başvuru kaynaklarımızı oluşturmuştur. Tezimizin son başlığını İbnü'l-Acemî'nin et-Tebyîn adlı eserinde isimleri geçen müdebbis ravilerin değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Bu bölümde her bir ravi ile alakalı değerlendirmeler için rical/biyografi kaynakları incelenmiştir. İlgili ravinin sırasıyla vefat tarihi, öğrencileri, hocaları, otoriter hadis bilginlerinin ravi hakkındaki cerh-tadilleri ve Sıbt b. el-Acemî'nin Nihâyetu's-sûl adlı eseri göz önünde bulundurularak söz konusu ravi hakkındaki değerlendirmesinin tutatlılığı sunulmuştur. Son olarak değerlendirmesi yapılan ravinin Kütüb-i Sitte ravilerinden olup olmadığı tespit edilmiştir. Şayet Kütüb-i Sitte ravilerinden ise örnek olarak Kütüb-i sittedeki her bir kitap'ta geçen bir rivayetin yeri belirtilmiştir.

D. ARAŞTIRMANIN AMACI

Hadis ilminde sahih hadis ile sakim hadisi birbirinden ayırmanın en temel iki ölçütünden birincisi sened tenkididir. Hadis bilginleri sadece genel nitelikli rical kitapları telif etmemişlerdir. Aynı zamanda sika, zayıf, yalancı, müdebbis raviler hakkında özel nitelikli müstakil eserler de telif etmişlerdir. Onların bütün bu telifattaki amaçları sika ve zayıf ravileri tespit etmek, insanların sahih dini metinlere ulaşmasını sağlamaktır. Biz de bu araştırmamızda hicri dokuzuncu asırda yaşamış, rical ilmi ile tebarüz etmiş ve bu alanda bir çok eser ortaya koymuş olan hadis alimi Sıbt b. el-Acemî'yi ve eserlerini tanıtmayı hedefledik. Ayrıca onun tedlis kavramına dair yaklaşımının ve müdebbis raviler hakkındaki değerlendirmelerinin tespit edilerek hadis

ilmine sağlamış olduğu katkıların ortaya konulması tezimizde gözetlenen amaçlar arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİBT B. el-ACEMÎ'NİN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

1.1. SİBT B. el-ACEMÎ'NİN HAYATI

1.1.1. İsmi ve Nesebi

İsmi İbrahim b. Muhammed b. Halîl et-Trablûsî el-Halebî'dir. Künyesi Ebu'l-Vefâ lakabı ise Burhânuddîn'dir. İsminde geçen et-Trablûsî ifadesi onun aslen Trablusşamlı olduğunu el-Halebî ise onun doğum ve vefat yerini belirtmektedir. Sıbt b. el-Acemî Burhânuddîn el-Halebî, İbrahîmu'l-Muhaddis, el-Burhânu'l-Muhaddis, el-Burhânu'l-Halebî ve İbnü'l-Ğavf olarak farklı lakaplarla da bilinir.¹ Sıbt b. el-Acemî ismini anne tarafından olan dedesine nisbeten almıştır.² Babasıyla ilgili net bilgiler bulunmamakla birlikte anne tarafından kureyşli ve emevî olduğu belirtilmiştir.³

1.1.2. Doğumu ve Vefatı

Sıbt b. el-Acemî Hicri takvime göre 22 Recep 753 yılında Halep'in Balabân bölgesine bağlı Cellûm mahallesinde dünyaya gelmiştir. Henüz çocukluk çağında iken babası vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra kendisiyle annesi ilgilenmiş ve eğitim hayatına yön vermiştir. Yoğun geçen ilmi hayatının nihayetinde yakalanmış olduğu Tâûn hastalığından dolayı 26 Şevval 841 yılında Halep'te vefat etmiştir.⁴

¹ Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melayîn, Beyrût ts., I, 65; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ez-Zehebî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme- Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Dâiratü'l-Kıble-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde 1413, I, 91; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehavî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*, Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrût ts., I, 138; Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, thk. İhsan Abbâs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1403, I, 221.

² Sehavî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*, I, 138.

³ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 91.

⁴ Ebû'l-Fazl Takıyyüddîn Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Hâşimî el-Mekkî İbn Fehd, *Lağzü'l-elhâz*, Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1419, 201; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-mü'esses*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Darû'l-Marife, Beyrût 1413, III, 9; Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Ammetü li'l-Kitab, Kâhire ts., I, 147; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 221; Sehavî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*, I, 138; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-

1.1.3. Ailesi

Sıbt b. el-Acemî'nin babasına dair kaynaklarda net bilgiler bulunmamaktadır. Annesinin adı Aişe bnt. Ömer b. Muhammed b. Ahmed'tir. Annesi Aişe küçük yaşındaki oğlu Sıbt b. el-Acemî'yi kur'an'ı ezberlemesi için önce Bağdat'a götürmüş kur'an'ın bir kısmını ezberlemesini sağlamıştır. Daha sonra hıfzını tamamlaması için oğlunu Halep'te bulunan Nâsirüddin et-Tavâşi'nin adına yapılan Mektebetü'l-Eytâm'a kaydetmiştir.⁵ Annesi tarafından Halep'te ilmi şöhretleri ile tanınan köklü bir aileye mensuptur. Büyük dedelerinden olan ve Sıbt b. el-Acemî'nin ismini kendisinden aldığı Şerefüddin Ebû Tâlib Abdurrahmân b. Hasen, Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk tarafından Bağdat'ta yapılan Nizâmiye medreselerinde eğitim görmüştür. Aile Bağdat'tan Halep'e taşındıktan sonra Nizâmiye medreselerinde eğitim almış olan dedesi tarafından Nizâmiye tarzı medreseler yapılmış ve Halep'te ilk ilmi medresenin kurucusu olmuştur.⁶

Oğlu Ebû Zer Muvaffâkuddin Ahmed b. İbrahim b. Muhammed el-Halebî de kendisi gibi Sıbt b. el-Acemî olarak bilinir. Babası gibi Hadis İlmi ile ilgilenen Ebû Zer bu alanda birçok eser vermiştir. Kunûzü'z-Zeheb fî Târîhi Haleb, et-Tavdîh li Mübhemâti'l-Câmiî's-Sahîh, Kurratü'l-Ayn, Mübhemâtü Müslim ve et-Tavdîh li'l-Evhâmi'l-Vâkiati fi's-Sahîh bu alanda ortaya koymuş olduğu eserlerdir.⁷

Sıbt b. el-Acemî'nin ailesi Halep'te sadece medreseler inşa etmekle yetinmemişlerdir. İnşa etmiş oldukları medreselerin uzun yılları boyunca müderrisliğini yapmışlar ve yaşadıkları bölgede ilmi hayatı daha aktif bir hale getirmişlerdir. Medresetü'z-Zücâciyye, Medresetü's-Şerefiyye gibi eğitim kurumları inşa eden ve bu kurumlarda eğitim faaliyetlerinde aktif bir rol oynayan Benî Acemî ailesinde şöhret bulan pek çok alim vardır. Bu alimlerin arasında Ebû Tâlib Abdurrahmân b. Hasen, Ziyâüddin Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Hasen, Şemsüddin Ebûbekir Ahmed b. Abdürrahîm, Kemâlüddin Ömer b. Abdürrahîm, İmâdüddin Muhammed b. Abdürrahîm, Ebu'l-Müzaffer Abdülmelik b. Abdullah, Fâhire bnt. Abdullah b. Ömer, Şemsüddin

---

Hudayrî es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1403, 551; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 65; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 92.

⁵ Sehavî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*; İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*.

⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 93; Ebû'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnabî, Ma'hedü'l-Buhusi'l-ilmiyye, Mekke 1421, 8.

⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 88; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 222.

Abdülkerîm b. Muhammed, İzzüddin İbrahim b. Sâlih, Abdurrahmân b. Sâlih, Kemâlüddin Ebu'l-Kâsım Ömer b. Muhammed, İmâdüddin İsmâîl b. Muînüddin ve Tâcüddin Abdülvehhâb b. İbrahim gibi alimlerin isimleri zikredilebilir.⁸

1.2. SİBT B. el-ACEMÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ

1.2.1. İlmi Yolculukları

Eski tarihlerden beri hadis ravilerinin âli isnad elde etmek için rihle adı altında yapmış oldukları ilmi yolculukları Sıbt b. el-Acemî de henüz küçük yaşlardan itibaren yapmıştır. Sıbt b. el-Acemî'nin hayatına baktığımızda onun yaptığı yolculuklarının genellikle tedris amaçlı olduğunu görmekteyiz. Henüz küçük yaşlarda iken annesi tarafından Bağdat'a götürülüp kur'ân hıfzına başlamıştır.⁹ Bağdat'tan dönüp Halep'e geldikten sonra kur'ân hıfzını tamamlamış ve halepte bulunan alimlerden faydalandıktan sonra rihlelere başlamıştır.

İlmi yolculuklar kapsamında Mısır'a iki defa rihle yapmıştır. Hicri 780 ve 786 tarihlerinde gerçekleştirmiş olduğu bu yolculuklarda bir çok beldeye uğramış ve bir çok alimden istifade etmiştir. Bunun yanında Kudüs'e dört defa yolculuk yapmıştır. Kâhire, İskenderiyye, Dimyât, Tunus, Halîl, Gazze, Ramle, Nablus, Hama, Hıms, Trablus, Dımaşk ve Ba'lebekke gibi islam beldeleri de Sıbt b. Acemî'nin uğrak yerlerinden olmuştur.¹⁰

Sıbt b. el-Acemî hicri 780 yılında yapmış olduğu rihlede sırasıyla Hama, Hıms, Ba'lebekke ve Dımaşk'a gitmiş ordaki hadis alimlerinden hadis işitme ve rivayette bulunma imkanını elde etmiştir. Dımaşk'ta yaklaşık olarak kırk hadis alimiyle karşılaşmış ve onlardan rivayette bulunmuştur. Dımaşk'tan sonra Kudüs ve el-Halîl beldelerine uğrayıp hadis aldıktan sonra Kâhire'ye gitmiş otuz küsur hadis aliminden hadis elde etmiştir. Kâhire'den sonra İskenderiyye'ye gidip orda dört hadis alimine hadis okumuştur. Bu uzun yolculuktan sonra Halep'e dönmüştür. Dönüş yolunda Nablus, Dimyât ve Gazze'ye gitmiştir.¹¹

⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 93.

⁹ Sehavî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*, I, 138.

¹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 103; Sehavî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*, I, 140.

¹¹ İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 204.

İbnü'l-Acemî 786 yılında yapmış olduğu rihlede de yukarıda ismi geçen beldelelere tekrar uğramıştır. Ayrıca söz konusu beldelerin bir kısmını dört defa bir kısmını üç defa ziyaret etmesi ilmi yolculuklara olan düşkünlüğünü ortaya koymaktadır.¹²

1.2.2. Hocaları

Sıbt b. el-Acemî yapmış olduğu birçok hadis yolculuğuyla doğru orantılı olarak hocalarının sayısı fazla olmuştur. Halep başta olmak üzere uğramış olduğu beldelerdeki hadis alimlerine öğrencilik yapması onun ilmi hayatında hoca-öğrenci ilişkisinin yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. Hocalarının sayısını göstermek adına Sıbt b. el-Acemî kendi ifadesi ile hadis hocalarının iki yüze yakın olduğunu, şiir rivayet ettiği hocalarının otuz küsur olduğunu, diğer ilimlerde ki hoca sayısının ise otuza yakın olduğunu açıklaması önemlidir.¹³

İbnü'l-Acemî'nin hocalarının bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

Ömer b. Raslân el-Bulkînî (ö. 805), Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806), Ebu'l-Hasen Nureddîn el-Heysemî (ö. 807), Ömer b. Ali Sırâcüddin ibnü'l-Mülakkîn (ö. 804), Süleyman b. Yûsuf el-Yâsûfî (ö. 789), Abdülaziz b. Abdürrahmân b. Abdürrahîm b. el-Acemî (ö. 780), Hâşim b. Ömer b. Muhammed el-Halebî (ö. 770), Aişe bnt. Ömer b. Muhammed el-Acemî (ö. 789), Ömer b. İbrahim b. Abdullah el-Acemî (ö. 777), Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817), Şihâbüddin el-Ezruî (ö. 783), Necmüddin Ebu Muhammed Abdüllatîf b. Muhammed (ö. 787), İbn Câbir el-Endülûsî ed-Darîr (ö. 780), Ziyaüddin Muhammed b. Ömer en-Nâsibî (ö. 857), Cüveyriye el-Hakkâriyye el-Kâhiriyye (ö. 783), Aişe bnt. İsmâîl, Ümmü Hediye Yâsemin bnt. Abdullah el-Halebiyye, Kemâlüddin Ömer b. el-Acemî, Şerefüddin Ömer b. Hüseyin, Kâdî kemâlüddin Ömer el-Maarî, ez-Zâhir b. el-Acemî, Kâdî Cemâlüddin Ebû İshâk İbrahim el-Adîm, Şihâbüddin Ahmed b. Aşâir, İbn Abdülazîz el-Kâhirî, Bedrüddin Muhammed b. Beşer el-Harrânî, İbn Abdülbâki es-Sûfî, Hatib Şihâbüddin b. el-Hanbeli eş-Şafîî, Kemâlüddin Muhammed b. Habîb, Bedrüddin Hasen b. Habîb, Nureddin b. el-Adîm, Ebu'l-Berekât Mûsâ b. Feyyâz el-Makdîsî el-Hanbelî, Şemsüddin Muhammed b.

¹² Zehebî, *el-Kâşif*, I, 103; İbn Fehd, *Laḥzû'l-elḥâz*, 204.

¹³ Zehebî, *el-Kâşif*; Sehavî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*; İbn Fehd, *Laḥzû'l-elḥâz*.

Ali, Şeref bnt. Hatib el-Mansûriyye, İbnü'l-Muhib el-Hâfiz, Selâhaddin b. Ebî Ömer, İbn Râcih, Ebu'l-Havl.¹⁴

1.2.3. Öğrencileri

Sıbt b. el-Acemî'nin ilmi hayatında hocalarının çokluğu göz önüne alınarak öğrencilerinin de sayısının ciddi sayılara ulaştığı belirtilmelidir. Onun uzun yıllar boyunca pek çok öğrencisi olmuştur. Vefat tarihleri itibarıyla ilk vefat eden öğrencisi Nâsiruddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahmân'dır. Nâsiruddin hicri 812 yılında vefat etmiştir. Son vefat eden öğrencisi ise hicri 900 yılında vefat etmiş olan Muhammed b. Ebubekir b. Abdurrahmân'dır. İlk vefat eden öğrencisi ile son vefat eden öğrencisinin arasındaki zamansal fark İbnü'l-Acemî'nin öğrencilerinin ait olduğu tabakaların da çokluğunu göstermektedir.¹⁵

Sıbt b. el-Acemî'nin öğrencilerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852), İbn Nâsiruddin ed-Dımeşkî (ö. 842), Alâuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hatib en-Nâsiriyye el-Halebî (ö. 843), Zeynüddin Ömer b. Muhammed en-Nâsibî el-Halebî (ö. 873), Ebubekir b. Muhammed en-Nâsibî el-Halebî (ö. 863), Muhammed b. Muhammed İbn Emîr-i Hâc el-Halebî (ö. 879), Abdülvehhâb b. Züreyk (ö. 845), Muhammed b. Mûsâ b. Ali el-Merâkişî (ö. 823), Ali b. İbrahim b. Ali (ö. 859), Necmüddin b. Fehd (ö. 885) Takiyyüddin b. Fehd (ö. 871), Muhammed b. Ebubekir b. Abdurrahmân b. Muhammed ed-Dımeşkî.¹⁶

1.2.4. İlmi Kişiliği

Sıbt b. el-Acemî daha önce aktarıldığı üzere ilmi bir aileye mensup olduğundan küçüklüğünden itibaren gerek annesinin desteğiyle gerek anne tarafından akrabaları olan alimlerin yardımıyla ilimle iştigal etmeye başlamıştır. Döneminin meşhur pek çok aliminden eğitim almıştır. Yıllarca süren ilim yolculukları yapmış ve onlarca öğrenci yetiştirmesinden dolayı Halep başta olmak üzere islam beldelerinde büyük bir şöhrete kavuşmuş, alimlerin teveccüh ve övgüsünü kazanmıştır.

¹⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 104; Sehavî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, I, 139; İbn Fehd, *Laḥzû'l-elḥâz*, 202; İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 147; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 222.

¹⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 112.

¹⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 113; Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fi ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, I, 18.

Onun en meşhur öğrencisi İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852) hocası İbnü'l-Acemî hakkında: “İstikamet üzere bir hayat, güzel bir ahlak, fıkıh ile ilgilenme, sürekli eğitime yönelme ve daima hadis rivayetiyle uğraşmanın yanında birçok eser yazmıştır. O şu an tartışmasız bir şekilde Halep diyarının hocasıdır” ifadelerini kullanmıştır.¹⁷ Takiyüddin b. Fehd el-Mekkî (ö. 871) İbn Hacer ile benzer ifadeler kullanmış olmakla beraber İbnü'l-Acemî için imam, hafız, allâme, müttaki, güzel ahlak sahibi, mütevazı, hadisi ve ehlini seven, insaf sahibi, kolaylaştırıcı ve sabırlı ifadelerini kullanarak onun hem ilmi hem insani yönünü methetmiştir.¹⁸

Alâüddin Ali b. Hatib en-Nâsiriyye (ö. 843) onun hakkında: “İbnü'l-Acemî pek çok eser kaleme almış, öğrencilerine eğitim vermiştir. O benim hocamdır. Hadis ilmini ondan öğrendim, ondan istifade ettim, onun rehberliğine tabi oldum. O selevin yolundan giden imam, alim, abid, hafız ve müttaki bir kimsedir. Halep ehli onu tâzim ediyordu, onun bereketine inanıyordu ve Halep'in önde gelenlerinin çoğu ona talebelik yapmışlardır. Uzak bölgelerden talebelerin rihle yaptığı bir kimse olmuştur ve sürekli ilimle iştigal etmiştir” ifadelerini kullanmıştır.¹⁹

Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî (ö. 874) ise: “İmam, hafız, Üstün niteliklere sahip bir alimdir. Pek çok hadis işitmiş faydalı ve değerli birçok eser telif etmiştir. Ondan hadis rivayet etme şansını elde edemedim fakat onun talebelerinin büyük bir kısmıyla karşılaştım. Onların hepsi İbnü'l-Acemî'nin ilmini, faziletini ve hafzını methediyorlardı” sözleriyle Sıbt b. el-Acemî'nin ilminden sitayişle bahsetmiştir.²⁰

Necmeddin İbn Fehd el-Mekkî (ö. 885) onun imam, allâme, hafız, dindar, mütevazı bir şahsiyet olduğunu ifade etmiş ve ahlaki faziletlerini övmüştür.²¹ Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902) onun alim, allâme, hafız bir bilgin olduğunu belirtmiş, pek çok güzel ahlakla bezendiğini, ilmi çok sevdiğini, çokça kur'an-ı kerim okuduğunu, hadis dinlemeye karşı sabırlı olduğunu öyleki bir gün boyunca hadis okunsa dinlemekten sıkılıp usanmayacağını sözlerine eklemiştir. Bunun yanında İbnü'l-Acemî'nin çok

¹⁷ İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-mü'esses*, III, 12.

¹⁸ İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 204.

¹⁹ İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 152.

²⁰ İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 152.

²¹ Necmüddin Ömer (Muhammed) b. Muhammed b. Muhammed el-Hâşimî el-Mekkî İbn Fehd, *Mu'cemü's-şüyûh*, thk. ez-Zâhî Muhammed, Daru'l-Yemâme li'i-Bahs, Riyad 1402, 50.

sayıda hocadan hadis rivayet ettiğini, pek çok öğrenciye de hadis aktardığını ve tartışmasız bir şekilde Halep beldesinin muhaddisi olduğu vurgulamıştır.²²

Takiyüddin el-Makrîzî (ö. 845) İbnü'l-Acemî için; “ o tartışmasız Halep beldesinin hocasıdır” demiştir. Bikâî (ö. 885) ise onun Garîbu'l-Hadis'te bilgin olduğunu, hadis metinlerine karşı büyük bir vukufiyetinin bulunduğunu ve İlelü'l-Hadis konusunda uzman olduğunu belirtmiştir. Sehâvî, Bikâî'nin değerlendirmesine itirazda bulunarak “İbnü'l-Acemî'nin metinlere karşı vukufiyeti ve İlelü'l-Hadis konusunda uzman olduğu iddiaları abartılı ifadelerdir. Onun bu ilimlerde behresi yoktur” ifadelerini kullanmıştır.²³

Ebu'l-Berekât Muhammed b. Muhammed el-Ğarrâkî (ö. 858) Sıbt b. el-Acemî için: “Nâsiru's-Sünne, kendisine rihle yapılan kimse, Emiru'l-Mü'minîne fi'l-Hadis, Şam beldelerinin muhaddisi”, İbnü'l-Adîm: “Hâfizu'l-İslam, muhaddislerin hocası”, İbn Fehd (ö. 885) ise: “İslam hâfızlarının bakiyyesi” ifadelerini kullanmışlardır.²⁴

İlmi kişiliğinden dolayı kendisine Halep'te Şafiî kadılığı yapması teklif edilmişse de o her seferinde bu teklifi geri çevirmiştir. Gerek Şafiî gerek Hanefî olsun yaşadığı dönemin Halep kadıları genellikle kendi öğrencilerinden olması onun güçlü bir ilmi kişiliğinin olduğunu ortaya koymaktadır.²⁵

1.2.5. Kitapları

Sıbt b. el-Acemî hadis ilmiyle ilgilenmiş ve derinleşmiş olmakla birlikte diğer ilimlerde de vukufiyetli bir alim olduğu söylenebilir. Bununla beraber Sıbt b. el-Acemî'nin müellefatına bakıldığında kaleme almış olduğu eserlerin tamamının hadis ilmine münhasır olduğu görülmektedir. Bir önceki bölümde aktarıldığı üzere kendi dönemindeki biyografi alimleri İbnü'l-Acemî'nin ilmi kişiliği gibi kaleme almış olduğu eserlere de övgülerini ifade etmişlerdir. Nitekim İbn Hacer (ö. 852): “ onun eserleri son derece faydalı, aşırı bir araştırma ve inceleme neticesinde kaleme alındığı görülmektedir” şeklindeki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.²⁶

²² Sehavî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi*, I, 142.

²³ Sehavî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi*, I, 144.

²⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 119.

²⁵ Sehavî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi*, I, 142.

²⁶ Sehavî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi*, I, 143.

İhtisaru'l-Ğavâmid ve'l-Mübhemât: Sıbt b. el-Acemî bu eserinde İbn Beşkuvâl'in (ö. 578) hadis-i şeriflerde yer alan kapalı ve müphem isimlere dair kaleme aldığı eserini ihtisar etmiştir. İbnü'l-Acemî'nin isimlendirmedeği bu eserini Sehâvî (ö. 902) "Telhîsu'l-Mübhemât" şeklinde isimlendirmiştir. Müellif söz konusu eserinde hadislerin senedlerini hafzetmiş ve hadislerin geçmiş oldukları kaynakları zikretmiştir.²⁷

el-İğtibât bi Ma'rifeti Men Rumiye bi'l-İhtilât: İbnü'l-Acemî tarafından Muhtelit ravilere dair kaleme alınmış olan eser hicri 818 yılında telif edilmiştir.²⁸

İmlaât alâ Sahîhi'l-Buhârî: Müellifin Buhârî'nin (ö. 236) Sahîh'i üzerine yazdığı yazıları kapsamaktadır. Ancak müellifin bizzat kendisi tarafından kaleme alınmamış olup öğrencileri tarafından yazılıp aktarılmıştır.²⁹

et-Târîh: Eser, İbn Hacer (ö.852) ve Sehâvî (ö. 902) gibi İbnü'l-Acemî'nin hayatını kaleme alan müellifler tarafından zikredilmemiştir. Böyle bir eserin varlığını İbnü'l-Acemî'nin kendisi gibi ilmi derinliği ile şöhret bulan oğlu Ebû Zer b. el-Burhân'ın (ö. 884) "kale vâlidî fî târîhihi" tarzındaki ifadelerinden öğrenmekteyiz.³⁰

et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesîn: Hadis rivayetinde tedlis yapan ravilere yönelik yazılan eser hicri 818 yılında kaleme alınmıştır. Eserde doksan kusur ravinin ismi geçmektedir. Her ismin sonunda söz konusu ravinin durumunu belirten değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca eserin giriş kısmında tedlisin tanımı ve kısımları hakkında genel manada bilgiler sunulmaktadır.³¹

Tezkiratü't-Tâlibi'l-Muallem fîmen Yukâlu İnnehu Muhadram: Muhadram kavramı ve muhadramûn tabakasını tanıtmak üzere telif edilmiştir.³²

et-Telkîh li Fehmi Kâri's-Sahîh: Sahîh-i Buhârî'nin muhtasar bir şerhidir. İki ciltten oluşmaktadır.³³

es-Sebt: İbnü'l-Acemî'nin hocalarının biyografilerini aktardığı eseridir. Bu eserinde bazen İbn Hacer (ö. 852) ve İbn Nâsırüddin (ö. 842) gibi öğrencilerinin de biyografilerine yer vermiştir.³⁴

²⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 122.

²⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 122.

²⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 122.

³⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 123.

³¹ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 123.

³² Zehebî, *el-Kâşif*, I, 123.

³³ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 123.

Hâşiye alâ Elfiyyeti'l-İrâkî: İrâkî'nin (ö. 806) hadis usulüne dair yazmış olduğu beyitler hakkında yazılmış bir hâşiyedir. Sehâvî, İbnü'l-Acemî'nin eserinin metin kısmında kendisinden müstağni kalınmayacak beyitler eklediğini belirtmiştir.³⁵

Hâşiye alâ Tecrîdî's-Sahâbe: Zehebî'nin (ö. 748) sahâbe biyografisine dair yazmış olduğu eserinin hâşiyesidir.³⁶

Hâşiye alâ Telhîsi'l-Müstedrek: Zehebî'nin Hâkim en-Neysâbûrî'nin (ö. 405) el-Müstedrek adlı eserinin üzerine yazdığı eserinin hâşiyesidir.³⁷

Hâşiye alâ Câmiî't-Tahsîl: Âlâî'nin (ö. 761) Mürsel, tedlis ve bunlarla vasıflanan ravilere dair yazmış olduğu eserinin hâşiyesidir. İbnü'l-Acemî bu eserinde Âlâî'nin Mürsel ve tedlis ile vasıfladığı raviler hakkında bir istidrak çalışması yapmıştır.³⁸

Hâşiye alâ Süneni İbn-i Mâce: İbnü'l-Acemî'nin İbn Mâce'nin Sünenine yazmış olduğu hâşiyedir. Müellif bu eserinde hadislerin sıhhati ve hüküleri hakkında sözü çok uzatmadığını bilgileri arz yoluyla aktardığını ifade etmiştir.³⁹

Hâşiye alâ Süneni Ebî Dâvûd: Ebû Dâvûd'un Süneni üzerine yazılmıştır.⁴⁰

Hâşiye alâ Şerh-i Elfiyyeti'l-İrâkî: İrâkî'nin yine kendi eseri Elfiyye üzerine yazmış olduğu Şerhu Elfiyyeti'l-Hadis üzerine telif edilmiş olan bir hâşiyedir.⁴¹

el-Muktefâ fî Zapti Elfâzi'z-Şifâ: Eser Kâdî İyâz'ın (ö. 544) Şifâ adlı eserinde geçen lafızları değerlendirmek üzere kaleme alınmıştır. Müellif eserini kaleme alma esnasında geri dönüp yeniden değerlendirme gayesiyle birçok lafzın değerlendirmesini yapmamıştır. Ancak kitabı kaleme aldıktan sonra 44 yıl yaşamasına rağmen kitabı tekrardan değerlendirmek mümkün olmamıştır.⁴²

Neslü'l-Himyân fî Mi'yâri'l-Mîzân: Zehebî'nin Mîzânü'l-İ'tidâl adlı eseri üzerine kaleme alınmıştır. İbnü'l-Acemî bu eserinde Zehebî'nin zayıf ve meçhul ravilerden bazılarının isimlerini olması gereken başlıklar altında zikretmediğini ve diğer bazı zayıf

³⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 123.

³⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 124.

³⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 124.

³⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 124.

³⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 124.

³⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 125.

⁴⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 125.

⁴¹ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 125.

⁴² Zehebî, *el-Kâşif*, I, 126.

ve meçhul ravileri de kitabına almadığını belirtmiştir. Dolayısıyla İbnü'l-Acemî bu eserinde hem Mîzânü'l-İ'tidâl'in tertibini düzenlemiş hem de Zehebî'nin atlamış olduğu bazı zayıf ve meçhul ravilerin isimlerine yer vermiştir. Bunların haricinde kitabında değinmediği bazı önemli hususların bulunduğunu da sözlerine eklemiştir.⁴³

Nihâyetü's-Sûl fî Ruvâti's-Sitteti'l-Usûl: İbnü'l-Acemî'nin Kütüb-i Sitte'de ismi geçen raviler hakkında yazmış olduğu rical kitabıdır. Müellif bu eserinde Zehebî'nin el-Kâşif adlı eserinde benimsediği yöntemi benimsemiştir. Ondan farklı olarak Nesâî'nin Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle ve Sünenü'l-Kübrâ adlı eserlerinde geçen ravileri de eserine eklemiştir. Müellif eserin mukaddimesinde bazı hadis usulü konularına yer vermiştir. Ayrıca eserin başlangıcında Peygamber'in (s.a.v) hayatını muhtasar bir şekilde ele almıştır.⁴⁴

Nûru'n-Nibrâs alâ Sîreti İbn Seyyidinnâs: İbn Seyyidinnâs'ın 'Uyûnü'l-eşer fî fûnüni'l-megâzî ve's-siyer adlı eserinin şerhidir.⁴⁵

Hâşiye alâ Sahîhi Müslim, Hâşiye ale'l-Kâşif, Hâşiye alâ Mîzânü'l-İ'tidâl, el-Keşfu'l-Hasîs, Havâmişu'l-İstîâb telif etmiş olduğu diğer eserleridir.⁴⁶

---

⁴³ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 126.

⁴⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 130.

⁴⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 131.

⁴⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 132

İKİNCİ BÖLÜM

TEDLİS ANLAMI, ÇEŞİTLERİ, HÜKMÜ, SEBEPLERİ, TEDLİS VE MÜRSEL HADİS, MÜDELLİS RAVİLER

2.1. ANLAMI

2.1.1. Lügavi Anlam

دل-س Harflerinden türemiş olan tedlis kavramı tef'îl babından gelmiştir. Bir malın ayıbını ve kusurunu gizlemek manasına gelmektedir. Müfaale babından geldiğinde ise kandırmak, gizlemek, ihanet etmek ve zulmetmek anlamlarına gelir. Aynü'l-fiil'i fethalı olarak kullanıldığında karanlık manasına gelir. Ayrıca yazın sonunda filizlenen bitki, vesile, gerekçe gibi anlamlara da gelmektedir.⁴⁷ Bununla beraber alimlerin bir kısmı tedlis kelimesinin “karanlık” manasının üzerinde durmuşlardır. Bu manası ile tedlis yapan ravilerin bir nevi hakikatin üstünü örttüklerini ifade etmişlerdir.⁴⁸ Hadis-i şeriflerde de malın ayıbını gizlemek ve bir gayeye ulaşmak için bir şeyi vesile, araç olarak kullanmak manalarında kullanılmıştır.⁴⁹

2.1.2. İstilahî Anlam

Tedlisin ıstilahî manasına gelince onun derli toplu bir şekilde ilk defa tarifini yapan kişinin imam Şafî (ö. 204) olduğu ifade edilmektedir.⁵⁰ O, er-Risâle adlı

⁴⁷ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, Vizaratü'l-İrşad ve'l-Enbâ fi'l-Kuveyt, Kuveyt 1385, XVI, 84; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, thk. Muhammed Nuaym el-Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1426, 546; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, Darû'l-İlm, Beyrût 1407, 1587; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Darû Sadr, Beyrût 1414, VI, 86; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998, I, 294.

⁴⁸ Misfir b. Garamallah ed-Dumeynî, *et-Tedlis fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, Riyad 1412, 35.

⁴⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşşerî, *el-Fâ'ik fî garîbi'l-hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Darû'l-Marife, Lübnân ts., I, 437; Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbn Esir, *en-Nihâye*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî = Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût 1399, II, 129.

⁵⁰ Hammad b. Muhammed el-Ensârî, *İthâfu Zevî'r-Rüsûh bi men Rumiye bi't-Tedlîsi mine's-Şuyûh*, Kuveyt Mektebetü'l-Mu'alla, 1406, 7; Veysel Özdemir, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usul, İlâhiyât*, Ankara 2014, 33.

eserinde, muarızının ehli ilim katında hüccet olan haberin asgari tanımını istemesine karşın ahad haberin tarifini yapmıştır. Söz konusu tarifte geçen tedlis kavramını “Ravinin görüştüğü kimseden işitmediği hadisleri rivayet etmesi” şeklinde açıklamıştır.⁵¹

Mütekaddimûn döneminde yazılan hadis usulüne dair eserlere bakıldığında er-Râmhürmüzî (ö. 360), *el-Muhaddisü'l-Fâsıl* adlı eserinde konuyu detaylandırmaktan ziyade imam Şafî'nin yukarıda geçen tanımını vermekle yetinmiştir.⁵² Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405) ise ortaya müstakil bir tanım koymaktan ziyade örnekler üzerinden konuyu açıklama yoluna gitmiştir. Onun ortaya koyduğu örneklerle bakıldığında Şafî'nin yukarıda geçen tanımına uygun bir şekilde konuyu açıkladığı görülmektedir.⁵³ Bununla beraber o “*el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*” adlı eserinde Süfyân b. Uyeyne'nin kendilerinden muttasıl bir şekilde birçok hadis aldığı hocalarından olan Zührî ve Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiği bir hadiste, muttasıl bir yolla aldığı rivayetlerinin aksine doğrudan hocasından duymadığı halde semâ yoluyla aldığını vehmettirecek şekilde rivayet etmesinden dolayı Süfyân'ın tedlis yaptığını belirtmiştir.⁵⁴ Bu durum onun tedlisi, ravinin daha önce kendisinden hadis işittiği hocasından, işitmediği bir hadisi işitmiş izlenimi vererek rivayet etmesi şeklinde anladığını göstermektedir. Hatib el-Bağdâdî (ö. 463) tedlisi; “ravî'nin hadis işitmediği kimseden bir hadisi işitmiş izlenimi vererek rivayet etmesi ve söz konusu kişiyi işitip işitmediğini müphem bırakmasıdır” şeklinde açıklamıştır. Hatib el-Bağdâdî'ye göre ravî eğer semanın olmadığını net bir şekilde ortaya koyarsa o zaman müdellis değil mürsil olacağını ve hadisin de Mürsel hadis kategorisinde değerlendirileceğini belirtmiştir.⁵⁵ İbn Abdülber (ö. 463) de tedlisi: “Bir kimsenin başka birisinden işitmiş olduğu bir hadisi, mülaki olduğu, sema ettiği ve rivayette bulunduğu bir raviden işitmiş gibi rivayet etmesidir”⁵⁶ şeklinde açıklama yoluna gitmiştir.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risale*, thk. Abdüllatif el-Hümeym- Mahir Yasin el-Fahl, Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1435, 344.

⁵² Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, thk. Muhammed Accac el-Hatib, Darû'l-Fikr, Beyrut 1404, 404.

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hakim en-Neysâbûrî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1397, 103.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, thk. Ahmed Fuâd Abdülmün'im, Darû'd-Da've, İskenderiyye ts., 45.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, Cem'iyyetü Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1357, 357.

⁵⁶ Özdemir, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usul*, 35.

İ

bn Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643) ise tedlisi iki kısım olarak ele almıştır. Tedlis: “Râvî’nin görüştüğü ancak hadis işitmediği kimseden hadis işitmiş olduğu izlenimi vererek rivayette bulunmasıdır” ikincisi ise: “Râvî’nin aynı asırda yaşamış olduğu bir kimseyle likasının olduğu ve ondan hadis işittiği izlenimi vererek hadis rivayetinde bulunmasıdır” diyerek tedlis kavramı için iki ayrı tanım yapmıştır.⁵⁷ İbn Salâh’tan sonra Nevevî (ö. 676) tedlisi: “ Râvî’nin çağdaşı olduğu hocadan işitmediği hadisi işitmiş izlenimi vererek rivayette bulunması” şeklinde tarif ederek İbn Salâh’ın ikinci tarifine yakın bir tarif ortaya koymuştur.⁵⁸ İbn Kesîr (ö. 774) ve İbn Cemâa (ö. 733) tedlisin tanımı hususunda İbn Salâh’ı birebir takip etmiş onun ortaya koymuş olduğu tanımı benimsemişlerdir.⁵⁹ Buraya kadar aktarmış olduğumuz, Hâkim ve İbn Abdülber’in haricinde diğer muhaddislerin genel olarak benimsemiş olduğu tedlis tanımı, özellikle İbn Salâh’ın Mukaddime’sine nüket tarzı eserler yazan İbn Hacer (ö. 852) ve Zerkeşî (ö. 794) başta olmak üzere bazı alimler tarafından eleştiriler yöneltilmiştir. Söz konusu tanımın Mürseli Hafî’nin tanımını da muhtevi olduğundan alimler tarafından yeterli görülmediği belirtilmiş ve tedlis kavramı; “râvî’nin daha önce rivayette bulunmuş olduğu hocadan işitmediği bir hadisi, ondan işitmiş gibi rivayet etmesi” şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁰ Irâkî, İbn Salâh’ın tanımının ehli hadisın katında şöhret bulduğunu ve itibara alındığını belirtmiş olmasına karşın⁶¹ İbn Hacer bu sözlerinden dolayı Irâkî’yi eleştirmiş ve söz konusu iddiasını doğru bulmamıştır.⁶² Yukarıda verilen tanımlarda İbn Salâh ile birlikte kendisinden sonra gelen alimlerin bir kısmı tedlisin tanımında lika ve muâsarât

⁵⁷ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdırrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni’s-Salâh*, thk. Nureddin İtr, Dâru’l-Fikr-Dâru’l-Mu’asır, Suriye-Beyrut 1406, 73.

⁵⁸ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Takrîb ve’t-teysîr*, thk. Muhammed Osman el-Heşt, Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, Beyrût 1405, 39.

⁵⁹ Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâ’işü’l-Hasîs*, Dâru İbni’l-Cevzî li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 1435, Kâhire 145; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî Bulkînî, *Meḥâsinü’l-İştîlâh*, thk. Abdurrahman Aîşe, Darü’l-Mearif, Kâhire ts., 231; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa’dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî İbn Cemaa, *el-Menḥelü’r-revî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Darü’l-Fikr, Dimeşk 1406, 72.

⁶⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *en-Nüket ‘alâ Mukaddimetü İbni’s-Salâh*, thk. Muhammed b. Belâferic Zeynelâbidîn, Dâru’s-Selef, Riyad 1419, II, 69; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ Kitab-i İbn Salâh*, thk. Umeyr Rebî’ b. Hâdî, İmâdü’l-Bahsi’l-İlmî, Medine 1404, I, 102.

⁶¹ Ebü’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdırrahmân el-İrâkî, *et-Takyîd ve’l-îzâh*, thk. Muhammed Osman Abdurrahman, el-Mektebetü’s-Selefiyye, Medine 1389, 98.

⁶² İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ Kitab-i İbn Salâh*, I, 102.

ifadelerini kullanmıştır.⁶³ Buna karşın erken dönemlerden itibaren yaptıkları tedlis tanımlarında sadece lika ifadesini kullanıp muâsarât ifadesine yer vermeyen birçok hadis bilgini bulunmaktadır.⁶⁴ Bununla beraber son dönemde yapılan çalışmalar Tedlis hakkında yapılan farklı tanımları şu şekilde sıralamışlardır:

- Ravinin kendisinden hadis işittiği hocasından işitmediği bir hadisi işitmiş izlenimi vererek rivayette bulunmasıdır. Daha önce aktardığımız üzere İbn Abdülber (ö. 463), Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405), Bezzâr (ö. 292), İbn Kattân (ö. 628) ve Zerkeşî (ö. 794) bu tarifi ortaya koymuşlardır.
- Ravinin, görüşüp de kendisinden hadis işitmediği hocadan müphem bir siga ile rivayette bulunmasıdır. Nevevî (ö. 676), Alâî (ö. 761), İbn Hacer (ö. 852) ve Suyutî (ö. 911) bu tarifi benimsemişlerdir.
- Ravinin lika veya muâsarâtının bulunduğu fakat hadis işitmediği hocadan hadis işittiği izlenimi vererek rivayette bulunmasıdır. İbn Salâh (ö. 643), İbn Mülakkîn (ö. 804), İbn Cemâa (ö. 733), İbn Kesîr (ö. 774) ve birçok hadis bilgini bu tarifi vazetmişlerdir.⁶⁵

Sıbt b. el-Acemî (ö. 841) tedlis kavramını ravinin, hadisi işitmiş olduğu asıl hocasını atlayıp senedin muttasıl olduğunu vehmettiren bir ifade ile söz konusu hadisi hocasının hocasına veya daha yukarıda yer alan bir hocaya ulaştırması şeklinde açıklamıştır. Kendisinden önceki muhaddislerin tedlis tarifini göz önüne alan İbnü'l-Acemî (ö. 841) yapmış olduğu tedlis tarifini açıklama cihetine gitmiş ve “müdelis ravinin muâsır olduğu veya görüşmüş olduğu hocadan, işitmemiş olduğu hadisi veya hocasından hadis işitmiş olup da işitmediği bir rivayeti işittiği izlenimini vererek

⁶³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Mûkiza*, thk. Abdülfettâh Ebu Ğudde, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Haleb 1412, 47; Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîş ve muştalâhuh*, Darû'l-İlm, Beyrût 1404, I, 170; Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî, *Tevcihü'n-naẓar*, thk. Abdülfettâh Ebu Ğudde, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Haleb 1416, II, 567; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, thk. Ebu Abdîrrahman Salah b. Muhammed b. Uveyda, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1417, I, 318.

⁶⁴ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyutî, *Tedribü'r-râvî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabî, Darû't-Tiybe, Riyad 1414, I, 256; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehavî, *Fethu'l-muğîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-Sünne, Mısır 1424, I, 223; Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî Alâî, *Câmi'u't-tahşîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, thk. Abdülmecid es-Selefi Hamdi, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1407, 96; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 357; Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2011.

⁶⁵ Dumeynî, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, 37.

rivayette bulunmasıdır” diyerek kendisinden önce yapılmış olan tedlis tariflerini bir araya getirmek suretiyle açıklamada bulunmuştur.⁶⁶ Hadis alimleri mutlak manada tedlisin tarifini ortaya koyarken ileride de görüleceği üzere genellikle tedlisin kısımlarından birisi olan tedlisü'l-isnad'ın tarifini kullanmışlardır. Bununla beraber İbnü'l-Acemî'nin ortaya koymuş olduğu genel tarifi muhaddisler tarafından ortaya konulan tedlisü't-tesviye'nin tarifine yakın olduğu ifade edilmelidir.

2.2. ÇEŞİTLERİ

Hadis bilginleri tedlisin çeşitlerini genel olarak isnad ve şüyûh olmak üzere iki çeşit ile sınırlandırmışlardır. İlk dönemde telif edilen hadis eserleri içerisinde er-Râmhürmüzî (ö. 360) eserinde tedlis ile ilgili fazla detaya yer vermemiştir. Tedlisin çeşitleri ile ilgili Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405) kendisinden önceki müelliflere nisbeten farklı bir yol izlemiş tedlisi 6 kısım olarak ele almış ve şu şekilde sıralamıştır:

- Râvînin, güvenilirlik hususunda muhaddisin seviyesinde veya daha üstün yahut daha aşağı bir seviyede olan sika ravilerden tedlis yapmasıdır. Ancak bu raviler sika ravilerden tedlis yaptıklarından dolayı aktarmış oldukları haberler makbul haberler kategorisinin dışına çıkmaz. Talha b. Nâfi' ve Katâde b. Diâme'nin rivayetleri bu kabildendir.

- Râvînin قال فلان benzeri ifadeler kullanarak tedlis yapmasıdır. Bu gibi kimselerin hadisi kimden işittikleri araştırıldığında veya kendilerine hadisi kimden aldıkları ısrarla sorulduğunda hadisi kendisinden almış oldukları kimseyi açıklarlar.
- Râvînin, kim ve hangi bölgeden oldukları bilinmiyen meçhul bir topluluktan tedlis yapmasıdır.
- Râvînin cerhedilmiş bir topluluktan rivayette bulunup, tanınmamaları için onların isim ve künyelerini değiştirerek tedlis yapmasıdır.
- Râvînin bir kısım muhaddislerin birçok hadisini işitip çok azını işitme imkanı bulamayıp söz konusu işitme imkanına erişemediği hadislerin rivayetinde tedlise başvurmasıdır.

⁶⁶ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*; Ebü'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, thk. Yahya şefik Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406.

- Râvînin قال فلان ifadesini kullanarak daha önce görmediği ve işitmediği kimselerden hadis rivayet etmesidir. Müdellis ravilerin kullanmış olduğu bu ifade sema'a hamledilse de onların hakikatte işitmiş olduğu ne âli ne de nâzil herhangi bir rivayetleri yoktur.⁶⁷

Hâkim'den sonra Hatib el-Bağdâdî (ö. 463) isnad ve şüyûh olmak üzere ikili taksimatı benimsemiştir. Bu durum Irâkî ve Ebnâsî'ye kadar devam etmiştir.⁶⁸ Sonraki dönemde bazı hadis usulü eserlerinde tedlisü't-tesviye başlığı altında yeni bir başlık eklenmiş ve tedlis üç kısım olarak taksim edilmiştir. Burdan anlaşılan odur ki tedlisü't-tesviye bazı muhaddislerce müstakîl bir tedlis çeşidi olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹ Tedlis bazı alimler tarafından böyle bir taksime tabî tutulsa da genel kanaat tedlisin isnad ve şüyûh olmak üzere ikili bir taksiminin olduğu şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu kabule göre tedlisü't-tesviye tedlisin iki ana başlığından birinin alt bir çeşidi olarak benimsenmiştir.⁷⁰ Irâkî (ö. 806)'nin İbn Salâh'a itiraz ederek tedlisin üç kısım olduğunu belirtmesine değinen Bikâî (ö. 885) tedlisin, asılları itibari ile iki ana asıldan oluştuğunu nevilerine bakılacak olursa da onların üçten fazla olduğunu belirterek Irâkî'nin anlayışını hatalı bulması bu durumu desteklemektedir.⁷¹ Bu açıklamalardan hareketle ihtilaf olmakla beraber tedlis konusunun genel kabule göre iki ana kısım ve bu iki ana kısmın altına giren birden çok çeşitten oluştuğu belirtmekte fayda vardır.

2.2.1. Tedlisü'l-İsnad

Daha önce tedlisin tanımı konusunda ileri sürülen tanımlar ve açıklamalar isnad tedlisi hakkında da geçerlidir. Burda şöhret bulan iki tanımı ortaya koymakla yetineceğiz.

⁶⁷ Hakim en-Neysâbü'rî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, 103.

⁶⁸ Özdemir, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usul*, 75.

⁶⁹ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed 'Alî el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuḥbeti'l-fiker*, thk. Muhammed Nizar Temim-Heysem Nizar Temim, Darû'l-Erkam ts., 421; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 337; Cezâirî, *Tevcihü'n-naẓar*, II, 568.

⁷⁰ Suyutî, *Tedribü'r-râvî*, I, 262; Sehavî, *Fethu'l-muğîs*, I, 225; Cezâirî, *Tevcihü'n-naẓar*, II, 568.

⁷¹ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh*, 95; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 318.

- Ravinin lika veya muâsarâtının bulunduğu fakat hadis işitmediği hocadan hadis işittiği izlenimi vererek rivayette bulunmasıdır.⁷²

- Ravinin kendisinden hadis işittiği hocasından işitmediği bir hadisi işitmiş izlenimi vererek rivayette bulunmasıdır.⁷³

Birinci tarifi benimseyen alimler lika veya muâsarât şartlarından herhangi birisinin bulunmasını şart koşmuşlardır. Ancak ileri sürülen bu tarif bazı muhaddisler tarafından eleştirilmiş ve isnad tedlisinin tarifini aşan bir tanım olarak değerlendirilmiştir. İbn Abdülber (ö. 463) ve İbn Hacer (ö. 852) muâsarâtın da yer aldığı birinci tanımın Mürsel-i hafi'yi içerdiğini ve tam manasıyla tedlise ait bir tanım olmadığını beyan etmişlerdir.⁷⁴ Hatib el-Bağdâdî (ö. 463) ise bu durumun muâsarât ifadesinden ziyade, ravinin hadisi almış olduğu kimseyi açıklarken açık ifadeler kullanmaması, hadisi söz konusu şeyhten aldığına dair vehmettirici ifadelerle yer vermesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre ravinin kullanmış olduğu *عن قال* gibi ifadeler tedlis ile beraber Mürsel hadisi de içermektedir. Bununla beraber Mürsel hadis tedlisi içermemektedir. Çünkü Mürsel hadiste ravi rivayeti aktarmada vehmettirici ifadeler kullanmaz.⁷⁵

2.2.2. Tedlisü's-Şüyûh

Ravinin kendisinden hadis işitmiş olduğu hocasını, tanınmaması için hocaya ait olup ancak bilinmeyen, meşhur olmayan bir isim, künye, neseple veya bir vasıfla belirtmesidir.⁷⁶ Hâkim en-Neysâbü'rî de tedlisin çeşitlerine dair yapmış olduğu taksimin dördüncü maddesinde; “ravinin mecruh kimselerden rivayette bulunup tanınmasınlar diye isim ve sigalarını değiştirmesidir” şeklinde bir tanım ortaya koymuştur. Ancak gerek müteahhirûn gerek mütekaddimûn alimlerinin tedlis tanımına bakıldığında hâkim'in “ravinin mecruh ravilerden rivayeti” ifadesiyle tedlisin tarifinde bir

⁷² İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 73; İbn Cema, *el-Menhelü'r-revî*, 72; Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâ' isü'l-haşiş*, 53; Erul, “Tedlîs”; Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmî'l-hadîş ve muştalâhuh*, I, 170.

⁷³ İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitâb-i İbn Salâh*, I, 102; Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimetü İbni's-Salâh*, II, 68; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 357; Cezâirî, *Tevcihü'n-naẓar*, II, 567.

⁷⁴ İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitâb-i İbn Salâh*, I, 102; Dumeynî, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, 40.

⁷⁵ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 357.

⁷⁶ İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 74; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 365; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 332.

daraltmaya gittiği görülmektedir.⁷⁷ Nitekim Buhârî (ö. 236) de sahihinde sika ve güvenilir bir ravi olmasına rağmen hocası Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî'nin (ö. 258) adını sarîh bir şekilde belirtmemiştir. Bazen dedesine bazen dedesinin babasına nisbet ederek ondan hadis aktarmıştır.⁷⁸ İbn Hacer ise “bilinmiyen bir isim, künye veya nisbetle...” ifadesini tenkid etmiş bunun yerine “meşhur olmayan” ifadesinin daha doğru olacağını ortaya koymuştur. Bu durumu yukarıda örneği verilen, Buhârî'nin yaklaşımıyla desteklemiştir.⁷⁹ Ravinin bu şekilde bir tasarrufta bulunmasının sebebi hocanın itikad veya güvenilirliği hususunda sika olmaması, hocanın geç vefat etmesi sebebiyle raviden dışında kimselerin de hocadan hadis işitme imkanına erişmesi, hocanın yaş itibarı ile öğrenciden küçük olması veya öğrencinin tek bir hocadan çok fazla hadis alıp rivayet esnasında hocanın adını sürekli tekrar etmek istememesi şeklinde sıralanabilir. Nitekim Hatib el Bağdâdî de hocasının ismini sürekli tekrar etmek istemediğinden dolayı hocalarının isimlerini farklı şekilde belirtmiştir.⁸⁰

2.2.3. Tedlisü't-Tesviye

Müdelles ravinin iki sikanın arasında bulunan zayıf raviyi senedten düşürüp senedin tamamının sika ravilerden oluştuğu izlenimi vererek rivayette bulunmasıdır. Tedlisin bu çeşidi “tecvid” yani senedteki zayıf raviyi düşürmek suretiyle senedi güzelleştirme olarak isimlendirilmiştir. Tedlisü't-tesviye şekil olarak ravinin kendisinden hadisi aldığı hocasından sonra gelen zayıf raviyi düşürüp ilk hocası ile zayıf raviden sonraki sika ravinin arasını birleştirmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Ayrıca tedlisin bu çeşidi tedlis çeşitlerinin içinde en kötüsü ve en şerlisi olarak nitelendirilmiştir.⁸¹

İbn Hacer hocası Irâkî'nin tedlisü't-tesviye tanımına itirazda bulunmuş ve senedin içerisinde bulunup da düşürülen ravinin zayıf bir ravi olmasının şart olmadığını bilakis senedte güvenilir bir ravinin de düşürülebileceğini ve bunun da tesviye olarak isimlendirileceğini vurgulamıştır. Buna örnek olarak Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin eşek etlerinin tahrimi hususunda rivayet etmiş olduğu hadisin senedinde İmam Mâlik'i

⁷⁷ Hakim en-Neysâbü'rî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, 106.

⁷⁸ Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimetü İbni's-Salâh*, II, 79.

⁷⁹ Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 332.

⁸⁰ İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*.

⁸¹ Nüreddîn İtr, *Menhecü'n-Nakd fî Ulumi'l-Hadis*, Darû'l-Fikr, Dımeşk 1401, 382; Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimetü İbni's-Salâh*, II, 102; Irâkî, *et-Taқыîd ve'l-İzâh*, 96.

senedten düşürüp doğrudan zühri'den aktarmış olduğu hadisi ortaya koymuştur.⁸² Bazı hadis bilginleri aralarını ayırsa da tedlisü'l-iskat tedlisü't-tesviye ile aynı manayı havidir.

2.2.4. Tedlisü'l-Kat'

Rivayet sigası ile ravinin arasının ayrılmasıdır. Ravinin kendisinden hadis işitmediği hocadan hadis işittiği izlenimi vermek için eda sigası kullanmadan hocanın ismini söylemesidir.⁸³

2.2.5. Tedlisü's-Sukût

“Haddesena” veya “Semi'tu” gibi rivayet sigasını söyledikten sonra bir süre susup daha sonra ravinin isminin verilmesidir.⁸⁴ İbn Hacer'in gerek Tabakâtü'l-Müde'llisin adlı eserinde gerek İbn Salâh'ın Mukaddime'sine yazmış olduğu Nüket'inde Tedlisü's-Sukût ıstılahına yer vermemesi ve Tabakâtü'l-Müde'llisin'de Tedlisü'l-Kat' başlığında yukarıda verdiğimiz tanımı, Nüket'te ise Tedlisü'l-Kat' başlığı altında Tedlisü's-Sukût'un tanımını vermesi, onun rivayet sigası zikredilsin veya zikredilmesin her iki tanımın da Tedlisü'l-Kat' kısmına ait olduğunu benimsediğini göstermektedir.

2.2.6. Tedlisü'l-Atf

Ravinin, hadisin senedini zikrederken hadisi işitmiş olduğu hocasının ismini eda sigasıyla sarahaten zikredip kendisinden hadisi işitmediği başka bir hocayı, hadisi işitmiş olduğu hocanın isminin ardından zikretmesidir. Ravinin böyle bir rivayette bulunmasının sebebi hadisi işitmediği kimselerden işittiği izlenimi vermek istemesisidir.⁸⁵

⁸² İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitab-i İbn Salâh*, II, 621.

⁸³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tabakâtü'l-müde'llisin*, thk. Asım b. Abdullah el-Karyûtî, Mektebetü'l-Menâr, Umman 1403, 16; İtr, *Menhecü'n-Nakd fî Ulumi'l-Hadis*, 382; Erul, “Tedlîs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*.

⁸⁴ Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîs ve muştalahuh*, I, 173; Dumeynî, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, 64.

⁸⁵ İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitab-i İbn Salâh*, II, 617; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 339; İtr, *Menhecü'n-Nakd fî Ulumi'l-Hadis*, 383; Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîs ve muştalahuh*, I, 173.

2.2.7. Tedlisü'l-Bilâd

Ravinin hadis aldığı yeri belirtirken net ifadelerden kaçınması, aynı isimde başka bir yeri söyleyerek hadisi söz konusu meşhur yerde aldığını vehmettirmesidir.⁸⁶ Mesela ravinin hadis yeri ifade ederken Mâverâü'n-Nehr ismini söyleyip Dicle Nehrini, Halep ismini söyleyip bununla şöhret bulan Halep şehrini değil de Kahire'de bir bölge ismi olan Halep'i veya Endülüs ismini açıklayıp Mısır'da bir bölge ismi olan Karâfe'yi kastetmesidir.⁸⁷ Hadis ravileri bu çeşit tedlisi uzak bölgelere, rihle denilen hadis yolculuğu yaptığını veya hadis elde etme uğruna yapmış olduğu yolculuklarda çok meşakkat çektiğini vehmettirmek için ortaya koymuşlardır. Tedlis çeşitlerinin en hafif kısmı olduğu ancak bu kısmında mekruh olduğu belirtilmiştir.⁸⁸

2.2.8. Tedisü'l-Hafî

Zerkeşî (ö. 794) ve İbn Dakîkul'îd (ö. 702) tedlisin bu çeşidine temas etmişlerdir. Ancak bu kavram için herhangi bir tanım ortaya koymamışlardır. İlgili örnekleri zikretmekle iktifa etmişlerdir. Buna göre hadis bilginleri Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110) Ebû Hureyre'den (r.a) semasının olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bundan dolayı bazı rivayetlerde Hasan-ı Basrî'nin “haddesena” sigasıyla Ebû Hureyre'den (r.a) aktarmış olduğu hadisleri doğrudan olarak Ebû Hureyre'den (r.a) almadığını sözkonusu ifade ile kendisini değil beldenin ahalini kasdettiğini belirtmişlerdir.⁸⁹

2.2.9. Tedlisü'l-Mutân

Ravinin hadis rivayetinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerini aktarırken Peygamber'e (s.a.v) ait sözlere başka kimselerin sözlerini de eklemesidir. Ravi tarafından yapılan bu tedlis çeşidi hadis usulünde müdreç olarak isimlendirilmektedir.⁹⁰ Rûyânî (ö. 502), Mâverdî (ö. 450) ve İbnü's-Sem'ânî ise metin tedlisini rivayet edilen

⁸⁶ İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitab-i İbn Salâh*, II, 651; Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâh*, II, 108; Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîs ve muştalâhuh*, I, 174; Sehavî, *Fethu'l-muḡîs*, I, 243.

⁸⁷ Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâh*, I, 174; Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîs ve muştalâhuh*, II, 109.

⁸⁸ Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâh*, II, 109; Sehavî, *Fethu'l-muḡîs*, I, 243; Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîs ve muştalâhuh*, I, 174.

⁸⁹ Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâh*, II, 111.

⁹⁰ Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâh*, II, 113; Muhammed b. Tal'at, *Mu'cemu'l-Müdeḳḳisîn*, Dâru Edvâi's-Selef, Riyad 1426, 33.

sözde takdim ve ta'hir yapmak diğer bir ifadeyle maklub hadis şeklinde açıklamışlardır.⁹¹

2.2.10. Tedlisü'l-İcâze

Ravinin hadis tahammül yollarından birisi olan icaze ile almış olduğu hadisi sema yolu ile aldığını vehmettirmek için tahdis ve ihbar lafızlarını kullanmasıdır. İbn Hacer, eğer ravi sika bir ravi olup tedlis ile vasıflanan bir kimse değilse onun kendisinden hadis aktarmış olduğu kimse ile likası tespit edildiğinde kullanmış olduğu bu tür muhtemel ifadelerin sema'a hamledileceğini bunun akside hocasıyla likası bulunmayıp aynı dönemde yaşamışlar ise kullanmış olduğu bu tür ifadelerin sema'a hamledilmeyeceğini belirtmiştir.⁹²

2.2.11. Tedlisü'l-Mutâbaa

Ravinin iki veya daha fazla hocadan, sened veya metin yönünden aralarında ihtilaf olan bir hadis rivayet etmesi ve rivayet esnasından ihtilaflı olan senedleri veya metinleri herhangi bir açıklamada bulunmaksızın birbirine katarak rivayet etmesidir.⁹³

Araştırmamızın ana konusunu teşkil eden Sıbt b. el-Acemî'nin (ö. 841) tedlis yaklaşımına gelince onun tedlisi üçe ayırdığı görülmektedir. Tedlisü'l-isnad dışında şüyûh ve tesviye tedlislerinin tanımını ortaya koyarken kendisinden önceki tanımları olduğu gibi benimsemiştir. İsnad tedlisini ise; “talebenin kendisinden hadis aldığı hocasının ismini hazfederek قال عن gibi ifadeler kullanarak hadisi hocasının hocasından veya daha yukarıda bulunan bir hocadan aldığını vehmettirmesidir” şeklinde tanımlamıştır. Ancak İbnü'l-Acemî isnad tedlisin ikinci bir tanım yapma gereği duymuş ve bazı hadis bilginlerinin tedlisin farklı bir çeşidi olarak tanımladıkları Tedlisü'l-Kat' tanımını isnad tedlisinin ikinci tanımı olarak kullanmıştır. Onu da “Ravinin eda sigasını hazfedip sadece hocanın ismini zikretmesidir” şeklinde tanımlamıştır. İbnü'l-Acemî tesviye tedlisini tedlis çeşitlerinin en şerlisi olarak tanımlamıştır. Tesviye tedlisini ravinin cerhi için bir sebep olarak görmüştür. Şüyûh tedlisini ise isnad tedlisinden daha hafif bir kusur olarak benimsemiş ve onun ravinin cerhine sebep olmaya yeterli bir

⁹¹ Sehavî, *Fethu'l-muğîs*, I, 243.

⁹² İbn Hacer el-Askalânî, *Tabakâtü'l-müdebbisin*, 16.

⁹³ *Mu'cemu'l-Müdebbisîn*, 33.

kusur olmadığını ortaya koymuştur. Müdellis ravilere dair yazmış olduğu müstakil eseri et-Tebyîn li-Esmâi'l-Müdellisîn adlı eserinde şüyûh tedlisi işleyen ravilere yer vermediğini belirtmesi bu anlayışından kaynaklanıyor olmalıdır.⁹⁴

2.3. HÜKMÜ

Hadis alimleri genel olarak tedlis yapmayı mekruh görmüş ve büyük bir kusur olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı tedlis hakkında yer yer çok ağır ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadelerden birkaçı şöyle sıralanabilir; Şu'be b. Haccâc (ö. 160); “tedlis yalanın kardeşidir.”, “tedlis zinadan daha ağır bir suçtur. Benim için semadan yere düşmek tedlis yapmaktan daha sevimlidir”, Ebû Üsâme: “Allah müdellislerin evlerini yaksın. Onlar benim katımda yalancılardan başka bir şey değiller”, Hammâd b. Zeyd (ö. 179); “tedlis yalandır”, Veki b. Cerrâh (ö. 197); “bizler elbise alışverişinde bile tedlisi (dolandırılmayı) kabul etmiyoruz Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinde nasıl kabul edelim?”, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211) Mekke'ye gidince üç gün boyunca kendisinden hadis almak üzere hadis talebelerinin gelmesini beklemiş ancak bu beklentisi gerçekleşmeyince Kabe'ye gidip tavaf yaptıktan sonra Kabe'nin örtüsüne tutunup; “ya rabbi neden böyle oluyor ben yalancı mıyım? Ben müdellis miyim?” şeklinde bir dua yapmıştır.⁹⁵ Abdüssamed b. Abdülvâris'in (ö. 207) babası; “tedlis zillettir”, Süleyman b. Dâvûd el-Minkârî; “sırların ortaya serileceği gün tedlis, aldatma, kibir, hile ve yalan bir yerde haşrolacaklardır”⁹⁶

Muhaddisler tedlisin bütün kısımlarını eşit görmedikleri için tedlisin hükmünü belirtirken de tedlisin bütün kısımları için aynı hükmü vermemişlerdir. Tedlisü'l-İsnad hükmü konusunda muhaddislerin genel olarak üç guba ayrıldığı söylenebilir.

- Hadis alimlerinden bir grup senedten düşürülen ravinin zayıf olması ihtimali veya âli isnad elde etme gayesiyle raviyi düşürmüş olması gibi sebeplere binaen müdellis ravilerin tedlis yapmış oldukları rivayetleri mutlak manada kabul etmemişlerdir.⁹⁷

⁹⁴ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, I, 126; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 11.

⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 355.

⁹⁶ Hakim en-Neysâbü'rî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, 103.

⁹⁷ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh*, 99; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 361; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 319.

- Alimlerin önemli bir kısmının ise ravinin, hadisi semaen işittiğini ister sarîh bir ifade ile ortaya koysun ister sarîh bir ifade kullanmasın müdellis ravinin tedlis yaptığı rivayyetin mutlak manada kabul edileceğini belirtilmiştir. Tedlisin mutlak manada makbul olduğunu belirten alimler müdellis ravinin kezzâb ravilerden olmaması, tedlisin adaleti zedelememesi ve tedlisin Mürsel hadis manasında olması gibi gerekçelere istinad etmişlerdir.⁹⁸ Mürsel hadisleri kabul eden alimlerin müdelles rivayetleri de kabul ettiği şeklindeki genel ifade bazı muhaddisler tarafından kabul görmemiştir. Şafiî (ö. 204) ve bir kısım alimlerin mürsel rivayetleri kabul ettikleri takdirde müdelles rivayetleri kabul etmedikleri vurgulanmıştır.⁹⁹
- Diğer bir kısım alim ise en doğru görüşün mutlak ifadelerden ziyade müdellis ravinin hadisi eda ettiği esnada rivayet sigalarını kullanarak senedin muttasıl olup olmadığını belirtmesine dikkat çekmişlerdir. Buna göre müdellis ravi hadisi rivayet ettiği esnada semâsını ifade eden sarîh bir ifade kullanıp bu yolla senedin muttasıl olduğunu belirtmişse bu rivayetler kabul edilecektir. Eğer müdellis ravi semâsını sarîh bir şekilde ifade etmemişse o halde bu tür rivayetler kabul edilmeyip reddedilecektir. Alimlerin kahir ekseriyeti bu görüşü benimsemişlerdir.¹⁰⁰ Sahihayn'da bulunan müdelles rivayetlere gelince gerek müelliflerinin eserlerine almak için seçmiş oldukları hadislerde sıhhat şartı aramaları bundan dolayı söz konusu rivayetleri bilip zayıflığın dışında farklı bir gerekçeye binaen bu hadisleri seçmeleri gerek bu şekilde rivayette bulundukları kimselerin sika raviler olmasından dolayı bu tür rivayetler de sahih addedilip kabul edilmiştir.¹⁰¹

Muhaddisler tedlisü'ş-şüyûh'un hükmünü belirtirken genellikle ravinin bu tür bir tedlisi yaparken gözetmiş olduğu gayeye bakmışlardır. Şayet ravi hocasının kusurunu

⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 361; Dumeynî, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, 111. (Kezzâb: Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre birinci, Şehâvî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Bkz. Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, 150.)

⁹⁹ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh*, 99.

¹⁰⁰ İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 75; Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh*, 99; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 320; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 361; Suyutî, *Tedribü'r-râvî*, I, 264; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, thk. Nureddin İtr Matbaatü's-Sabâh, Suriye 1421, 85.

¹⁰¹ Suyutî, *Tedribü'r-râvî*, I, 264; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 361; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 322.

gizlemek için böyle bir yola başvurmuş ise bu durumda rivayet kabul edilmeyip reddedilmektedir. Bunun dışındaki durumlara gelince ravinin vefatının geç olması, hadis alınan kişinin yaşının küçük olması, tezyin veya hocalarının çokluğunu belirtmek amacıyla yapılan tedlis için bazı alimler “hata”, “kabul edilmesi gerekmez” gibi ifadeler kullanmış olsalar da genel olarak müsamaha ile karşılandığı söylenebilir.¹⁰²

Tedlisü't-tesviye'ye gelince hadis alimleri onun tedlisin en kötüsü ve şerlisi olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰³ İbn Hacer (ö. 852) tesviye tedlisini müstakil bir bölüm olarak zikretmemiş isnad tedlisinin alt bir kısmı olarak kabul etmiş olmasına rağmen öğrencisi Bikâî'nin (ö. 885) tesviye tedlisi cerh sebebi midir? Sorusuna karşılık İbn Hacer onun cerh sebebi ve hıyanet olduğunu ifade etmiştir. Süfyân es-Sevrî (ö. 161) ve A'meş (ö. 148) gibi önemli muhaddislerin tedlisü't-tesviye yapmaları kendisine sorulduğunda ise onların sika olduğunu bildikleri kimselerden tedlis yaptıklarını belirtmiştir.¹⁰⁴

Sıbt b. el-Acemî (ö. 841) ise isnad tedlisinin hükmünü belirtirken bir grup alimin tedlisi mutlak manada kabul etmediğini ifade ettikten sonra sahih olan görüşün tafsil yoluna gitmek gerektiğini açıklamıştır. Bu açıdan önceki alimlerin benimsediği görüşü kabul eden İbnü'l-Acemî eğer ravi eda sigalarını sarahaten ifade etmek suretiyle senedin muttasıl olduğunu açıklarsa bu rivayetin makbul ve delil olarak kullanılabileceğini, bunun aksine ravi eğer eda sigasını sarahaten açıklamazsa rivayetin Mürsel hadis hükmünde olacağını beyan etmiştir. Şüyûh tedlisi'nin isnad tedlisinden daha hafif bir kusur olduğunu belirtmiş ve yukarıda tedliü's-şüyûh'un hükmü konusunda önceki alimlerin benimsemiş olduğu hükmü benimsemiştir. Tesviye tedlisini ise tedlisin kısımları içerisinde en şerlisi olarak nitelemiştir. Tedlisin hükmü konusunda Sıbt b. el-Acemî'nin kendisinden önceki görüşleri olduğu gibi benimsediği söylenebilir.¹⁰⁵

2.4. SEBEPLERİ

Tedlis konusunu farklı başlıklar altında kısımlandırmak ve her bir kısma ayrı hükümler vermenin temel sebeplerinden bir tanesi rivayet esnasında tedlis yapılırken

¹⁰² Irâkî, *et-Taḳyîd ve 'l-îzâh*, 100; Suyutî, *Tedribü'r-râvî*, I, 265; Cezâirî, *Tevcihü'n-naẓar*, II, 568.

¹⁰³ Alâî, *Câmi'u't-taḥşîl fî aḥkâmî'l-merâsîl*, 103; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 338.

¹⁰⁴ Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, I, 339.

¹⁰⁵ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, I, 127; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellesîn*, 12.

gözetlenen amaçtır. Ravinin bir hadisi rivayet ederken dayanmış olduğu sebep söz konusu rivayeti reddetmeyi veya doğrudan reddetmeyip farklı şekilde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu açıdan tedlisin kısımlarını göz önüne alarak ravilerin gözetmiş olduğu sebepler şu şekilde sıralanabilir:

- Hadisi kusursuz hale getirmek. Hadisi rivayet eden ravi senedde yer alan iki sika arasındaki zayıf raviyi düşürerek senedi mükemmelleştirme ve kusursuz hale getirme sebebi ile bu yola başvurmaktadır.¹⁰⁶
- Hadis hocasının zayıf bir ravi olması. Ravi hadisi kendisinden almış olduğu zayıf hocanın ismini sarahaten zikrecek olsa rivayetin kabul edilmeyeceğinden tedlis yapıp rivayeti geçerli kılmak istemiştir.¹⁰⁷
- Âli isnad elde etme isteği. Ravinin en kısa yoldan hadisin kaynağına ulaşmasını ifade eden âli isnad ilk dönemlerden itibaren hadis ravilerinin temel gayelerinden birisi olmuştur. Bu durumla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel (ö. 241): “Âli isnad elde etme gayesi seleften gelen bir sünnettir”, ölüm döşğinde Yahyâ b. Maîn’e (ö. 233) isteği sorulduğunda: “Boş bir ev ve âli bir isnad” diyerek âli isnada olan iştiaqlarını ortaya koymuşlardır.¹⁰⁸
- Hadis hocasının yaşının küçük olması. Hadisi işiten raviye nisbeten hadisin kendisinden alındığı hocanın yaşının küçük olması veya ravi ve hocanın birbirlerine yakın yaşlarda olmaları öğrenciyi tedlis yapmaya sevk etmiştir. Burda ravinin yaşça kendisinden küçük olan birisinden hadis rivayet etmesinin kendisine ağır gelmesi ve bu konuda yeterinde mütevazı olmaması etkili olmuştur.¹⁰⁹
- İrşad ve nasihatte bulunmak. Hadis bilginleri başta olmak üzere islami ilimlerle iştigal eden ve dinin kendisine yüklediği sorumluluktan dolayı irşad faaliyetlerinde bulunan kimseler konuşmaları esnasında gerek duymadıklarından ve asıl amaç hadis rivayeti olmadığından senedleri hafız ederek metinle ilgilenmişlerdir. Kâdî İyâz (ö. 544) bu gibi kimselerin

¹⁰⁶ Sâlih b. Sa’îd Avamâr, *et-Tedlis ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu’n-Nakdiyye*, Beyrût Darû İbn Hazm, 1422, 89; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 365; Dumeynî, *et-Tedlis fi’l-Hadis Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve’l-Mevsûfûne bihi*, 83.

¹⁰⁷ Sâlih b. Sa’îd Avamâr, *et-Tedlis ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu’n-Nakdiyye*, 90; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 365; Dumeynî, *et-Tedlis fi’l-Hadis Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve’l-Mevsûfûne bihi*, 84.

¹⁰⁸ Sâlih b. Sa’îd Avamâr, *et-Tedlis ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu’n-Nakdiyye*, 90.

¹⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 365; Suyutî, *Tedribü’r-râvî*, I, 265.

amaçlarının irşad ve nasihat olduğundan bu tür bir tedlisin onların hadislerine zarar vermeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁰

- Önceki alimleri taklid etmekle beraber tedlis yapma isteği ve arzusu. Hüseyin b. Beşîr'in (ö. 183); "tedlis nefse en hoş gelen şeydir" ifadesi bu durumun zayıf olan hadisi sahih gösterme gayretinden öte sevilen ve bazı alimlerce yapılması hoş görülen bir ifade tarzı olarak kabul edilmiştir.¹¹¹
- Ravinin aynı hocadan çok sayıda hadis işitmesi ve rivayet ederken aynı hocanın ismini sık bir şekilde tekrar etmek istememesi. Alimlerden bir kısmı bu şekilde bir tedlise müsamaha göstermiştir. Hatib el-Bağdâdî de tedlisin bu çeşidini yapmıştır.¹¹²
- Hadis-i şeriflerin yayılıp intişar etmesi. Bazı hadis alimleri hadiste bulunan bir kusuru gizleme amacı olmaksızın sünnetin yayılması için ihtiyatla hareket edip tedlis yapmışlardır. Buhârî'nin (ö. 236) hocası Zührlî'den (ö. 258) almış olduğu hadisleri rivayet ederken daha önce aralarında geçen olayların hadislerin intişar etmesinin önüne geçmesin diye Zührlî'yi meşhur isminin dışında başka isimlerle anmıştır.¹¹³
- Ravinin kendilerinden hadis almış olduğu hocalarının sayı itibarıyla çok olduklarını vehmettirme isteği.
- Ravinin çok sayıda hadis almış olduğu hocasından işitmediği az sayıdaki hadisleri de söz konusu hocadan işittiği izlenimi vermek istemesi.¹¹⁴
- Öğrenciyi imtihan etmek. Hadis alimleri bazen öğrencilerini bazen birbirlerini imtihan etmek için tedlis yoluna gitmişlerdir. Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902) öğrencileri derste uyanık bir hale getirmek ve onların dikkatini çekmek için tedlis yapmada bir problem olmadığını ifade etmiştir. İbn Dakîkul'îd (ö. 702) ise Sehâv'nin ifadelerine benzer ifadeler kullanarak sika olan hocanın tedlisinde bir maslahat olduğunu açıklamıştır.¹¹⁵

¹¹⁰ Sâlih b. Sa'îd Avamâr, *et-Tedlîs ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, 92; Dumeynî, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, 84.

¹¹¹ Sâlih b. Sa'îd Avamâr, *et-Tedlîs ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, 92; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 360.

¹¹² İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 76; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 365.

¹¹³ Sâlih b. Sa'îd Avamâr, *et-Tedlîs ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, 93.

¹¹⁴ Hakim en-Neysâbü'rî, *Ma'rîfetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, 108.

¹¹⁵ Sâlih b. Sa'îd Avamâr, *et-Tedlîs ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, 94.

- Ravinin hocasının yüceltmek, olduğundan daha güçlü bir ravi olarak göstermek istemesi. Hadis ravisi tarihte çokça örneği bulunduğu gibi hocasını yüceltmek için bazen hocasının kendisinden hadis almış olduğu zayıf raviyi senedten düşürerek hocasının hadisi sika bir raviden aldığı izlenimi vermek istemesinden dolayı tedlise başvurmuştur.
- Ravinin hadis almış olduğu hocasından işittiği ve işitmediği hadisleri ayırt edememesi. Hadis ravisi hocasının çoğu hadisini işitmiş olmakla beraber işitmemiş olduğu az sayıdaki rivayetleriyle işittiklerinin aralarını ayırt edememektedir. Bu durumda söz konusu hocanın bütün rivayetlerini kendisinden işitmiş izlenimi vererek rivayet etmektedir.¹¹⁶
- Senedten düşürülen ravinin hayatta olması. Bazen ravi hocası hayatta olduğu halde bir kusurundan dolayı ismini sarahaten zikretmek istemez eğer vefat etmiş bulunsaydı belki de o hocasının ismini rahat bir şekilde zikredebilirdi. Zira tanınma ihtimalinden dolayı hocanın ismini sarahaten zikretmemek en ihtiyatlı davranıştır.
- Ravinin çokça hadis yolculuğu yaptığı izlenimi vermek istemesi. Bu şekilde bir izlenim için Tedlisü'l-buldân kullanılmıştır.
- İsnad tedlisini gizlemek için Şüyûh tedlisini kullanmak.
- Uydurma bir rivayeti zayıf göstermek. Ravi normak şartlarda uydurma hükmü verilecek bir rivayetin ravisini müphem bırakarak zayıflık hükmünün verilmesini sağlamıştır.¹¹⁷

Sıbt b. el-Acemî ise ravinin zayıf olan bir hadisi sahih göstermek istemesi, hocanın yaşının küçük olması, senedin tamamının sika ravilerden oluştuğunu göstermek gibi yukarıda da yer verilen sebepleri saymakla yetinmiş bu konuda detaya gitmemiştir.¹¹⁸

2.5. TEDLİS VE MÜRSEL HADİS

Tedlis ile Mürsel hadis, hadisin senedindeki kopukluk açısından birbirlerine benzemektedirler. Nitekim her iki kavramın tanımına göre senedten ravi düşürülmek

¹¹⁶ Sâlih b. Sa'îd Avamâr, *et-Tedlîs ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, 95.

¹¹⁷ Dumeynî, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, 91,93.

¹¹⁸ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellesîn*, 12.

suretiyle hadis rivayet ediliyor. Bu itibarla Mürsel hadis ve Mürsel-i hafı kavramlarının tanımları ortaya konulup tedlis ile aralarındaki farkların belirtilmesi gerekmektedir.

2.5.1. Mürsel Hadis

İlk dönem hadis alimleri Mürsel hadisi senedin herhangi bir tabakasında meydana gelen inkıta şeklinde anlamışlardır. Hatib el-Bağdâdî de (ö. 463) Mürsel hadisi: “Râvînin çağdaşı olmadığı veya görüşmediği bir kimseden yapmış olduğu rivayet” şeklinde tarif etmiştir.¹¹⁹ Müttekaddimûn dönemi alimlerinin bir kısmının benimsediği görüş bu olmakla beraber bahsi geçen dönemin diğer bir kısım alimleri ve müteahhirûn dönemi alimleri Mürsel hadisi: “Tabiîn’den olan bir ravinin sahabenin adının seneden düşürüp Hz. Peygamber’den (s.a.v) hadis nakletmesi” şeklinde bir tanım ortaya koymuşlardır.¹²⁰

Daha önce ifade edildiği üzere Mürsel hadisin bahsi geçen iki tanımından birincisi ile tedlis arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Senedin hangi tabakasında olursa olsun bir veya birden fazla ravi düşürülmesi her iki kavrama uygun bir tarif olarak görülmektedir. Buna göre seneden düşürülen ravinin durumunun bilinmemesi de ister Mürsel olsun ister Müdelles olsun her iki hadisi de zayıf kılmaktadır.¹²¹ Ancak gerek hadis alimlerinin ekserisinin ikinci tanımı benimsemesi gerek Hatib el-Bağdâdî’nin: “tedliste aslanan ve rivayeti zayıf kılan durum, ravinin munkatı senedin muttasıl olduğunu vehmettirmek istemesi, Mürsel hadiste ise ravinin böyle bir eğiliminin bulunmamasıdır. Bu itibarla her Mürsel tedlistir. Ancak her tedlis Mürsel değildir. Bundan dolayı hadis alimleri müdellis raviyi yermişlerdir. Ancak mürsil raviyi yermemişlerdir” şeklinde tedlis ile Mürsel hadis arasındaki farkı belirten açıklamaları iki kavramın farklarını ortaya koymaktadır.¹²²

¹¹⁹ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 384.

¹²⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-Nazar*, 82; Hakim en-Neysâbü’rî, *Ma’rifetü ‘Ulûmi’l Hadîs*, 25; İbn Salâh, *Mukaddimetü İbni’s-Salâh*, 51.

¹²¹ Sâlih b. Sa’îd Avamâr, *et-Tedlis ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu’n-Nakdiyye*, 81.

¹²² Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 357.

2.5.2. Mürsel-i Hafî

Râvînin, aynı çağda yaşadığı halde kendisinden hadis işitmediği ve görüşmediği raviden rivayet etmiş olduğu hadistir.¹²³

Mürsel-i hafî de tedlis ve Mürsel’de olduğu gibi senedinde inkıta olan hadis çeşitleri arasında sayılmaktadır. Bir hadisin senedindeki kopukluk zahir ise ve herhangi bir müphemlik yoksa buna Mürsel-i Celi denilir. Bu durumun aksine eğer söz konusu kopukluk gizli ise ve doğrudan anlaşılmayacak şekilde müphem bırakılmış ise bu durum da iki farklı kısım olarak değerlendirilmiştir: Ravi eğer likası olan ve kendisinden hadis işitmiş olduğu kimseden işitmediği bir hadis rivayet ederse buna tedlis denilmiştir. Ancak eğer ravi likası ve rivayeti bulunmadığı sadece çağdaşı olduğu bir raviden hadis rivayet ederse bu durumu da Mürsel-i Hafî denilmiştir.¹²⁴

Konunun ilk başında tedlis tanımları verilirken tedlisin tarifinde sadece lika ve önceden vuku bulan bir semâya yer verenler Mürsel-i hafînin tedlisten farklı bir kavram olduğunu, bunun aksine tariflerinde muâsarâtı da ekleyenler Mürsel-i hafînin tedlisten farklı bir kavram olmadığını benimsedikleri çıkarımında bulunulabilir. Mürsel-i hafînin tarifi ile ilgili Sehâvî’nin (ö. 902) hocası İbn Hacer’e (ö. 852) nisbet ettiği “ravinin, likası ve muâsarâtı olup da semâsının olmadığı kimseden yapmış olduğu rivayettir” şeklindeki tarif İbn Hacer’in Mürsel-i hafînin tarifinde zikrettiği “lika ve semânın olmaması” kaydı farklı birer şart değil birbirinin melzumu olan tek bir şart olduğunu göstermektedir.¹²⁵

Mürsel-i hafînin tedlisten farklı bir ıslıtılâh olmasının pratik bir sonucu olarak Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde yaşamış ancak onunla görüşme fırsatını elde edememiş Muhadramûnun Peygamber’den (s.a.v) yapmış olduğu rivayetlerin hangi kavram altında değerlendirileceği durumudur. Mürsel-i hafî ile tedlisin arasında fark görmeyenler Muhadramûnun rivayetlerini Müdelles birer rivayet olarak değerlendirirler. Bununla beraber Mürsel-i hafî ile tedlis arasında yukarıda belirtilen farkı benimseyen alimler Muhadramûnun rivayetlerini Mürsel hadis gibi değerlendirmişlerdir.¹²⁶

¹²³ İtr, *Menhecû ’n-Nakd fî Ulumi’l-Hadis*, 386; Cezâirî, *Tevcihü ’n-naẓar*, II, 570; İbn Hacer, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 86.

¹²⁴ Cezâirî, *Tevcihü ’n-naẓar*, II, 567.

¹²⁵ Sehâvî, *Fetḥu ’l-muġîs*, IV, 72.

¹²⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 86; Cezâirî, *Tevcihü ’n-naẓar*, II, 570.

Sıbt b. el-Acemî ise tedlis ile Mürsel-i hafinin arasını ayırmıştır. O Mürsel-i hafi'yi: "Râvînin hadis işitmediği kimseden yapmış olduğu rivayettir" Tedlisi ise: "Râvînin çağdaşı olduğu veya likası olup da hadis işitmediği veya hadis işitip de, işitmediği hadisi bir raviden sarîh olmayan bir sigayla aktarmasıdır" şeklinde tarif ederek iki kavramın farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Sıbt b. el-Acemî'nin Mürsel-i hafinin tanımı olarak ortaya koymuş olduğu tanım önceki alimlerden bir kısmının tedlisin tanımı olarak ortaya koymuş olduğu tanımla aynı manayı ifade ediyor.¹²⁷ Ayrıca iki tanım göz önüne alındığında onun genel kanaatin aksine tedlisten ziyade Mürsel-i hafi kavramına daha genel bir mana yüklediği anlaşılmaktadır.

2.6. et-TEBYÎN Lİ ESMÂİ'L-MÜDELLİSÎN ADLI ESERDEKİ MÜDELLİS RÂVİLER

Sıbt b. el-Acemî *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdeellisîn* adlı eserinde doksan üç ravinin değerlendirmesini yapmış ve ismi geçen ravilerin müdeellis ravi oldukları sonucuna ulaşmıştır. İbnü'l-Acemî söz konusu eserinde bazı raviler hakkında kısa değerlendirmeler yapmış ve doğrudan sonuca ulaşmasının yanı sıra bazı raviler hakkında da son derece geniş kapsamlı değerlendirmeler yapmış ve nakillerde bulunmuştur. Sıbt b. el-Acemî hiç şüphesiz ravi değerlendirmelerinde kendinden önceki hadis edebiyatından çokça istifade etmiştir. O faydalandığı bütün kaynakları zikretmese de yer yer belirli kaynakların isimlerini verdiği görülmektedir. İbn Hibbân (ö. 354) *es-Sikât*, İbn Ebû Hâtîm (ö. 327) *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Nesâî (ö. 303) *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, İclî (ö. 261) *es-Sikât*, Zehebî (ö. 748) *Mizânu'l-İ'tidâl*, *el-Urcûze*, Âlâî (ö. 761) *Câmi'u't-tahşîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, Acurrî (ö. 360) *Suâlât*, Dârekutnî (ö. 385) *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, Abdülğânî el-Makdîsî (ö. 600) *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* adlı biyografi eserleri İbnü'l-Acemî'nin kitabını telif ederken istifade etmiş olduğu temel kaynakları oluşturmaktadır.

İbrahim b. Muhammed b. Ebi Yahyâ el-Eslemî: Hicri 184 yılında vefat etmiştir.¹²⁸ Yezid el-A'ver, Yusuf b. Abdullah b. sellâm, Abbas b. Sehl, İkrime ve Sâlim b. Abdullah gibi alimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de başta İbrahim

¹²⁷ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdeellisîn*, 13.

¹²⁸ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdeellisîn*, 14.

ve Abdullah adındaki iki oğlu olmak üzere Hafs b. Gıyâs, Yahyâ el-Kattân, İbn Vehb ve birçok alim rivayette bulunmuştur. Ebû Davud, İclî, İbn Hibbân onun sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.¹²⁹ Bununla beraber alimlerin çoğu tarafından zayıf görülmüştür. Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî başta olmak üzere bazı alimler tarafından tedlis yaptığı belirtilmiştir.¹³⁰ Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Mübârek insanların ondan rivayet etmelerini yasaklıyorlardı. Yahyâ el-Kattân ve İbn Mehdî ise ondan rivayeti terketmişlerdir.¹³¹ İbn Hibbân yukarıda aktarılan eleştirileri bir adım daha ileri götürerek onun hadis rivayetinde yalancı bir kimse olduğunu söylemiştir.¹³² Sıbt b. Acemî'nin kütüb-i sitte râvîlerine dair kaleme aldığı Nihâyetü's-Sûl adlı eserinde söz konusu râvî ile aktardıkları bilgiler yukarıda aktardığımız bilgileri desteklemektedir.¹³³ Ayrıca kütüb-i sitte imamlarından sadece İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bu durum da bir tek rivayetle sınırlı kalmıştır.¹³⁴

İbrâhîm b. Yezîd b. Esved en-Nehaî: Hicri 96 senesinde vefat etmiştir. Bazı bilginler 39 senesinde, bazıları da 58 senesinde vefat ettiğini söylemişlerdir.¹³⁵ Sahabeden Hz. Aişe, Ebû Cühayfe, Zeyd b. Erkam ve İbn Ebî Evfâ ile görüşmüş, Mesrûk (öl.63), Esved (öl. 75), Kâdî Şüreyh (öl.80) ve Alkame (öl.62) gibi şahsiyetlerden rivayette bulunmuştur. Hammâd b. Ebi Süleyman (120), A'meş (148), İbn Avn (151) gibi alimler kendisine öğrencilik yapmıştır.¹³⁶ Kaynaklarda onun çokça hata yaptığı ifade edilmiş olsa da¹³⁷ genel itibarıyla alimlerin övgüsünü kazanmıştır. A'meş (148) onun hadis sarrafı olduğunu söylemiş. Yahyâ b. Mâin (233) onun Mürsellerinin kendisine sevimli geldiğini ifade etmiştir.¹³⁸ Çokça Mürsel rivayette bulunduğu ve tedlis

¹²⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hind: Dâiratü'l-Ma'ârif en-Nizâmiyye, 1326, IX, 522.

¹³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tabakâtü'l-müdezzîsin*, 52.

¹³¹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahûd İbrâhîm Zâyed, Darû'l-Va'y, Halep 1396, 105.

¹³² İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 105.

¹³³ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, 328.

¹³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kâhire Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, 1431, "Cenaiz", 62.

¹³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, I, 178.

¹³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1419, 279.

¹³⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Darû'l-Hânî, Riyad 1422, II, 249.

¹³⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 1405, Beyrut 522.

yaptığı söylenmiştir. Bununla birlikte Beyhakî (öl.458) ve bazı alimler onun Mürsellerini tashih etmişlerdir.¹³⁹

Sıbt İbnü'l-Acemî Nihâyetü's-sûl adlı eserinde müdellis râvîleri altı tabakaya ayırmış İbrâhîm en-Nehaî'nin ismini üçüncü tabakada zikretmiştir. Bu tabakada, tedlis yapmış bununla beraber hadis ilminde derinliği bilinen veya tedlis yaptığı rivâyetin başka bir tarikinden semai' sabit olan veya az tedlis yapmış olup rivâyetleri kabul edilen râvîlere yer vermiştir. Kaynaklar incelendiğinde İbrahim en-Nehaî'nin Mürsel rivâyette bulunduğu sıkça vurgulanmakta olup hakkındaki tedlis iddiasına pek rastlanmamaktadır. Bunu sebebi alimlerden bir kısmının tedlis ile mürseli hafnin aynı manada olduğunu söylemelerinden kaynaklanmakta ise de Sıbt İbnü'l-Acemî ve alimlerin çoğu bunun aksini söyleyip tedlis ve mürseli hafnin birbirinden farklı olduğunu belirtmişler. İbnü'l Acemî'ye göre tedlisü's-şüyûh ve tedlisü't-tesviye'de kullanılan rivâyet sîgaları cezm sîgaları değil de muhtemel sîgalar olursa söz konusu rivayet tedlis olmaktan çıkıp Mürsel rivâyet olur.¹⁴⁰ Bu açıklamalardan hareketle iki farklı tanımdan hangisi kabul edilirse edilsin gerekli şartlar oluştuğunda tedlis ve Mürsel kavramlarının birbirlerinin yerlerine kullanılmasının mümkün olduğu ortaya çıkar.

İbrahim en-Nehaî'nin rivayetlerine kütüb-i sitte imamlarından Müslim (öl.261)¹⁴¹, Ebû Dâvûd (öl.275)¹⁴², Tirmizî (öl.279)¹⁴³, Nesâî (öl.303)¹⁴⁴ ve İbn Mâce (öl.273)¹⁴⁵ yer vermiştir.

İsmail b. Ebî Hâlid: 132 senesine vefat etmiştir.¹⁴⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabından Enes b. Malik ve Abdullah b. Ebî Evfâ dahil altı kişiyle görüşmüştür.¹⁴⁷

¹³⁹ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, I, 350; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 14; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehziib*, I, 178.

¹⁴⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, I, 126; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 11.

¹⁴¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kâhire 1374, "İman", 91.

¹⁴² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 1369, "Taharet", 29.

¹⁴³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir Matbaatü'l-Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1395, "Taharet", 71.

¹⁴⁴ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Hasan Abdü'l-Müni'm, Beyrût Müessesetü'r-Risâle, 1421, "Talak", 56.

¹⁴⁵ İbn Mâce, "Siyam", 56.

¹⁴⁶ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 14.

¹⁴⁷ Ebû Abdillâh İbn Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410, VI, 333.

Şa'bî (öl.104), Kays b. Ebî Hâzim (öl.97), İbn Ebî Leylâ (öl.83), Ebû İshâk es-Sebî (öl.127) ve Vebre b. Abdurrahmân (öl.116) gibi alimlerin tedrisatından geçmiştir. Süfyân es-Sevrî (öl.161), Şu'be (öl.160), Süfyân b. Uyeyne (öl.197), İbn Mübârek (öl.181), Veki b. Cerrâh (öl.196), Hafs b. Gıyâs (öl.194) ve daha birçok tanınmış simaya hocalıkmıştır.¹⁴⁸ Süfyân es-Sevrî (öl.161) onun huffâz olduğunu¹⁴⁹, Hüseyim b. beşîr (öl.183) ise İsmâil b. Ebî Hâlid'in hadis rivayetinde hata yaptığını söylemiştir.¹⁵⁰ İbn Hibbân ise onun ismini sika râvilerle dair yazmış olduğu "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.¹⁵¹

Mervân b. Muâviye (öl.193) onun doğru ile yanlış ayırt etme manasında mizan(terazi) diye isimlendirildiğini ifade etmiştir. Nevevî (öl. 676) de alimlerin onun güvenilirliği hususunda ittifak üzere olduklarını belirtmiştir.¹⁵² İsmâil b. Ebî Hâlid'in hakkında sıklıkla vurgulanmamış olsa da yer yer onun tedlis yaptığı söylenmiştir.¹⁵³

Kütüb-i sitte imamlarının tamamı İsmâil b. Ebî Hâlid'in rivayetlerine yer vermiştir: Buhârî¹⁵⁴, Müslim¹⁵⁵, Ebû Dâvûd¹⁵⁶, Tirmizî¹⁵⁷, Nesâî¹⁵⁸, İbn Mâce¹⁵⁹.

Beşîr b. el-Muhâcîr el-Ğanevî: Sahabeden Enes b. Malik (öl.93)'i görmüştür. Hasan Basrî (öl.110), Abdullah b. Büreyde (öl.140), İkrime (öl.105)'den rivayette bulunmuştur. Veki b. Cerrâh (öl.196), Süfyân b. Uyeyne (öl.198), İbn Nümeir (öl.234), Hallâd b. Yahyâ gibi alimler ondan rivayette bulunmuşlardır. Yahyâ b. Mâin sika olduğunu, Ebû Hâtim (öl.277) onun hadislerine itimad edilmeyeceğini söylemişlerdir. İbn Adî (öl.365) ise kendisinde zayıflık olsa da hadislerinin yazılabileceğini söyler.¹⁶⁰

¹⁴⁸ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülğani b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, thk. Şadî b. Muhammed b. Salim Âli Nu'man, Şeriketü Ğurrâs li-Diaye ve'l-İ'lan ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Kuveyt 1437, III, 306.

¹⁴⁹ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 333.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, I, 347.

¹⁵¹ Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât*, Dârü'l-maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd 1393, IV, 19.

¹⁵² Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Lügât*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts., Beyrût I, 121.

¹⁵³ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sül fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, II, 33; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdeallisin*, 14.

¹⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîh*, Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, Bulak 1311, "İlim", 15.

¹⁵⁵ Müslim, "İman", 81.

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Salat", 9.

¹⁵⁷ Tirmizî, "Talak", 4.

¹⁵⁸ Nesâî, "Mevakit", 49.

¹⁵⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 27.

¹⁶⁰ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, III, 415.

İbn Hibbân onun Enes b. Mâlik ile görüştüğünü ancak ondan aktardığı rivayetlerde tedlis yaptığını söylemiştir. Buna ek olarak onun çokça hata ettiğini söylemiştir. Ancak bu ifadelerine rağmen onun adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiştir.¹⁶¹ İclî onun sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.¹⁶² Ahmed b. Hanbel onun mürcî, yalancılıkla itham edildiğini söylemiş ve bazı alimlerin onun münkerü’l-hadis olduğuna yönelik sözlerini aktarmıştır.¹⁶³ Beşîr b. el-Muhâcîr hakkında aktarılan bilgilere bakıldığında onun zayıf bir ravi olduğu görülmektedir. Bununla beraber ileri sürülen tedlis iddiaları ise Enes b. Mâlik’ten aktardığı rivayetlerle sınırlı kalmıştır.¹⁶⁴ Kütüb-i sitte imamları eserlerinde Beşîr b. el-Muhâcîr’in hadislerine yer vermemişlerdir.

Bakiyye b. el-Velîd: Hicri 197 senesinde vefat etmiştir.¹⁶⁵ Evzaî (öl.157), Şu‘be (öl.160), Mâlik (öl.179), İbn Mübârek (öl.181), Muhammed b. Ziyâd, Safvân b. Amr, Behîr b. Saîd, Sevr b. Yezîd, Bîşr b. Abdullah gibi muhaddislere talebelik yapmıştır. Şu‘be, Evzaî, İbn Cüreyc (öl.150), Yezîd b. Hârun (öl.206), Velîd b. Müslim (öl.195), Veki b. Cerrâh (öl.196) gibi alimler kendisinden rivayette bulunmuştur.¹⁶⁶

Bakiyye b. Velîd, Künyesiyle meşhur ravilerin isimlerini, isimleriyle şöhret bulmuş ravilerin ise künyelerini söyleyerek hadis rivayetinde bulunmuştur. Öyle ki İbn Mübârek bu durumun kendisini yorduğunu söylemiştir. Onun sika ravilerden aktarmış olduğu rivayetler kabul edilse de zayıf ravilerden rivayeti vakidir.¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel onun sika ravilerden olan rivayetlerinin kabul edileceğini ancak tanınmayan ravilerden aktarmış olduğu rivayetlerinin ise kabul edilmeyeceğini söylemiştir. İbnü’l-Mübârek onun zayıf sika ayrımı yapmadan her raviden rivayette bulunduğunu, Veki b. Cerrâh ise hadis rivayetinde ondan cürretkar kimseyi görmediğini ifade etmişlerdir.¹⁶⁸ İclî onun

¹⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 98.

¹⁶² Ebü’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, thk. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Mektebetü’t-Dâr, Medine 1405, I, 249.

¹⁶³ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Đu‘afâ’ü’l-kebîr*, thk. Abdulmuti Emin Kal‘acî, Dâru’l-Mektebeti’l-İlmiyye, Beyrût 1404, I, 143.

¹⁶⁴ Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdehlisin*, 15; Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, II, 303.

¹⁶⁵ Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, *el-Ma‘rife ve’t-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Bağdâd: Matbaatü’l-İrşâd, 1393, I, 185.

¹⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, VIII, 519.

¹⁶⁷ Fesevî, *el-Ma‘rife ve’t-târîh*, I, 185.

¹⁶⁸ Ukaylî, *ed-Đu‘afâ’ü’l-kebîr*, I, 162; Ebü’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût 1400, IV, 196.

sika olduğunu söylemiştir.¹⁶⁹ Ebû Hâtim onun sika, me'mun bir ravi olduğunu fakat hadis rivayetinde tedlis yaptığını belirtmiştir. Yahyâ b. Mâin, Bakiyye'nin sika olduğunu belirtmekle beraber onun hadislerine karşı ihtiyatlı bir tavır benimsemiştir.¹⁷⁰ İbnü'l-Cevzî de onun tedlis yaptığını ve meçhul ravilerden rivayette bulunduğunu ifade etmiştir. Ebû Misher ise onun hadislerinin şaibeli olduğunu ve ondan uzak durmak gerektiğini belirtmiştir.¹⁷¹

Bakiyye b. Velîd hakkında ki değerlendirmelere bakıldığında onun hadis rivayetinde hassas ve seçici bir ravi olmadığı, kendisinden hadis rivayet ettiği kişiler hakkında ayırım gözetmeden her raviden rivayette bulunduğundan muhaddisler tarafından çokça eleştirilmiştir. Bununla beraber hadis alimleri sika ravilerden aktarmış olduğu rivayetlerinin güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu durum Bakiyye hakkında mutlak manada bir tevsik veya tadil sayılmaz çünkü onun hakkında öne çıkan eleştirilerden birisi de sıklıkla tedlise başvurduğundan müdellis bir ravi olmasıdır.¹⁷²

Kütüb-i sitte imamlarından Ebû Dâvûd,¹⁷³ Tirmizî,¹⁷⁴ Nesâî,¹⁷⁵ ve İbn Mâce¹⁷⁶ eserlerinde Bakiyye b. Velîd'in rivayetlerine yer vermiştir.

Bükeyr b. Süleymân el-Kûfî: Sibt İbnü'l-Acemî onun tedlis yaptığını belirtmiştir.¹⁷⁷ Ancak kütüb-i sitte râvîlerine dair kaleme aldığı eserinde Bükeyr'in ismine yer vermemiş ve hakkında her hangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Konuyla ilgili eserler incelendiğinde yukarıda aktarılan kayıt dışında Bükeyr b. Süleyman hakkında olumlu veya olumsuz herhangi bir değerlendirmeye ulaşılmamıştır.

Telîd b. Süleymân: Hicri 170 yılında vefat etmiştir. Ebu'l-Cehhâf, Ata b. Sâib, Hamza b. Habîb, Abdülmelik b. Umeyr'e öğrencilik yapmıştır. İbrahim b. Abs et-Tennûhî, Abdullah b. Saîd el-Eşecc, Abdurrahmân b. Sâlih el-Ezdî, Sehl b. Osmân el-

¹⁶⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 250.

¹⁷⁰ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 200.

¹⁷¹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1406, I, 146.

¹⁷² Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 16; Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, II, 315.

¹⁷³ Ebû Dâvûd, "*Cihat*", 15.

¹⁷⁴ Tirmizî, "*Edeb*", 1.

¹⁷⁵ Nesâî, "*Siyam*", 26.

¹⁷⁶ İbn Mâce, "*Cenaiz*", 5.

¹⁷⁷ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 17.

Askerî, Hüseyim b. Sâsân, Ahmed b. Hâtim, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Musâ el-Ensârî gibi alimler kendisinden rivayette bulunmuştur.

Ebû Dâvûd ve Yâkûb b. Süfyân onun rafizi olduğunu ifade etmişlerdir. Ebû Dâvûd buna ek olarak telîd'in Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e sövdüğünü aktarmıştır.¹⁷⁸ Kendisinde teşeyyu bulunduğu ve tedlis yaptığı ifade edilmiştir.¹⁷⁹ Yahyâ b. Mâin ise telîd hakkında "leyse bişeyin" diyerek onun sika bir ravi olmadığını belirtmiştir. Başka bir yerde onun yalancı bir ravi olduğunu ve Hz. Osman'a sövdüğünü ortaya koymuştur. Ahmed b. Hanbel ise aynı şekilde onun yalancı olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰ İbn Hibbân ise onun rafizi olduğunu, Peygamber'in (s.a.v) ashabına sövdüğünü ve ehl-i beyt'in fazileti hakkında acaip rivayetlerde bulunduğunu söylemiştir.¹⁸¹ Nesâî ve Dârekutnî onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmiştir.¹⁸² Alimlerin Telîd b. Süleyman hakkında ki kanaatleri ve değerlendirmelerine bakıldığında genel itibarıyla onun yalancı, rafizi ve Peygamber'in (s.a.v) ashabına sövdüğünü belirtmişler. Onun için sıklıkla kezzâb, deccâl ifadelerini kullanarak ve ondan hadis yazılmasına karşı uyarıda bulunarak insanların dikkatini çekmişlerdir.¹⁸³

Telîd b. Süleyman genel olarak yalancı, zayıf ve itibar edilmeyen bir ravi olarak tanıtılsa da kaynaklarda tedlis yaptığı aktarılmıştır.¹⁸⁴ Kütüb-i sitte imamlarından sadece İmam Tirmizî¹⁸⁵ onun rivayet ettiği bir hadise yer vermiştir.

Sevr b. Yezîd: Hicri 153 senesinde vefat etmiştir. Sevr dedesinin Sıffin savaşında Hz. Muâviye tarafında savaşıp şehit olduğundan dolayı Hz. Ali'nin ismi anıldığında vakit ben dedemi öldüren bir adamı sevmem diyerek tepkisini ortaya koymuştur.¹⁸⁶ Sevr b. Yezîd, Hâlid b. yezîd, Hâlid b. Mâdân, Mekhûl, Ebân b. Ebî Ayyaâş, Recâ b. Hayve,

¹⁷⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1422, VIII, 5.

¹⁷⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 257.

¹⁸⁰ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 171; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Meclisu Dâirati'l-Mearifi'l-Osmâniyye-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Haydarâbâd-Beyrût 1271, II, 447.

¹⁸¹ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 204.

¹⁸² Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavviz Adil Ahmed Abdulmevcûd, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1418, II, 284; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 155.

¹⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 5; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, IV, 322.

¹⁸⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 257; Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, II, 372; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 17.

¹⁸⁵ Tirmizî, "Menakıb", 41.

¹⁸⁶ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 324.

Yezîd b. Şureyh, Amr b. Şuayb, İbn Cüreyc, Zührî, Nâfi‘, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ve Ata b. Ebî Rebâh’a öğrencilik yapmıştır. İsâ b. Yunus, Sevrî, Süyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Bakiyye b. Velîd, Velîd b. Müslim, İsmâîl b. Ayyâş, Ebu’l-Buhterî Vehb b. Vehb ve birçok ravi kendisinden kendisinden rivayette bulunmuştur.¹⁸⁷

İsâ b. Yunus, Sevr’in esbet olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸ Muhammed b. Sa’d onun hadis ilminde sika bir ravi olduğunu açıklamıştır. İbn Hibbân ise Sevr’in adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiştir.¹⁸⁹ Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Sevr’in sika olduğunu, Yahyâ b. Saîd el-Kattân Şamlılılar içinde Sevr b. Yezîd’den daha sika bir ravi görmediğini, Veki b. Cerrâh Sevr’in Sahihu’l-hadis olduğunu, İbn Adî ise sika veya saduk bir ravi kendisinden rivayette bulunması şartıyla Sevr’in hadislerinde bir sıkıntı görmediğini ve onun Müstakimu’l-hadis olduğunu ifade etmişler.¹⁹⁰ Zehebî onun hafız ve mutkin, Yahyâ b. Mâin Sevr’in sika bir ravi olduğunu belirtmişler. Ebu Hâtim ise onun saduk ve hafız olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel onda bir sıkıntı olmadığını vurgulamıştır.¹⁹¹

Ravi biyografilerine dair yazılan bir çok kaynakta Sevr b. Yezîd’in kaderî olduğu aktarılmaktadır.¹⁹² Ancak kendisinden nakledilen bir ifadeye göre hakkında ortaya atılan bu iddiayı reddettiği anlaşılmaktadır.¹⁹³ Sevr b. Yezîd hadis otoriteleri tarafından sika bir ravi olarak kabul edilmekle beraber az da olsa tedlis yaptığı söylenmiştir.¹⁹⁴ Kütüb-i

¹⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 129; Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, III, 477.

¹⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, thk. el-Muallimî el-Yemânî, Dârü’l-maârifî’l-Osmâniyye, Haydarâbâd ts., II, 181. (Esbet: Sehâvî’ye göre ta’dil’in birinci mertebesinde bulunan bir ravi için kullanılır. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis delil olarak alınır. Bkz. Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 72.)

¹⁸⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 129; Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 324.

¹⁹⁰ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, III, 477. (Sahihu’l-Hadis: Zehebî’ye göre ta’dil’in ikinci mertebesinde bulunan bir ravi için kullanılan lafızdır. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis delil olarak alınır. Müstakim: rivayetleri sahih yahut hasen olan ravi. Bkz. Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 224, 271)

¹⁹¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, VI, 345; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 132.

¹⁹² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif*, thk. Servet Ukkâse, Kâhire el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-A’mme, 1413, I, 505; Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, III, 447; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, II, 181; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 129.

¹⁹³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, VI, 345.

¹⁹⁴ Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, II, 442; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdezzîn*, 18.

sitte imamları içinde İmam Müslim dışında Buhârî¹⁹⁵, Ebû Dâvûd¹⁹⁶, Tirmizî¹⁹⁷, Nesâî¹⁹⁸ ve İbn Mâce¹⁹⁹ onun rivayetlerine yer vermiştir.

Cübeyr b. Nüfeyr: Hicri 85 senesinde Abdülmelik b. Mervân'ın hilafeti döneminde vefat etmiştir. Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde Müslüman olmuş sahabeden; Ömer b. Hattâb, Muâz, Ebu'd-Derdâ ve Ebû Sa'lebe'den hadis rivayet etmiştir.²⁰⁰ Oğlu Abdullah, Ebu'z-Zahiriyye, Süleym b. Âmir, Mekhûl, Huder b. Kureyb, Rabia b. Yezîd, Şurahbîl b. Müslim ve Süleym b. Âmir, Cübeyr'den hadis rivayetinde bulunmuşlar.²⁰¹ İclî²⁰² ve Ebû Zur'a²⁰³ onun sika olduğunu ifade etmişler. İbn Hibbân ise onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikremiş ve Cübeyr'in cahiliye döneminde hayatta olmasına rağmen sahabilik mertebesine erişmediğini belirtmiştir.²⁰⁴ Zehebî "Tezkiratü'l-Huffâz" adlı eserinde onun alimlerin önde gelenlerinden olduğunu,²⁰⁵ İbn Hacer ise onun Hz. Ebubekir'den rivayette bulunduğunu ancak bu rivayetlerin Mürsel olduğunu söyledikten sonra Nesâî'nin onun hakkında: "Tabî'nin büyükleri içinde rivayet bakımından ondan üstün kimse yoktur." sözünü aktarmıştır.²⁰⁶

Cübeyr b. Nüfeyr genel manada sika bir ravi olarak kabul edilse de sahabenin önde gelenlerinden tedlis yapmıştır.²⁰⁷ Bundan dolayı Kütüb-i sitte imamlarından sadece İmam Buhârî Cübeyr'in rivayetlerine yer vermemiştir. Zira İmam Buhârî, ravinin hocasıyla sarahaten likasının sabit olduğunu ifade etmeden söz konusu ravinin rivayetlerine yer vermemiştir.²⁰⁸ Buhârî dışında Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce²⁰⁹, Cübeyr b. Nüfeyr'in rivayetlerine yer vermiştir.

¹⁹⁵ Buhârî, "Et'ime", 53.

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Talak", 9.

¹⁹⁷ Tirmizî, "İlim", 16.

¹⁹⁸ Nesâî, "Buyu", 30.

¹⁹⁹ İbn Mâce, "Zebaih", 14.

²⁰⁰ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 306.

²⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 76; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 513; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, İmâdü'l-Bahsi'l-İlmî, Medine 1984, I, 514.

²⁰² İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 266.

²⁰³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 513.

²⁰⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 111.

²⁰⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 42.

²⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, II, 64.

²⁰⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 42; Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, II, 487; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 18.

²⁰⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 42.

²⁰⁹ Müslim, "Taharet", 234; Ebû Dâvûd, "Dahaya", 11; Tirmizî, "İlim", 5; Nesâî, "Taharet", 50; İbn Mâce, "Vesaya", 4.

Hubeyb b. Ebî Sâbit: Hicri 119 senesinde vefat etmiş olan Hubeyb b. Ebî Sâbit Kufe’de fetva vermekle meşhur olmuştur.²¹⁰ Ashab-ı kiram’dan İbn Abbâs ve İbn Ömer’den hadis dinlemiştir. Kendisinden de Ata b. Ebî Rebâh, A‘meş, Sevrî başta olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur.²¹¹

Müslim, Hubeyb’in sika ve önemli bir ravi olduğunu belirtmekle beraber onun çokça tedlis ve irsal yaptığına dikkat çekmiştir.²¹² İclî, fesevî ve Şu‘be onun sika ve sebt olduğunu²¹³, İbn Ebî Hayseme, Yahyâ b. Mâin’in Hubeyb hakkında sika ifadesini kullandığını, babası Ebû Hayseme’nin ise onun için saduk, sika ifadelerini kullandığını aktarmıştır.²¹⁴ İbn Adî ise Kufe’de şöhreti ve hadisteki sıhhati konusunda onun benzerinin olmadığını ve onun sika bir ravi olduğunu söylemiştir.²¹⁵ İbn Ebî Hâtim, babası Ebû Hâtim’in Hubeyb hakkında saduk, sika bir ravi dediğini ifade etmiştir.²¹⁶ Hübeyb b. Ebî Sâbit muhaddisler tarafından genel olarak tevsik edilmiştir. Bununla beraber rivayetlerinde tedlis yaptığı sıkça vurgulanmıştır. Ancak rivatlerinde yapmış olduğu tedlis ve irsal onun sika bir ravi olma vasfına hâlel getirmemiş, bilakis bazı alimler onun sika ve müdellis olma vasıflarını bir arada zikretmiştir.²¹⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı Hubeyb b. Ebî Sâbit’in rivayetlerine yer vermiştir.²¹⁸

Haccâc b. Ertâ: Hicri 148 senesinde vefat etmiştir.²¹⁹ İkrime, Nâfi‘, Mekhûl, Zührî, Katâde, Amr b. Şuayb, İbnü’l-Münkedir ve Ata b. Ebî Rebâh’tan hadis rivayetinde bulunmuştur. Ondandır Şu‘be, Sevrî, İbn Ebî Necîh, Züheyr, Zaide, Hafs b. Gıyâs ve Şerîk gibi alimler hadis rivayet etmişlerdir.²²⁰ Abdullah b. Mübârek, Haccâc’ın tedlis yaptığını belirtmiştir.²²¹ İclî, Haccâc’ın fakih ve fetva vermekle meşgul olduğunu söylemiş ayrıca onun caizu’l-hadis olduğunu vurgulamıştır. Bununla beraber Mürsel

²¹⁰ Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VI, 316.

²¹¹ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, III, 313; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 107.

²¹² Müslim, *Kitâbü’l-Künâ ve’l-esmâ*, I, 87.

²¹³ İclî, *Ma’rifetü’ş-şikâh*, I, 181; Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, III, 85; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I, 139.

²¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 108.

²¹⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî du‘afâ’i’r-ricâl*, III, 319.

²¹⁶ Mizzi, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, I, 363.

²¹⁷ Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, III, 72; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 19; İbn Hibbân, *es-Sikâh*, IV, 137.

²¹⁸ Buhârî, “Menakıb”, 13; Müslim, “Cihad ve’s-Siyer”, 94; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24; Tirmizî, “Cihad”, 2; Nesâî, “Küsûf”, 8; İbn Mâce, “Siyam”, 35.

²¹⁹ Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 20.

²²⁰ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, II, 368; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 154; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, VII, 69.

²²¹ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, II, 368.

rivayette bulunduğu ravilerin ismini zikrederek çokça irsal yaptığını aktarmıştır.²²² İbn Ebî Necîh, Haccâc b. Ertâ'nın benzeri bir ravi'nin gelmediğini, Hammâd b. Zeyd, Haccâc'ın hadis konusunda Süfyân es-Sevrî'den daha sağlam bir ravi olduğunu, Süfyân es-Sevrî etrafındakilere: “Haccâc b. Ertâ'dan daha ahfaz kimseyle karşılaşmadınız” ifadelerini kullanarak onun sika bir ravi olduğunu vurgulamışlar.²²³ Ukaylî, Yahyâ b. Mâin'nin onun hakkında iyi düşüncelere sahip olmadığını açıklamıştır.²²⁴ Ebû Şihâb, Şu'be'nin kendisine: “İbn Ertâ'nın rivayetlerine tutun” dediğini aktararak Şu'be'nin, İbn Ertâ'nın rivayetlerine ne denli önem verdiğini vurgulamıştır.²²⁵ Yahyâ b. Mâin, Haccâc'ın zayıf bir ravi olduğunu, onun hadisleri ile ihticac edilmeyeceğini, Nesâî ise onun sağlam bir ravi olmadığını belirtmiştir.²²⁶ Hatib el-Bağdâdî, Haccâc'ın zayıf bir ravi olduğunu belirttikten sonra Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ondan hadis rivayetinde bulunmayı terkettiğini açıklamıştır.²²⁷

Hadis alimleri Haccâc b. Ertâ'nın fakih olduğunu ve Kufe'de Ebû Hanife ile birlikte fetva veren alimlerden olduğu söylene de genel manada zayıf bir ravi olduğunu vurgulamış ve onun tedlis yaptığından sıkça bahsetmişler.²²⁸ Kütüb-i sitte imamlarından Şeyhayn dışında ki müellifler Haccâc b. Ertâ'nın rivayetlerine yer vermiştir.²²⁹

Hasan b. Ebî Hasan el-Basrî: Hicri 110 senesinde vefat etmiştir.²³⁰ Sahabeden; Ömer b. Hattâb, Osmân b. Affân, Ebû Bekre, Enes b. Mâlik ve Semure b. Cündeb'i görmüş ve onlardan hadis rivayetinde bulunmuştur.²³¹ Şa'bi, Yunus b. Ubeyd, Şu'be gibi alimler kendisinden rivayette bulunmuştur. Alimler onun, ashabın bazılarıyla karşılaşmamasına rağmen onlardan hadis rivayet ettiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte fakih bir kişiliğinin olduğu ve rivayetlerinin alınması gerektiği vurgulanmıştır.²³² Ali b. Zeyd, Urve b. Zübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb ve Sâlim ile görüşüğünü fakat Hasan-ı Basrî gibi birini görmediğini ve “eğer sahabe döneminde

²²² İclî, *Ma'rifetü's-sıkkât*, I, 284.

²²³ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 803.

²²⁴ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, I, 277.

²²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 140.

²²⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'ü'r-ricâl*, II, 522.

²²⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 133.

²²⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, III, 106; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'ü'l-müdellesîn*, 20; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VII, 69; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 368; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 133.

²²⁹ Ebû Dâvûd, “Salat”, 61; Tirmizî, “Savm”, 26; Nesâî, “Siyam”, 4; İbn Mâce, “Taharet”, 111.

²³⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 324.

²³¹ Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*, I, 357.

²³² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 41.

yaşasaydı kesinlikle görüşüne ihtiyaç duyulan birisi olurdu” diyerek onun değerine dikkat çekmiştir.²³³ İbn Hacer sika ve fakih bir ravi olduğunu ancak çokça irsal ve tedlis yaptığıı ifade etmiştir. Bezzâr da onun kendilerinden hadis işitmediği bir topluluktan hadis rivayetinde bulunduğunu söyleyerek İbn Hacer’i desteklemiştir.²³⁴ Hasan-ı Basrî, alimler tarafından birçok övgüye mazhar olmuş sika, fakih, abid, zahid, müfessir bir alim olarak tanıtılmıştır. Yaşadığı tarihte sahabeden birçok kişi ile karşılaşmış ve onlardan rivayette bulunmuştur. Bu üstün yönleriyle beraber onun sık bir şekilde irsal ve tedlis yaptığıı belirtilmiştir.²³⁵ Kütüb-i sitte müelliflerinden Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd Hasan-ı Basrî’nin rivayetlerine yer vermezken Tirmizî²³⁶, Nesâî²³⁷ ve İbn Mâce²³⁸ onun rivayetlerine yer vermişler.

Hasan b. Zekvân: Süleyman el-Ahvel, Ebû İshâk es-Sebiî, İbn Sîrîn, Ata b. Ebî Rebâh, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ebû Recâ ve birçok alimden rivayette bulunmuş. Kendisinden de Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdullah b. Mübârek, Saîd b. Raşîd, Abdullah b. Muttalib ve Seken b. İsmâîl gibi alimler rivayette bulunmuştur.²³⁹ Yahyâ b. Maîn onun zayıf bir ravi olduğunu vurgulamıştır.²⁴⁰ Muhammed b. Hanî, İbn Zekvân’ın hadislerinin batıl olduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, İbn Zekvân’dan rivayette bulunmasına rağmen onun hadislerinin Yahyâ’nın yanında sağlam hadisler olmadığı söylenmiştir.²⁴¹ Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin batıl olduğunu, Nesâî ve Dârekutnî ise onun zayıf bir ravi olduğunun açıklamışlar.²⁴² Ebû Hâtim de onun zayıf olduğunu belirtmiştir. Cemmâîlî ise “Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdullah b. Mübârek gibi iki alim ondan rivayette bulunmuşsa onun hadislerinde sıkıntı olmadığını umuyorum” diyerek onun diğer alimlerin aksine onun zayıf bir ravi olmasına işaret

²³³ Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, II, 32.

²³⁴ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-tehziib*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru’r-Reşîd, Suriye 1406, 160.

²³⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, IV, 563; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-tehziib*, 160; Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sül fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, III, 211; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdeallisin*, 20.

²³⁶ Tirmizî, “Hudud”, 1.

²³⁷ Nesâî, “Eyman ve’n-Nüzür”, 16.

²³⁸ İbn Mâce, “İftitahu’l-Kitab”, 20.

²³⁹ İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkûn*, I, 201; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 163; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 13; Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, IV, 161.

²⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 13.

²⁴¹ Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebîr*, I, 223.

²⁴² İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkûn*, I, 201.

etmeksizin ondan rivayette bulunan alimlerin ilmi kişilikleri üzerinden bir yorumda bulunmuştur.²⁴³

Hadis alimleri genel olarak İbn Zekvân'ın zayıf bir ravi olduğunu ifade etmişler ve onun yer yer tedlis yaptığını ifade etmişlerdir.²⁴⁴ Müslim ve Nesâî dışında Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Hasan b. Zekvân'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.²⁴⁵

Hasan b. Mes'ud: Hicri 543 senesinde vefat etmiştir. İbn Asâkir, onun işitmemiş olduğu bir kitabın nüshasını satın alıp o kitaptan rivayette bulunduğunu ifade ederek hadis rivayetinde aşırı müsamahakar olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶ Sem'ânî ise onun için hafız, alim, fakih vasıflarını kullanmış ve "el-Ensâb" adlı eserinde ondan çokça aktarımda bulunmuştur.²⁴⁷ Sıbt b. el-Acemî de onun hakkında, İbn Asâkir'in söylemiş olduğu sözleri aktarmakla iktifa etmiştir. Kütüb-i sitte imamları eserlerinde onun rivayetlerine yer vermemişlerdir. Bundan dolayı İbnü'l-Acemî kütüb-i sitte ravilerine yönelik kaleme aldığı "Nihayetü's-Sûl fî Ruvati Sitteti'l-Usûl" adlı eserinde onun biyografisine yer vermemiştir.

Hüseyin b. Ata b. Yesâr: Zeyd b. Eslem'den hadis rivayet etmiştir. Abdulhamîd b. Ca'fer de kendisinden rivayette bulunmuştur. "Münkeru'l-hadis" ve az rivayette bulunan bir ravi olduğu söylenmiştir.²⁴⁸ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiş onun hata yapan ve müdellis bir ravi olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Hüseyin b. Ata'nın sika ravilere muhalefet ettiğinden dolayı hadis rivayetinde tek kaldığında onun rivayetleriyle ihticac edilmeyeceğini belirtmiştir.²⁴⁹ İbnü'l-Acemî de Hüseyin b. Ata hakkında İbn Hibbân'ın sözlerini aktarıp onun müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.²⁵⁰ Kütüb-i sitte müellifleri Hüseyin b. Ata'nın rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Hüseyin b. Vâkıd: Hicri 159 senesinde vefat etmiştir. Merv kadısı olarak tanınmıştır. İkrime, Ebu'z-Zübeyr, İbn Büreyde, Yezîd en-Nahvî, Yahyâ b. Ukayl, Sâbit

²⁴³ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, IV, 161.

²⁴⁴ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâtî's-sitteti'l-uşûl*, III, 234; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 21.

²⁴⁵ Buhârî, "Rikak", 51; Ebû Dâvûd, "Taharet", 4; İbn Mâce, "Zühd", 21; Tirmizî, "Sıfat-u Cehennem", 10.

²⁴⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrût Dâru'l-Ma'rife, 1382, I, 523.

²⁴⁷ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî, Meclisu Dâirati'l-Mearifi'l-Osmâniyye, Haydarâbâd 1386, XIII, 332, IX, 6.

²⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 61.

²⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, I, 215; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 209.

²⁵⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 22.

el-Bunânî gibi alimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de A'meş, Zeyd b. Habbâb, Abdullah b. Mübârek, Ebû Tumeyle rivayette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn onun için sika ifadesini kullanmıştır. Ebû Zur'a ise "leyse bihi be's" diyerek onun rivayetlerinde sıkıntı olmadığını belirtmiştir.²⁵¹ Ahmed b. Hanbel de onun rivayetlerinde sıkıntı olmadığını belirtmiş ve onun hakkında övgü ifadeleri kullanmıştır. Nesâî de aynı ifadeleri kullanarak seleflerine iştirak etmiştir. İbn Hibbân onun bazı rivayetlerinde hata yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Hüseyin'in hem Eyyûb es-Sahtiyânî hem Eyyûb b. Hût'tan hadis yazdığını vurgulamıştır. Onun rivayetlerinde vuku bulan münker hadislerin ise Eyyûb, Nâfi' ve İbn Ömer kanalıyla geldiğini ifade ettikten sonra bu rivayet zincirindeki Eyyûb'un, es-Sahtiyânî olmadığını Eyyûb b. Hût olduğunu söylemiştir.²⁵² Ahmed b. Hanbel de yukarıda ifade edilen söz konusu tarikle gelen rivayetleri münker kabul etmiştir.²⁵³ Abdullah b. Mübârek onun bir benzerinin olmadığını söylemiştir.²⁵⁴

Hüseyin b. Vâkıd'ın münker rivayetleri olsa da genel manada güvenilir bir ravi olarak kabul edilmiş ve rivayetlerinde sıkıntı olmadığı vurgulanmıştır. Ancak az da olsa hadis rivayetinde tedlis yaptığı ve hatalarının olduğu söylenmiştir.²⁵⁵ Buhârî ve Müslim dışında Kütüb-i sitte müellifleri kitaplarında Hüseyin'in rivayetlerine yer vermişler.²⁵⁶

Hafs b. Gıyâs: Hicri 196 senesinde vefat etmiştir. Ubeydullah b. Ömer, Hişâm b. Urve, İsmâîl b. Ebî Hâlid, Ebû İshâk eş-Şeybânî, A'meş, İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî gibi muhaddislerden hadis rivayetinde bulunmuş. Nuaym b. Fazl, Affân b. Müslim, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî ve İshâk b. Râhaveyh de kendisinden rivayette bulunmuştur. Bağdâd ve Kûfe'de kazâ görevini ifa etmiştir.²⁵⁷ Hadis rivayetinde tedlis yapsa da sika, sebt ve me'mûn bir ravidir.²⁵⁸ İclî onun sika ve me'mûn olduğunu,²⁵⁹ Yahyâ b. Maîn sika olduğunu, İbn Nümejr, Hafs'ın hadis konusunda İbn İdrîs'ten daha bilgili olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zür'a, Hafs'ın kazâ görevinden sonra hafızasının bozulduğunu dolayısıyla onun kitabından hadis alarak

²⁵¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 66; Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, IV, 226.

²⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VI, 494.

²⁵³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 549. (Ahmed b. Hanbel Münker hadisi, hakkında herhangi bir destekleyici rivayet bulunmayan ferd hadis manasında kullanmıştır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, I, 437)

²⁵⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 337.

²⁵⁵ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, III, 357; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdekkisîn*, 22; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 169.

²⁵⁶ Tirmizî, "İman", 9; Nesâî, "Nikah", 7; İbn Mâce, "Edahi", 5; Ebû Dâvûd, "Nikah", 4.

²⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 68.

²⁵⁸ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 362.

²⁵⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 310.

rivayet edenlerin sâlih olduklarını, aksi takdirde şayet kitaplarından hadis aktarmamışlar ise Hafs rivayetleri gibi onların da rivayetlerinin problemli olduğunu belirtmiştir.²⁶⁰ İbn Hibbân Hafs'ın adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmekle beraber²⁶¹ onun hadis rivayetinde bazen hata yaptığını söylemiştir.²⁶² Yâkûb b. Şeybe Hafs için sika, sebt, İbn Hirâş ise onun sika bir ravi olduğunu dile getirmişlerdir. Dâvûd b. Rüşeyd onun çokça hata yaptığını, İbn Ammâr ise onun hadisleri sağlam bir şekilde ezberlememesi yanında hadis eğiticiğinde zor bir kişiliğinin olduğunu vurgulamışlar.²⁶³ Hafs b. Gıyâs ömrünün son dönemlerinde ihtilat problemiyle karşılaşmıştır. Ondan Vâsıt'ta erken dönemde hadis rivayetinde bulunanların hadisleri sahih kabul edilmiş sonra ki dönemde Kûfe'de ondan hadis rivayetinde bulunanların ise rivayetleri zayıf kabul edilmiştir.²⁶⁴

Muhakkik muhaddisler Hafs b. Gıyâs'ın yer yer hatalı rivayette bulunduğunu ve ömrünün sonunda ihtilat'a uğrayan bir ravi olduğunu vurgulasalar da en azından ihtilattan önceki rivayetleri için onun sika ve mutkin bir ravi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca bazı bilginler onun hadis rivayetinde tedlis yaptığını da söylemişlerdir.²⁶⁵ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı Hafs b. Gıyâs'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.²⁶⁶

Hakem b. Uteybe: Hicri 115 yılında vefat etmiştir.²⁶⁷ İbrahim et-Teymî, İbrahim en-Nehaî, Recâ b. Hayve, Zeyd b. Erkâm, Saîd b. Cübeyr, Kâdî Şüreyh, Tâvûs b. Keysân, Şa'bî gibi birçok kişiden rivayette bulunmuştur. Haccâc b. Ertâ, Haccâc b. Dînâr, A'meş, Şu'be b. Haccâc, Katâde b. Diâme, Mansûr b. Mu'temir, Süleyman eş-Şeybânî gibi raviler de kendisinden rivayette bulunmuşlardır.²⁶⁸ İclî onun sika ve sebt bir ravi olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹ Fesevî onun sika olduğunu söylemiş. Süfyân es-Sevrî

²⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 186. (Sâlih: Sehâvî'ye göre cerhe yakın olmakla beraber ta'dîl mertebelerinin en alt kısmında bulunan bir lafızdır. Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 120.)

²⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 200.

²⁶² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, thk. Merzûk Alî İbrâhîm, Darû'l-Vefâ, Mansûrâ 1411, 272.

²⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 68.

²⁶⁴ Sem'ânî, *el-Ensâb*, XIII, 65.

²⁶⁵ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, III, 433; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdekkisîn*, 22.

²⁶⁶ Buhârî, "Meğazi", 40; Müslim, "Eşribe", 24; Ebû Dâvûd, "Savm", 32; Tirmizî, "Eşribe", 11; Nesâî, "Nikah", 17; İbn Mâce, "Menasik", 81.

²⁶⁷ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, I, 464.

²⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VII, 116.

²⁶⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 312.

ise onun saduk bir ravi olduğunun kendisine haber verildiğini aktarmıştır.²⁷⁰ İbn Hibbân “es-Sikât” adlı eserinde Hakem’e yer vermiş onun müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.²⁷¹ İbnü’l-Cevzî, Ebû Hâtim er-Râzî’nin onun için meçhul ifadesini kullandığını aktarmıştır.²⁷² Abdurrahmân b. Mehdî onun için sika ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel, İbrahim en- Nehaî’nin rivayetleri hususunda Hakem’in insanların en sağlamı olduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve Nesâî ise aynı şekilde Hakem’in sika bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.²⁷³

Özellikle fakihlik yönüyle öne çıkan Hakem b. Uteybe hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında onun sika bir ravi olduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber az da olsa rivayetlerinde tedlis yaptığı ortaya konulmuştur.²⁷⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi Hakem’in rivayetlerine yer vermişlerdir.²⁷⁵

Humeyd b. Ebî Humeyd et-Tavîl: Hicri 143 senesinde vefat etmiştir. Boyu kısa olmasına rağmen kolları uzun olduğu için veya Humeyd el-Kasîr diye bilinen bir komşusu olduğundan, Humeyd ismi anıldığında hangi Humeyd’in kastedildiğini belirtmek için et-Tavîl diye anılmıştır. Enes b. Mâlik, Hasan el-Basrî, Sâbit el-Bünânî, İkrime, Abdullah b. Şakîk, Musâ b. Enes b. Mâlik’ten hadis rivayetinde bulunmuştur. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî, Mâlik b. Enes, Sevrî, İbn Uyeyne, Şu’be, Hüseyim, İbnü’l-Mübârek, Yahyâ el- Kattân, Yezîd b. Hârûn ve İsmâîl b. Uleyye gibi alimler kendisinden hadis rivayetinde bulunmuştur.²⁷⁶ Sika bir ravi olup çokça rivayette bulunmuştur. Enes b. Mâlik’ten yapmış olduğu rivayetlerde tedlis yapmıştır.²⁷⁷ Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Abdullah onun sika olduğunu belirtmişler.²⁷⁸ Ebû Hâtim Humeyd’in sika olduğunu ve rivayetlerinde bir sıkıntı görmediğini ifade etmiştir. İbn Hırâş onun sika, saduk bir ravi olduğunu aktarmakla beraber Enes b. Mâlik (r.a)’ten almış olduğu rivayetleri aslında Sâbit’ten almış olup dolayısıyla senedinde Enes’in olduğu rivayetlerinde tedlis yaptığını söylemiştir.²⁷⁹ Zehebî de onun hafız ve

²⁷⁰ Fesevî, *el-Ma’rife ve t-târîh*, II, 656.

²⁷¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 144.

²⁷² İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve l-metrûkûn*, I, 228.

²⁷³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, VII, 119.

²⁷⁴ Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 23.

²⁷⁵ Buhârî, “Nafakat”, 8; Müslim, “Siyam”, 27; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Tirmizî, “Salat”, 31; Nesâî, “Siyam”, 54; İbn Mâce, “Cenaiz”, 27.

²⁷⁶ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, IV, 307.

²⁷⁷ Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 187.

²⁷⁸ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, IV, 307.

²⁷⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, VI, 165.

sika olduğunu²⁸⁰, İbn Hacer ise sika ve müdellis bir ravi olduğunu²⁸¹ belirtmişlerdir. İbn Hibbân Humeyd'in adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.²⁸²

Muhaddisler meşhur bir ravi olan Humedy et-Tavîl'in özellikle Enes b. Mâlik (r.a)'ten yapmış olduğu rivayetlerde tedlis yaptığını ifade etmişlerdir.²⁸³ Ancak müdellis bir ravi olmasına rağmen neredeyse sika bir ravi olduğuna ittifak edilmiştir. Bu durumun onun tedlis yapmış olduğu senedin malum olması ve bu tedlisin hep aynı kişi üzerinden gerçekleşmesinden kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Humeyd'in rivayetlerine yer vermişlerdir.²⁸⁴

Humeyd b. Rabî': Hüseyim, İbn Ebî Füdeyk, Ma'n b. İsâ, Saîd b. Muhammed el-Verrâk'tan hadis rivayetinde bulunmuştur. Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve Muhammed b. İshâk'a hadis aktarmıştır.²⁸⁵ Nesâî onun için "leyse bi şey" ifadesini kullanarak dolaylı olarak zayıf bir ravi olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁶ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikrettikten sonra rivayetlerinde bazen hata yaptığını belirtmiştir.²⁸⁷ İbn Adî, Humeyd'in hadis rivayetinde yalan söylediğini, aslı itibarıyla merfu olmayan hadisleri ref' ettiğini ve hadis imamlarından mahfuz olmayan hadisler naklettiğini belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun "kezzâb" yani yalancı olduğunu ve ancak yalan rivayetler naklettiğini vurgulamıştır.²⁸⁸ Dârekutnî insanların onun hakkında delilsiz bir şekilde konuştuğunu söylemiş, Berkânî ise Dârekutnî'nin onun hakkında güzel ifadeler kullandığını belirtmiştir. Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe ise babası Osmân'ın Humeyd hakkında sika ifadesini kullandığını ancak onun kusurunun tedlis olduğunu belirttiğini söylemiştir. Mahiyeti hakkında sarih bir ifade olmasa da Zehebî, Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında olumlu ifadeler kullandığını vurgulamıştır.²⁸⁹

Hadis alimleri Humeyd b. er-Rabî' hakkında zayıf, yalancı, zayıf, müdellis ifadelerini kullanmışlardır. Dârekutnî ve Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında olumlu

²⁸⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 114.

²⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehîz*, 181.

²⁸² İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 148.

²⁸³ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, III, 537; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 23.

²⁸⁴ Buhârî, "Salat", 18; Müslim, "Hac", 1316; Ebû Dâvûd, "İcare", 3; Tirmizî, "İman", 2; Nesâî, "Buyu", 29; İbn Mâce, "Zühd", 37.

²⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 222.

²⁸⁶ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zayed, Haleb Dâru'l-Va'y, 1396, 33.

²⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 197.

²⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, III, 89.

²⁸⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 612.

ifadeler kullandığı söylenmişse de bunun aksini belirten ifadeler ağır basmakta ve özellikle zayıf bir ravi olması hususunda genel bir kanaat halini almıştır. Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde onun sened zincirinde bulunduğu hadislerle yer vermemişlerdir.

Hârice b. Mus‘ab: Hicri 168 senesinde vefat etmiştir.²⁹⁰ Nesâî onun için metruku’l-hadis ifadesini kullanmıştır.²⁹¹ Veki b. Cerrâh onun hadislerini terketmiştir. Hadislerinden hangisinin sahih olduğunu bilinmediği ifade edilmiştir. Abdullah b. Ahmed babasının kendisini Hârice’nin hadislerini yazmaktan menettiğini belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn onun sika olmadığını başka bir yerde ise onun için “leyse bi şey” ifadesini kullanarak zayıf bir ravi olduğunu vurgulamıştır.²⁹² Diğer bir yerde onun için “kezzab” ifadesini kullanarak ağır bir değerlendirmede bulunmuştur.²⁹³ Ebû Hâtim Hârice’nin muztaribu’l-hadis olduğunu belirtmiş, güçlü bir ravi olmamakla beraber hadislerinin yazılabileceğini ve yalancı bir ravi olmadığını vurgulamıştır.²⁹⁴ İbn Hibbân onun Gıyâs b. İbrahim’den almış olduğu hadislerde tedlis yaptığını ve onun hadislerini delil olarak kullanmanın caiz olmadığını açıklamıştır.²⁹⁵

Muhaddisler Hârice b. Mus‘ab’ın genel manada zayıf ve rivayetlerinde tedlis yapan bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.²⁹⁶ Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde İbn Mâce ile Tirmizî eserlerinde Hârice’nin rivayetlerine yer vermişlerdir.²⁹⁷

Zekeriyya b. Ebî Zâide: Hicri 148 senesinde vefat etmiştir. Şa‘bî, Ebû İshâk ve Semmâk gibi ravilerden rivayette bulunmuştur. Sevrî, Veki b. Cerrâh ve oğlu Yahyâ da kendisinden hadis almışlardır. Yahyâ el-Kattân onun rivayetlerinde sıkıntı olmadığını belirtmiştir.²⁹⁸ İclî onun sika olduğunu söylemiş,²⁹⁹ İbn Hibbân ise onun adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiştir.³⁰⁰ Yahyâ b. Maîn onun için sâlih, Ahmed b. Abdullah

²⁹⁰ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine’l-muhaddişîn ve’l-du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, I, 288.

²⁹¹ Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, 36.

²⁹² Ukaylî, *ed-Du‘afâ’ü’l-kebîr*, II, 25.

²⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil fî du‘afâ’i’r-ricâl*, III, 494.

²⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 376. (Muztaribu’l-hadis: Cerh’in, Irâkî’ye göre dördüncü, Sehâvî’ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığâ. Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 242)

²⁹⁵ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine’l-muhaddişîn ve’l-du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, I, 288.

²⁹⁶ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, VII, 327; Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, IV, 10; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdekkisîn*, 24.

²⁹⁷ Tirmizî, “Taharet”, 43; İbn Mâce, “Dua”, 22.

²⁹⁸ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, III, 421.

²⁹⁹ İclî, *Ma’rifetü’l-gıyâs*, I, 370.

³⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 334.

ise sika ifadesini kullanmıştır.³⁰¹ Abdullah b. Ahmed babasının zekeriyya hakkında sika ifadesini kullandığını nakletmiştir. Ebû Zür'a ise suveylih ifadesini kullanıp onun Şa'bî'den yapmış olduğu rivayetlerinde tedlis yaptığını vurgulamıştır. Ebû Hâtim de onun tedlis yaptığını belirtmiş ve onun leyyinü'l-hadis olduğunu açıklamıştır. Ebû Dâvûd ve Nesâî ise Zekeriyya için sika ifadesini kullanmışlardır.³⁰²

Zekeriyya b. Ebi Zâide hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında onun sika bir ravi olduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber rivayetlerinde tedlis yaptığı da sık bir şekilde vurgulanmıştır.³⁰³ Kütüb-i sitte müelliflerinden İmam Buhârî hariç diğerleri Zekeriyya'nın rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁰⁴

Sâlim b. Ebî Ca'd: Hicri 100 senesinde vefat etmiştir.³⁰⁵ Sahabeden: İbn Abbâs, İbn Ömer, Câbir, Enes, Abdullah b. Amr'dan hadis nakletmiştir. Amr b. Dînâr, Mansûr, Katâde, A'meş gibi ravilere de hadis aktarmıştır.³⁰⁶ Ebû Nuaym onun çokça hadis rivayet eden sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.³⁰⁷ İclî de onun için sika ifadesini kullanmıştır.³⁰⁸ Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a onun için sika ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel ise onun bazı rivayetlerinin tedlis yapmış olmasından dolayı sahih olmadığını beyan etmiştir.³⁰⁹ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.³¹⁰ Nesâî de onun sika olduğunu belirtmiştir.³¹¹ Zehebî ise rivayetlerinde tedlis yapmış olmakla beraber onun sika olduğunu belirtmiştir.³¹²

Sâlim b. Ebî Ca'd hakkında genel manada olumlu ifadeler kullanılmış sika bir ravi olduğu belirtilmiştir. Ancak müdellis bir ravi olduğu da vurgulanmıştır. Bunun için

³⁰¹ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, V, 27.

³⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, IX, 359. (Sâlih: Sehâvî'ye göre cerhe yakın olmakla beraber ta'dil mertebelerinin en alt kısmında bulunan bir lafızdır. Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 120. Leyyinü'l-Hadis: Sehâvî'ye göre cerh mertebelerinin en alt tabakası için kullanılan bir lafızdır. Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 129.)

³⁰³ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, IV, 426; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 24.

³⁰⁴ Müslim, "Taharet", 261; Ebû Dâvûd, "Sayd", 2; Tirmizî, "Savm", 6; Nesâî, "Dahaya", 11; İbn Mâce, "Zühhd", 34.

³⁰⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 109.

³⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 181.

³⁰⁷ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 296.

³⁰⁸ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 382.

³⁰⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 181.

³¹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 305.

³¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, X, 130.

³¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 109.

onun bazı rivayetleri, tedlis yapmış olmasından dolayı sahih kabul edilmemiştir.³¹³ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı Sâlim'in rivayetlerine yer vermişlerdir.³¹⁴

Saîd b. Abdülaziz: Hicri 167 senesinde vefat etmiştir.³¹⁵ Zührî ve Mekhûl gibi alimlerden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Sevrî, Velîd b. Müslim ve İbn Rabia gibi bilginler rivayette bulunmuştur.³¹⁶ Velîd b. Müslim ve İclî onun sika olduğunu belirtmiştir.³¹⁷ Abdullah b. Ahmed babasının: “Şam’da sahih hadisler nakletme hususunda Said’ten üstün kimse yoktur” dediğini aktarmıştır. Ebû Hâtim ve Yahyâ b. Maîn gibi alimler de Saîd’in sika bir ravi olduğunu söylemişlerdir.³¹⁸ İbn Hibbân “es-Sikât” adlı eserinde Saîd b. Abdülaziz’e yer vermiştir.³¹⁹ Amr b. Ali, Şamlıların bütün hadislerinin zayıf olduğunu söyleyip bir grubu istisna etmiştir. İsimlerinin zikretmiş olduğu bu grubun içinde Saîd’in ismi de yer almaktadır. Hâkim ise onun ilim, fıkıh ve güvenilirlikte imam Mâlik konumunda bir kimse olduğunu söyler. Yahyâ b. Maîn onun için hüccet ifadesini kullanarak güvenilir bir ravi olduğunu belirtmiştir.

Muhaddisler Saîd hakkında genelde olumlu görüşler belirtmiş ve onun sika bir ravi olduğunu vurgulamışlardır. Ömrünün sonunda hadis rivayetinde ihtilat yapan ve müdellis bir ravi olduğu da belirtilmiştir.³²⁰ Kütüb-i sitte imamlarından Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce eserlerinde Saîd b. Abdülaziz’in rivayetlerine yer vermişlerdir.³²¹

Saîd b. Ebî Arûbe: Hicri 156 senesinde vefat etmiştir.³²² Muhammed b. Sîrîn, Nadr b. Enes, Katâde gibi hadis imamlarından rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Sevrî, Şu’be, İbn Uleyye gibi alimler rivayette bulunmuştur.³²³ İclî onun sika bir ravi olduğunu, ömrünün sonunda ihtilata uğradığını belirtmiştir. Bununla beraber kaderî

³¹³ Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 25; Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, V, 67.

³¹⁴ Buhârî, “Vudu”, 8; Müslim, “Feraiz”, 1617; Ebû Dâvûd, “Nikah”, 3; Tirmizî, “Eşribe”, 6; Nesâî, “Taharet”, 61; İbn Mâce, “Feraiz”, 5.

³¹⁵ Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 324.

³¹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IV, 42.

³¹⁷ Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, III, 498; İclî, *Ma’rifetü’s-şikât*, I, 402.

³¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IV, 43.

³¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 369.

³²⁰ Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 25; Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, V, 271.

³²¹ Müslim, “Siyam”, 1122; Ebû Dâvûd, “Salat”, 14; Tirmizî, “Cihad”, 13; İbn Mâce, “Zekat”, 20.

³²² Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, III, 505.

³²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IV, 65.

olduğunu ancak bu anlayışının propagandasını yapmadığını ifade etmiştir.³²⁴ Yahyâ b. Saîd de İbn Ebî Arûbe'nin sika bir ravi olduğunu vurgulamıştır.³²⁵ Ebû Avâne kendi zamanında Saîd'den daha hâfız kimse olmadığını belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtım ve Ebû Zür'a ise onun sika olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁶

Hadis münekkidleri Saîd b. Ebî Arûbe hakkında genel manada olumlu ifadeler kullanmış ve onun sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca onun muhtelit bir ravi olduğunu da sık sık vurgulamışlardır.³²⁷ Saîd b. Ebî Arûbe'nin rivayetlerinde tedlis ve irsal yaptığı da vurgulanmıştır.³²⁸ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Saîd'in rivayetlerine yer vermişlerdir.³²⁹

Saîd b. el-Merzübân: Enes b. Mâlik, İkrime ve Dahhâk'tan rivayette bulunmuş, kendisinden de A'meş, İbn Uyeyne ve Sevrî rivayette bulunmuştur.³³⁰ İclî ve Nesâî onun zayıf bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir.³³¹ Yahyâ b. Maîn, Saîd hakkında "leyse bi şey" ifadesini kullanıp, onun hadislerinin yazılmayacağını söyleyerek zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir. Amr b. Ali onun zayıf ve metrûku'l-hadis olduğunu belirtmiştir. Ebu Üsame, Saîd hakkında sika ifadesini kullanmıştır. İbn Adî ise onun Kûfe'de bulunan zayıf ravilerden olduğunu söyleyip, hadislerinin toplanabileceğini vurgulamıştır.³³² Buhârî onun için münkeru'l-hadis ifadesini kullanmış, İbn Hibbân onun hadis rivayetinde çokça vehme kapıldığını ve çok hata yaptığını söylemiş, Ebû Zür'a ise Saîd hakkında saduk ifadesini kullanmış ve müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.³³³

Saîd b. el-Merzübân hakkındaki ifadelere bakıldığında onun nadiren sika bir ravi olduğu belirtilmişse de genel manada zayıf, müdellis ve rivayetleri eleştirilen bir ravi

³²⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 403.

³²⁵ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, III, 111.

³²⁶ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 66.

³²⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, IV, 446; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, III, 111.

³²⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sül fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, V, 278; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisin*, 26.

³²⁹ Buhârî, "Teheccud", 8; Müslim, "Rada", 1451; Ebû Dâvûd, "Diyat", 11; Tirmizî, "Rada", 7; Nesâî, "Hibe", 3; İbn Mâce, "Diyat", 18.

³³⁰ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, V, 178.

³³¹ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 54; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 404.

³³² İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, IV, 436.

³³³ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 326.

olarak tanıtılmıştır.³³⁴ Kütüb-i sitte müellifleri içinde Tirmizî ve İbn Mâce Saîd'in rivayetlerine yer vermişleridir.³³⁵

Süfyân es-Sevrî: Hicri 161 senesinde vefat etmiştir. Mansûr, A'meş, Eyyûb es-Sahtiyânî, Amr b. Dînâr ve Ebu'z-zinâd gibi alimlere öğrencilik yapmıştır. Evzaî, İbn Cüreyc, Mâlik, İbn Uyeyne ve kendi döneminde önde gelen bir çok bilgin Süfyân'a öğrencilik yapmıştır.³³⁶ Abdullah b. Mübârek yeryüzünde Süfyân'dan daha bilgili kimseyi görmediğini, İbn Vehb Süfyân gibi kimseyi görmediğini belirtmişlerdir. Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel'e: "Süfyân gibi birisini görmüş olamazsın" diyerek Süfyân hakkında övgü ifadeleri kullanmıştır. Yahyâ b. Yemân, Süfyân'ın hadis ilminde emirü'l-mü'minin mertebesinde olduğunu, Ali b. el-Medînî onun Kûfe'de isnad ilmini kendisinde toplayan bir bilgin olduğunu vurgulamışlardır.³³⁷ Yunus b. Ubeyd, Abdurrahmân b. Mehdî ve Eyyûb es-Sahtiyânî hadis ilminde Süfyân'dan daha üstün kimseyi görmediklerini, Ahmed b. Hanbel ise onun ahfaz olduğunu belirtmişlerdir.³³⁸

Süfyân es-Sevrî hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında onun hadis ilminde otorite kabul edildiği, gerek yaşadığı dönemin gerek sonraki dönemin alimleri tarafından çokça medhedilmiş ve övgüye mazhar olduğu ortaya çıkmaktadır.³³⁹ Hakkında onlarca övgü ifadesiyle beraber Süfyân'ın hadis rivayetinde yer yer tedlis yaptığı ifade edilmiştir.³⁴⁰ Kütüb-i sitte müellifleri de eserlerinde Süfyân es-Sevrî'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁴¹

Süfyân b. Uyeyne: Hicri 198 senesinde vefat etmiştir. Zührî, Amr b. Dînâr, A'meş, Mansûr ve bir çok kişiye talebelik yapmıştır. İbn Cüreyc, Veki, Yahyâ el-Kattân, İbn Mübârek de kendisine öğrencilik yapmış ve hadis rivayetinde bulunmuşlardır.³⁴² İclî onun hadis ilminde sebt ve sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.

³³⁴ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, V, 307; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 27.

³³⁵ Tirmizî, "Diyat", 12; İbn Mâce, "Sayd", 9.

³³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 219.

³³⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 55.

³³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 232.

³³⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 409; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 719; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 244; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, I, 170.

³⁴⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, V, 363; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 27; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 244.

³⁴¹ Buhârî, "Meğazi", 79; Müslim, "Zühd", 2969; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 6; Tirmizî, "Taharet", 15; Nesâî, "Müzaraa", 2; İbn Mâce, "Zühd", 1.

³⁴² Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, V, 213.

Zührî'nin hadislerini aktarma konusunda en güvenilir ravi kabul edilmiştir.³⁴³ Abdurrahmân b. Mehdî Hicaz bölgesinde Hz. Peygamberin hadislerini en iyi bilen kişinin İbn Uyeyne olduğunu söylemiştir. Şafî: “Malik ve Süfyan olmasaydı Hicaz’ın ilmi yok olurdu” diyerek onun ilmi değerini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel sünneti, Süfyan’dan daha iyi bilen kimse olmadığını, es-Sevrî onun bir benzerinin olmadığını ifade etmişlerdir.³⁴⁴ İbn Hibbân Süfyan’ın ismini “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiş onun hafız ve mutkin bir ravi olduğunu açıklamıştır.³⁴⁵ Ahmed b. Abdullah ise onun hasenü’l-hadis olduğunu ve ashabı hadisin önde gelenlerinden olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁶

Hadis münekkidleri Süfyan b. Uyeyne hakkında genel manada olumlu ifadeler kullanmış ve onun sika, hafız, alim bir kişiliğinin olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır.³⁴⁷ İbn Uyeyne hakkındaki Söz konusu olumlu ifadelerin yanında onun rivayetlerinde tedlis yaptığı da vurgulanmıştır. Ancak tedlis yaptığı kişilerin sika olmalarından dolayı bu rivayetleri sahih kabul edilmiş ve onun güvenilirlik vasfına bir halel getirmemiştir.³⁴⁸ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Süfyan b. Uyeyne’nin rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁴⁹

Süfyan b. Uyeyne: İclî “es-Sikât” adlı eserinde bu ismi, yukarıda tanıtılan, hadis ve tefsir ilimlerinde temayüz etmiş, alimlerin takdirini kazanmış meşhur Süfyan b. Uyeyne ile isim benzerliğinden dolayı karışmaması için ele almış. Onun müdellis bir ravi olduğunu belirtmiş ve onun hakkında “leyse bi şey” ifadesini kullanarak zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir.³⁵⁰

Süleyman b. Tarhân et-Teymî: Hicri 143 senesinde vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Ebû Osmân en-Nehdî, Tâvûs, Katâde gibi alimlerden rivayette bulunmuş, kendisinden

³⁴³ İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I, 417.

³⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, I, 32.

³⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 404.

³⁴⁶ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, V, 218. (İrâkî’ye göre ta’dil mertebelerinin en alt kısmında kullanılan lafızdır. Bkz. Leknevî, *er-Ref’ ve’t-Tekmil*, 147)

³⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-tehzîb*, 245; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 193.

³⁴⁸ Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, V, 371; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 28; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-tehzîb*, 245.

³⁴⁹ Buhârî, “Meğazi”, 45; Müslim, “Salat”, 390; Ebû Dâvûd, “Talak”, 18; Tirmizî, “Sefer”, 12; Nesâî, “Siyam”, 68; İbn Mâce, “Edahi”, 11.

³⁵⁰ Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, V, 376; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 29; İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I, 417.

de Şu‘be, Süfyân, İbn Mübârek, Yahyâ el-Kattân gibi alimler rivayette bulunmuştur.³⁵¹ İclî onun için sika ifadesini kullanmıştır.³⁵² Yezîd b. Hârûn onun sika ve çokça hadis rivayetinde bulunan bir ravi olduğunu belirtmiştir.³⁵³ Şu‘be, Süleyman et-Teymî’den daha üstün ve daha doğru sözlü bir muhaddis görmediğini belirtmiştir.³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Yahyâ b. Maîn onun sika olduğunu belirtmişlerdir. İbn Uleyye ise Süleyman’ın Basra’nın hafızlarından olduğunu söylemiştir.³⁵⁵

Hadis münekkidleri Süleyman et-Teymî hakkında genel olarak olumlu ifadeler kullanmış ve onun sika bir ravi olduğunu vurgulamışlardır. Bununla beraber onun rivayetlerinde tedlis yapmakla meşhur olan bir ravi olduğunu da ortaya koymuşlardır.³⁵⁶ Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi eserlerinde Süleyman’ın rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁵⁷

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (Süleyman b. Dâvûd): Hicri 203 senesinde vefat etmiştir. Şu‘be, Sevrî, Ebû Avâne, Zâide b. Kudâme gibi bilginlerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Osmân b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Beşşâr ve dönemin bir çok ünlü siması kendisine öğrencilik yapmıştır.³⁵⁸ İbn Sa‘d Ebû Dâvûd’un bazen hata yapmakla birlikte sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.³⁵⁹ İclî ise onun için sika ifadesini kullanmış, yaşadığı dönemde kendisine rihle yapılan bir alim olduğunu ve ezberinde bir çok hadis bulunduğunu ifade etmiştir.³⁶⁰ Hatib el-Bağdâdî kendisinin hafız, sika ve sebt bir ravi olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel’e Ebu Dâvûd’un yapmış olduğu hatalar sorulduğunda onun hatalarının kendisine söylendiğinde bu hataları farketmiş olmasından dolayı bunların tam manasıyla birer hata sayılmayacağını söylemiştir. Ebû Dâvûd hadis rivayet ederken hafızasından rivayette bulunduğundan hata yapmış olmasının tabii bir durum olduğu belirtilmiştir. Ali b. el-Medînî hıfz bakımından Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’ye benzer kimseyi

³⁵¹ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, VI, 196.

³⁵² İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, I, 430.

³⁵³ Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 188.

³⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dil*, I, 142.

³⁵⁵ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, VI, 198; Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, V, 283.

³⁵⁶ Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sül fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, V, 511; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdekkîn*, 29.

³⁵⁷ Buhârî, “Ezan”, 13; Müslim, “Lukata”, 1800; Ebû Dâvûd, “Savm”, 17; Tirmizî, “Kader”, 2; Nesâî, “Eşribe”, 48; İbn Mâce, “Siyam”, 23.

³⁵⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 32.

³⁵⁹ Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 218.

³⁶⁰ İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, I, 427.

görmediğini, Abdurrahmân b. Mehdî ise onun için insanların en doğru konuşanı olduğunu belirterek övgü ifadeleri kullanmışlardır. Ebu'l-Münzir onun için sika, İbn Maîn saduk ifadelerini kullanmışlardır.³⁶¹ İbn Hibbân da “es-Sikât” adlı eserinde Ebû Dâvûd’un ismine yer vermiş ve hafızasının çok güçlü olduğuna dair örnekler vermiştir.³⁶²

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin hadis rivayetinde zaman zaman hata yaptığı aktarılsa da munekkid hadis alimleri onun için genel anlamda sika ifadesini kullanmış ve güvenilirliğini ortaya koymuşlardır.³⁶³ Bununla beraber onun rivayetlerinde tedlis yaptığı söylenmiştir.³⁶⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinden Buhârî hariç diğer müellifler Ebû Dâvûd’un rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁶⁵

A‘meş (Süleyman b. Mihrân): Hicri 148 senesinde vefat etmiştir. İbn Ebî Evfâ, İbrahim et-Teymî, İbrahim en-Nehaî, Saîd b. Cübeyr gibi döneminin alimlerinden hadis nakletmiştir. Süleman et-Teymî, Süfyân es-Sevrî, İbn Uyeyne, Hafs b. Gıyâs gibi alimler kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Enes b. Mâlik ile görüşmüştür. Yahyâ b. Maîn onun Enes (r.a)’ten aktardığı bütün rivayetlerinin Mürsel olduğunu vurgulamıştır. İbn Uyeyne A‘meş’in hadis’i en iyi bilen kimse olduğunu, Ebubekir b. Ayyâş; “biz Ameş’i muhaddislerin efendisi diye isimlendirirdik” diyerek onun hadis ilmindeki yetkinliğini ortaya koymuştur. Nesâî de A‘meş için sebt ve sika ifadesini kullanmıştır.³⁶⁶ İclî, A‘meş’in sebt ve sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ İbn Hibbân A‘meş’in adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiştir. Ancak onun müdellis bir ravi olduğunu da sözlerine eklemiştir.³⁶⁸

Hadis alimleri A‘meş hakkında genel anlamda olumlu ifadeler kullanmış ve onun sika bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla beraber A‘meş’in bazı rivayetlerinde

³⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 32.

³⁶² İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 275.

³⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XI, 66.

³⁶⁴ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sül fî ruvâtî's-sitteti'l-uşûl*, V, 481; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisin*, 31.

³⁶⁵ Müslim, “Salat”, 460; Ebû Dâvûd, “Diyat”, 7; Tirmizî, “Vitr”, 16; Nesâî, “Kasame”, 9; İbn Mâce, “Cenaiz”, 23.

³⁶⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ez-Zehebî, *Tehzîbü't-tehzîb*, thk. Guneym Abbas Guneym- Mecdî Seyyid Emîn (Mısır: el-Fârûkî'l-Hadîse li't-Tabâa' ve'n-Neşr, 1425, IV, 2602.

³⁶⁷ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 434.

³⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, II, 302.

tedlis yaptığını ortaya koymuşlardır.³⁶⁹ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde A‘meş’in bir çok rivayetine yer vermişlerdir.³⁷⁰

Süveyd b. Saîd: Hicri 240 senesinde vefat etmiştir. Mâlik b. Enes, Hafs b. Meysere, Süfyân b. Uyeyne ve Ebû Muâviye gibi alimlerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Ya‘kûb b. Şeybe, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ali el-Ma‘merî gibi muhaddislerde kendisinden rivayette bulunmuştur.³⁷¹ İclî onun için sika ifadesini kullanmıştır.³⁷² Ebû Hâtim, Süveyd’in saduk ve müdellis bir ravi olduğunu ifade etmiştir.³⁷³ İbn Hammâd ve Nesâî ise onun zayıf bir ravi olduğunu söylemişlerdir. Yaşı ilerlediğinde görme yetisini kaybettiği ve hadis rivayetinde telkîne uğradığı söylenmiştir.³⁷⁴ Ali b. el-Medîni onun hakkında “leyse bi şey” ifadesini kullanarak zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn ise Süveyd’in saduk bir ravi olduğunu belirtmiştir. Ancak yer yer onun için çok ağır ifadeler kullanılmış ve onun kendisiyle savaşılmaması gereken bir kişi olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁵

Hadis Münekkidleri Süveyd b. Saîd için saduk, zayıf ve rivayetlerinin sağlam olmadığını ifade etmişlerdir. özellikle sıklıkla tedlis yaptığını vurgulamışlardır.³⁷⁶ Kütüb-i sitte müelliflerinden sadece Müslim ve İbn Mâce eserlerinde Süveyd’in rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁷⁷

Şebbâk ed-Dabbî: İbrahim en-Nehaî, Âmir eş-Şa‘bî, Müslim b. Sabîh gibi muhaddislerden hadis aktarmıştır. Kendisinden de Fudayl b. Gazvân, Abdullah b. Şübrûme, Muğîre b. Miksem gibi raviler hadis aktarmıştır.³⁷⁸ İbn Sa‘d, onun az sayıda hadis rivayet etmekle beraber sika bir ravi olduğunu söylemiştir.³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel de

³⁶⁹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 116; Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 331; Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sül fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, VI, 25; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 31.

³⁷⁰ Buhârî, “İman”, 19; Müslim, “İman”, 15; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 16; Tirmizî, “İlim”, 2; Nesâî, “Taharet”, 26; İbn Mâce, “Sadakat”, 14.

³⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 316.

³⁷² İclî, *Ma‘rifetü's-sikât*, I, 442.

³⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, IV, 240.

³⁷⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî du‘afâ'i'r-ricâl*, IV, 496. (Telkîn: Ravinin, kendisine söylenen yanlış bir rivayeti doğru zannedip onaylaması. Bkz. Aydın, *Hadis Isılahları Sözlüğü*, 316.)

³⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 316.

³⁷⁶ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sül fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, VI, 126; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 32; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 316.

³⁷⁷ Müslim, “Eyman”, 1654; İbn Mâce, “Menasik”, 6.

³⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XII, 350.

³⁷⁹ Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 323.

Şebbâk için sika tabirini kullanmıştır.³⁸⁰ İbn Hibbân onun ismini “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiştir.³⁸¹ Nesâî ise Şebbâk için sika ifadesini kullanmıştır.³⁸² Muhaddislerin Şebbâk ed-Dabbî hakkında yapılan değerlendirmelerine bakıldığında onun hakkında genel manada olumlu ifadeler kullanılmış ve güvenilir bir ravi olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber rivayetlerinde tedlis yaptığı belirtilmiştir.³⁸³ Kütüb-i sitte müelliflerinden Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce Şebbâk’ın rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁸⁴

Şerîk b. Abdullah: Hicri 177 senesinde vefat etmiştir. Seleme b. Küheyl, Ebû İshâk el-Hemedânî, A’miş gibi muhaddislerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Abdurrahmân b. Mehdî, İbn Mübârek ve Veki b. Cerrâh gibi alimler Şerîk’ten hadis rivayet etmişlerdir.³⁸⁵ İbn Sa’d onun sika, me’mûn, çokça hadis rivayet eden, bununla beraber çokça hata yapan bir ravi olduğunu açıklamıştır.³⁸⁶ İclî, Şerîk için sika ifadesini kullanmış,³⁸⁷ Yahyâ b. Maîn onun bazı rivayetlerini zayıf görmekle beraber sika olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel ise onun için saduk ifadesini kullanmıştır. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ebû Zür’a Şerîk’in rivayetlerinde bazen hata yaptığını açıklamışlardır.³⁸⁸ İbn Hibbân ise Şerîk’in adını “es-Sikât” adlı eserinde anmış ve onun hadis rivayetinde hata yaptığını ifade etmiştir.³⁸⁹ Şerîk’in ömrünün sonun ihtilat’a maruz kalıp rivayetlerinde hata yapmış olma ihtimaline Yahyâ b. Saîd karşı çıkmış onun eskiden beri hata yaptığını vurgulamıştır.³⁹⁰

Hadis alimleri Şerîk b. Abdullah’ın hakkında genel manada olumlu ifadeler kullanmış ve onun sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak onun sika olduğunu belirten muhaddisler genel olarak hadis rivayetinde hata yaptığını ısrarla vurgulamışlar

³⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 390.

³⁸¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 453.

³⁸² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, XII, 349.

³⁸³ Sibt İbnü’l-Acemî, *Nihâyetü’s-sûl fî ruvâti’s-sitteti’l-uşûl*, VI, 189; Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdekkisîn*, 32.

³⁸⁴ Müslim, “Müsakat”, 1597; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 121; İbn Mâce, “Diyat”, 30.

³⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 47365.

³⁸⁶ Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VI, 356.

³⁸⁷ İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I, 453.

³⁸⁸ Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebîr*, II, 193.

³⁸⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 444.

³⁹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, V, 12.

ve yer yer tedlis yaptığını söylemişleridir.³⁹¹ Kütüb-i sitte müellifleri içinde Tirmizî ve İbn Mâce eserlerinde Şerîk'in rivayetlerine yer vermişlerdir.³⁹²

Şuayb b. Eyyûb: Hicri 261 senesinde vefat etmiştir. Yahyâ b. Âdem, Hammâd b. Üsame, Ebû Dâvûd el-Hafri ve Muâviye b. Hişâm'dan hadis rivayetinde bulunmuştur. Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Abdân b. Ahmed, Heysem b. Halef ve İbrahim b. Hammâd gibi muhaddisler Şuayb'dan hadis nakletmişlerdir. Dârekutnî Şuayb'ın sika olduğunu, Ebû Dâvûd, Şuayb'ın rivayetlerinden çekindiğini ifade etmiştir.³⁹³ Zehebî onun münker rivayetlerde bulunduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴ İbn Hacer ise Şuayb'ın saduk ve müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.³⁹⁵ İbn Hibbân da onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiş, rivayetlerinde hata yaptığını ve müdellis bir ravi olduğunu açıklamıştır.³⁹⁶

Muhaddisler Şuayb b. Eyyûb için yer yer sika ifadesini kullanmış olsalar da, onun müdellis, münker rivayetlerde bulunan bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.³⁹⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinden sadece Ebû Dâvûd Şuayb'ın bir rivayetine yer vermiştir.³⁹⁸

Tâvûs b. Keysân: Tabî'nin meşhur simalarından biri olan Tâvûs Hicri 106 senesinde vefat etmiştir. Ashab'tan Câbir, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hureyre olmak üzere bir çok kişiyle karşılaşmış ve onlardan hadis nakletmiştir. Mücahid, Amr b. Dînâr, İbn Cüreyc gibi dönemin bilginleri kendisinden hadis aktarmışlardır. Amr b. Dînâr, Tâvûs gibi bir kimseyi görmediğini, Ebû Zûr'a ve Yahyâ b. Maîn, Tâvûs'un sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.³⁹⁹ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.⁴⁰⁰ İbn Hacer de Tâvûs'un sika bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰¹

Hadis alimleri meşhur tabî Tâvûs b. Keysân'ın sika, güvenilir bir ravi olduğunu söylemiş ve onun hakkında övgü ifadeleri kullanmışlardır. Bununla beraber Tâvûs'un

³⁹¹ Ukaylî, *ed-Đu'afâ'ü'l-kebîr*, II, 194; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, V, 12; Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, VI, 252; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 33.

³⁹² Tirmizî, "Ahkam", 29; İbn Mâce, "Taharet", 45.

³⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 331; Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, V, 414.

³⁹⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 275.

³⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehziib*, 267.

³⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 309.

³⁹⁷ Sibt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, VI, 266; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 33.

³⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Eyman ve'n-Nüzür", 23.

³⁹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 365; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 501.

⁴⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 391.

⁴⁰¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehziib*, 281.

rivayetlerinde nadiren de olsa irsal ve tedlis yaptığını belirtmişlerdir.⁴⁰² Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi eserlerinde Tâvûs'un rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁰³

Talha b. Nâfi': Câbir b. Abdullah, İbn Abbâs, İbn Ömer, Enes b. Mâlik ve ashab'tan birçok kişiden hadis nakletmiştir. A'meş, Şu'be, Haccâc b. Ertâ, Müsennâ b. Saîd gibi raviler de kendisinden hadis aktarmışlardır. Ahmed b. Hanbel onun rivayetlerinde sıkıntı olmadığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun için "la şey" ifadesini kullanarak sağlam bir ravi olmadığını ifade etmiştir.⁴⁰⁴ İclî Talha'nın Câizu'l-hadis ve sağlam bir ravi olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁵ Şu'be, Talha'nın Câbir b. Abdullah (r.a)'tan yapmış olduğu rivayetleri doğrudan kendisinden almadığını Süleyman el-Yeşkûrî'nin sahifesinden aldığını söylemiştir.⁴⁰⁶ Ancak bu durum Talha ve Süleyman'ın aynı tarihte Câbir (r.a)'den hadis dinlediği ve Süleyman'ın dinlediği hadisleri yazdığı Talha'nın ise yazmadığı daha sonra Talha rivayette bulunurken hıfzından değilde Süleyman'ın sahifesinden söz konusu hadisleri naklettiği göz önüne alınırsa bu rivayet şeklinde Talha'nın hafızasının zayıflamış olması ihtimali dışında herhangi bir sıkıntı görünmemektedir. İbn Adî "la be'se bihi" diyerek onun rivayetlerinde bir sıkıntı olmadığını söylemiştir.⁴⁰⁷ Nesâî de "leyse bihi be's" ifadesini kullanarak İbn Adî ile aynı görüşü benimsemiştir.⁴⁰⁸ İbn Hibbân da Talha'nın adını "es-Sikât" adlı eserinde anmıştır.⁴⁰⁹

Rical alimlerinin Talha b. Nâfi' hakkında yaptığı değerlendirmelere bakıldığında Talha hakkında olumlu ve olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Ancak alimlerin olumsuz ifadeleri ve Talha'nın rivayetlerinin bir kısmında irsal ve tedlis yaptığı göz önüne alınırsa onun en azından bazı rivayetleri hususunda zayıf bir ravi olduğu ortaya çıkar.⁴¹⁰

⁴⁰² Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*.

⁴⁰³ Buhârî, "Feraiz", 15; Müslim, "Cum'a", 848; Ebû Dâvûd, "Talak", 11; Tirmizî, "Eşribe", 4; Nesâî, "Sehv", 42; İbn Mâce, "Feraiz", 10.

⁴⁰⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 475.

⁴⁰⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 481.

⁴⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 144.

⁴⁰⁷ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VI, 37.

⁴⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XIII, 441.

⁴⁰⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 393.

⁴¹⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, VI, 532; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 34.

Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde Buhârî hariç diğerleri Talha'nın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴¹¹

Âsım b. Ömer: Hicri 120 senesinde vefat etmiştir. Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Mahmûd b. Lebîd ve birçok sahabeden hadis rivayetinde bulunmuştur. Bukeyr b. Eşecc, İbn Aclân, Abdurrahmân b. Süleyman b. Ğasîl gibi raviler de kendisinden hadis nakletmiştir. Nesâî, Âsım'ın güvenilir bir ravi olduğunu ifade ediyor.⁴¹² İbn Sa'd onun sika ve çokça rivayette bulunan bir alim olduğunu belirtmiştir.⁴¹³ Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a, Âsım için sika ifadesini kullanmışlardır.⁴¹⁴ İbn Hibbân ise Âsım'ın ismini "es-Sikât" adlı kitabında ziktermiştir.⁴¹⁵ İbn Hacer ve Bezzâr da onun için sika ifadesini kullanmışlardır. İbnü'l-Kattân onun hakkında zayıf ifadesini kullanan kimseyi bilmediğini ve alimlerce sika bir ravi olarak görüldüğünü belirtmiştir.⁴¹⁶

Yukarıda aktarıldığı üzere hadis münekkidleri Âsım b. Ömer hakkında sika ifadesi kullanmışlar ve onun güvenilir bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir. Âsım hakkında özellikle tedlis yaptığına dair bir ifade kullanılmamıştır. Sadece İbnü'l-Acemî onun rivayetlerinde irsal yaptığına dair bir ifade kullanmıştır.⁴¹⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi eserlerinde Âsım'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴¹⁸

Abbâd b. Mansûr: Hicri 152 senesinde vefat etmiştir. Eyyûb es-Sahtiyânî ve İkrime gibi alimlerden hadis nakletmiştir. Yezîd b. Hârûn, Reyhân b. Saîd ve Basralı bir çok kişi kendisinden hadis aktarmıştır. İkrime'den yapmış olduğu rivayetlerinde tedlis yapmıştır.⁴¹⁹ İbn Sa'd, Abbâd'ın zayıf bir ravi olduğunu belirtmiş ve onun münker rivayetlerinin olduğunu sözlerine eklemiştir.⁴²⁰ İclî ise onun için "la be'se bihi" ifadesini kullanmış ve onun hadislerinin yazılacağını söylemiştir.⁴²¹ Yahyâ b. Maîn, Abbâd için "leyse bi şey" ifadesini kullanmış ve onun zayıf bir ravi olduğunu açıklamıştır. Yahyâ b. Saîd Abbâd'ın hafızasının sağlam olmadığını ifade etmiştir. Ebû

⁴¹¹ Müslim, "Eşribe", 2052; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 40; Tirmizî, "İman", 9; Nesâî, "Eyman ve'n-Nüzûr", 21; İbn Mâce, "Talak", 27.

⁴¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 241.

⁴¹³ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 337.

⁴¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 346.

⁴¹⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 234.

⁴¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, V, 54.

⁴¹⁷ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdekkisîn*, 35.

⁴¹⁸ Buhârî, "Tib", 13; Müslim, "Selam", 26; Ebû Dâvûd, "Salat", 8; Tirmizî, "Zekat", 18; Nesâî, "Mevakit", 27; İbn Mâce, "Libas", 1.

⁴¹⁹ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 166.

⁴²⁰ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 200.

⁴²¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 18.

Dâvûd onun münker rivayetlerinin bulunduğunu belirtmiştir.⁴²² Ebû Zür'a onun için "leyyin", Ebû Hâtim zayıf Yahyâ b. Saîd başka bir görüşünde hataları bulursa da sika bir ravi olduğu ifadelerini kullanmışlardır.⁴²³

Muhaddisler genel olarak Abbâd b. Mansûr'un Müdellis, zayıf bir ravi olduğunu ve onun hadislerinin yazılabileceğini belirtmişler. Nadiren de olsa hakkında olumlu ifadeler kullanılmıştır.⁴²⁴ Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde Müslim ve Nesâî hariç diğer müellifler Abbâd'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴²⁵

Abdullah b. Lehîa: Hicri 174 senesinde vefat etmiştir. Abdurrahmân el-A'rec, Ebû Yunus, Ebu'z-Zübeyr gibi alimlerden rivayette bulunmuştur. Abdullah b. Mübârek, İbn Vehb gibi alimler de ondan hadis nakletmişlerdir. Dâvûd b. Yezîd b. Hâtim onun için sâlih ifadesini kullanmakla beraber zayıf ravilerden hadis aktarırken tedlis yaptığını belirtmiştir.⁴²⁶ Yahyâ b. Saîd onu zayıf bir ravi olarak görmüş, Abdurrahmân b. Mehdî ondan hadis rivayetinde bulunulmaması gerektiğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim, İbn Lehîa'nın zayıf bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir.⁴²⁷ İbn Mehdî, Yahyâ b. Maîn ve Veki'in, İbn Lehîa'nın rivayetlerini terkettikleri belirtilmiştir.⁴²⁸ Yahyâ b. Maîn onun hakkında "leyse bi'l-kavi", "zayıf", "hadisleri delil olarak kullanılmaz", "kitapları yanmadan önce ki hadisleri yazılabilir" şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴²⁹

Abdullah b. Lehîa hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında onun zayıf, müdellis bir ravi olduğu söylenebilir. Hadis münekkidi kitaplari yanmadan önce ki rivayetlerinin daha sağlam olduğunu ancak kitapları yandıktan sonra çokça hata yaptığını belirtmişlerdir. Ne var ki alimlerin çoğunluğu onun kitapları yanmadan önce de aynı hataları yaptığını ve genel olarak onun zayıf bir ravi olduğunu

⁴²² Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, III, 136.

⁴²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 86.

⁴²⁴ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 166; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 35.

⁴²⁵ Buhârî, "Tıb", 25; Ebû Dâvûd, "Hudud", 29; Tirmizî, "Tıb", 9; İbn Mâce, "Tıb", 20.

⁴²⁶ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 11.

⁴²⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 145.

⁴²⁸ Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*, I, 519.

⁴²⁹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, II, 293.

vurgulamışlardır.⁴³⁰ Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde sadece İbn Mâce, İbn Lehîa'nın rivayetlerine yer vermiştir.⁴³¹

Abdullah b. Mervân el-Harrânî: Züheyr b. Muâviye, Musâ b. Seleme, İsâ b. Yunus, Musâ b. A'yûn'dan hadis nakletmiştir. Kendisinden de Hüseyin b. Mansûr, İbrahim b. Heysem el-Beledî, Muhammed b. İsrâîl el-Cevherî, İshâk b. Hasan el-Harbî hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Ebû Hâtim, Abdullah için sika ifadesini kullanmıştır.⁴³² İbn Hibbân onun adını “es-Sikât” adlı eserinde anmış ve rivayetlerini sema ile aldığını ifade ederse şayet, aktardığı hadislerle itibar edileceğini söylemiştir.⁴³³ Zehebî ise onun hakkındaki ifadeleri aktardıktan sonra müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴³⁴ Hadis alimleri Abdullah b. Mervân hakkında genel olarak olumlu ifadeler kullanmışlardır. Bununla beraber onun müdellis bir ravi olduğunu da sözlerine eklemişlerdir.⁴³⁵ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Abdullah b. Mervân el-Harrânî'nin rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Abdullah b. Muâviye b. Âsım: Hişâm b. Urve, Musâ b. Ukbe gibi alimlerden hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Zübeyr b. Bekkâr'da kendisinden hadis nakletmişlerdir.⁴³⁶ Ukaylî onun, aslı olmayan münker hadisler rivayet ettiğini belirtmiştir.⁴³⁷ İbn Hibbân Abdullah'ın adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiş ve rivayetlerini semaen aldığını ifade ettiği takdirde hadislerine itibar edileceğini söylemiştir.⁴³⁸ Buhârî onun için münkerü'l-hadis ifadesini kullanmış, Nesâî ise zayıf bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁹ Zehebî de onun uydurma rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁰

Hadis münekkidleri Abdullah b. Muâviye hakkında genel manada olumsuz ifadeler kullanmış ve onu zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Az da olsa

⁴³⁰ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, V, 238; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 147; İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 11; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 36.

⁴³¹ İbn Mâce, “Nikah”, 37.

⁴³² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI, 385.

⁴³³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 345.

⁴³⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 124.

⁴³⁵ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 36.

⁴³⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 46.

⁴³⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, II, 307.

⁴³⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 46.

⁴³⁹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 143; İbn Adî, *el-Kâmil fî ḍu'afâ'î'r-ricâl*, V, 326.

⁴⁴⁰ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, II, 507.

rivayetlerinde tedlis yaptığına dair ifadeler bulunmaktadır.⁴⁴¹ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Abdullah'ın rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Abdullah b. Ebî Necîh: Hicri 132 senesinde vefat etmiştir.⁴⁴² Ata, Tâvûs, Mücahid'ten hadis nakletmiştir. Sevrî, Şu'be, İbn Uyeyne gibi alimler de kendisinden hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Ebû Zür'a, Yahyâ b. Maîn, İbn Sa'd ve İclî onun sika ve çokça rivayette bulunan bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁴³ Ebû Hâtim ise Abdullah'ın sâlihu'l-hadis olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁴ Buhârî, Ali b. el-Medînî ve Ahmed b. Hanbel onun itizal düşüncesini benimsediğini, Yahyâ b. Saîd ise onun itizal görüşünü benimsemekle kalmadığını ve mezhebinin propagandasını yaptığını söylemiştir.⁴⁴⁵ Nesâî onun sika bir ravi olduğunu söylemiş, İbn Hibbân ise İbn Ebî Necîh'in adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.⁴⁴⁶

Hadis alimleri Abdullah b. Ebî Necîh'in itizal inancının olduğunu söylemiş olsalar da hadis ravisi olması açısından onun güvenilir, sika bir ravi olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca İbn Ebî Necîh'in rivayetlerinde tedlis yaptığı da açıklanmıştır.⁴⁴⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde İbn Ebî Necîh'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁴⁸

Abdurrahman b. Ziyâd: Hicri 156 senesinde vefat etmiştir. Ebû Abdurrahmân el-Hablî, Bekir b. Sevdân'dan hadis nakletmiş. Süfyân es-Sevrî de ondan hadis rivayetinde bulunmuştur.⁴⁴⁹ Nesâî, Yahyâ b. Saîd ve Yahyâ b. Maîn, İbn Ziyâd'ın zayıf bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahmân b. Mehdî'nin İbn Ziyâd'dan hadis nakletmedikleri ifade edilmiştir.⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel onun rivayetlerinin güvenilir olmadığını, Ebû Hâtim ise onun hadislerinin yazılabileceğini fakat ihticac'a uygun olmadığını belirtmişlerdir.⁴⁵¹

⁴⁴¹ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 37.

⁴⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XVI, 218.

⁴⁴³ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 64; Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 32; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 203.

⁴⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 57203.

⁴⁴⁵ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, II, 317.

⁴⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XVI, 217; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 5.

⁴⁴⁷ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 37; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 326.

⁴⁴⁸ Buhârî, "Feraiz", 10; Müslim, "Cenaiz", 922; Ebû Dâvûd, "Menasik", 12; Tirmizî, "Nikah", 6; Nesâî, "Rukba", 1; İbn Mâce, "Libas", 36.

⁴⁴⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 283.

⁴⁵⁰ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 66; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, II, 332.

⁴⁵¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 235.

Abdurrahman b. Ziyâd ile ilgili değerlendirmelere bakıldığında onun münekkid alimler tarafından zayıf bir ravi kabul edildiği ortaya çıkmaktadır. Kütüb-i Sitte müellifleri içinde Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce eserlerinde İbn ziyâd'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁵²

Abdurrahmân b. Muhammed el-Muhâribî: Hicri 211 senesinde vefat etmiştir. Zâide b. Kudâme ve birçok kişiden hadis aktarmıştır.⁴⁵³ İclî ve İbn Hibbân, el-Muhâribî'nin ismini "es-Sikât" adlı eserlerinde zikretmişlerdir. Buna ek olarak İclî, onun hakkında "la be's" ifadesini kullanmıştır.⁴⁵⁴ Ahmed b. Hanbel ise onun hadis rivayetinde tedlis yaptığını belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn, Muhâribî için sika, Ebû Hâtim sika kimselerden rivayette bulunduğunda Saduk bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Ebû Hâtim onun meçhul kimselerden hadis aktardığını da ifade etmiştir.⁴⁵⁵

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce eserlerinde el-Muhâribî'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁵⁶

Abdülcélil b. Atiyye el-Kaysî: Ca'fer b. Meymûn, Şehr b. Havşeb, Abdullah b. Büreyde gibi alimlere öğrencilik yapmış onlardan hadis nakletmiştir. Hammâd b. Zeyd, Abdurrahmân b. Mehdî, Abdüssamed b. Abdülvâris gibi muhaddisler de kendisine öğrencilik yapmışlardır. Yahyâ b. Maîn onun için sika, Buhârî onun bazı rivayetlerinde vehm'e kapıldığını belirtmişlerdir.⁴⁵⁷ Zehebî ve İbn Hacer, İbn Atiyye'nin saduk bir ravi olduğunu ortaya koymuşlardır.⁴⁵⁸ İbn Hibbân ise onun ismini "es-Sikât" adlı eserin'de zikretmiş ve sika kimselerden yapmış olduğu rivayetlerinin itibara alınacağını ifade etmiş, diğer ravilerden yapmış olduğu rivayetleri hususunda da sebt olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁹ Sıbt b. Acemî de İbn Hibbân'ın bu sözlerini aktardıktan sonra bu sözlerden İbn Atiyye'nin müdellis bir ravi olduğunun ortaya çıktığını söylemiştir.⁴⁶⁰ Kütüb-i sitte imamlarından hiçbirisi İbn Atiyye'nin rivayetlerine yer vermemiştir.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, "Feraiz", 1; Tirmizî, "İman", 18; İbn Mâce, "Nikah", 5.

⁴⁵³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 373.

⁴⁵⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 86; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 92.

⁴⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 282/5.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Sünne", 9; Tirmizî, "Deavat", 117; Nesâî, "Nikah", 3; İbn Mâce, "Zühhd", 27.

⁴⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XVI, 399.

⁴⁵⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 613; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehziib*, 332.

⁴⁵⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 421.

⁴⁶⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 39.

Abdûlmelik b. Cüreyc: Hicri 150 senesinde vefat etmiştir. Tâvûs, Mücahid, Ata b. Rebâh, Amr b. Dînâr, Zührî gibi döneminin öne gelen bilginlerine öğrencilik yapmıştır. Yahyâ b. Saîd, Evzaî, Süfyân es-Sevrî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdullah b. Mübârek gibi tanıdık birçok sima da kendisine öğrencili yapmış ve ondan hadis nakletmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ahmed b. Hanbel onun için esbet, Mâlik b. Enes ve yezîd b. Zürey‘ de onun hadis rivayet ederken sahih zayıf ayrımı yapmadan rivayette bulunduğunu, Saîd el-Kattân ve Ahmed b. Hanbel İbn Cüreyc’in hıfzen aktarmış olduğu rivayetlerde sıkıntı olduğunu ve o rivayetlerden faydalanılamayacağını, bunun aksine kitabından aktarmış olduğu rivayetlerinin de sahih olduğunu belirtmişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve İclî ise onun için sika ifadesini kullanmışlardır.⁴⁶¹

Hadis alimleri İbn Cüreyc hakkında genellikle olumlu ifadeler kullanmış ve onun sika bir ravi olduğunu açıklamışlardır. Bununla beraber onun rivayetlerinde tedlis yaptığını ifade eden bilginlerde vardır.⁴⁶² Kütüb-i Sitte müellifleri eserlerinde İbn Cüreyc’in rivayetleri yer vermişlerdir.⁴⁶³

Abdûlmelik b. Umeyr: Hicri 136 senesinde vefat etmiştir.⁴⁶⁴ Ashap’tan Hz. Ali, Ebû Musâ el-Eş‘arî, Cerîr b. Abdullah gibi kimseleri görmüştür. Sevrî, Şu‘be, İsrâîl ve İbn Uyeyne gibi muhaddisler kendisinden hadis aktarmışlardır. Bazı bilginler tarafından hafızasının güçlü olmadığı ifade edilmiştir. Bu konuda Ahmed b. Hanbel, onun için rivayetlerinin az olmasına rağmen amel edilmeyecek derecede ızdırab(çelişki) içerdiğini ifade etmiş ve hadislerinin çoğunda hata yaptığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn onun muhtelit bir ravi olduğunu, Ebû Hâtim ise onun hafız olmadığını sâlih bir ravi olduğunu ve ölmeden önce hafızasında problem(ihtilat) çıktığını belirtmiştir.⁴⁶⁵ İbn Hibbân da onun adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiş ve onun müdellis bir ravi olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶⁶ İbn Hacer ise onun müdellis bir ravi olduğunu, temrîz sigasıyla alim ve sika bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 142.

⁴⁶² Sibt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdellisîn*, 39.

⁴⁶³ Buhârî, “Cenaiz”, 15; Müslim, “Hayız”, 103; Ebû Dâvûd, “İcare”, 24; Tirmizî, “Salat”, 7; Nesâî, “İmame”, 44; İbn Mâce, “Eşribe”, 22.

⁴⁶⁴ Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VI, 313.

⁴⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, V, 361.

⁴⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 117.

⁴⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-tehziib*, 364.

Muhaddisler İbn Umeyr'in hafızası güçlü olmayan, Muhtelit ve müdellis bir ravi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁶⁸

Abdülvehhâb b. Ata: Hicri 204 senesinde vefat etmiştir.⁴⁶⁹ İbn Avn, Saîd b. Ebî Arûbe gibi alimlere talebelik yapmış ve onlardan hadis nakletmiştir. Half b. Hişâm ve Ahmed b. Hanbel gibi kimselerde ondan hadis nakletmişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve İbn Nümejr, Abdülvehhâb için "leyse bihi be's" ifadesini kullanarak onun rivayetlerinde sika bir ravi olmadığını söylemişlerdir. Ebû Hâtım ise onun hadislerinin yazılabileceğini söylemiş ve "mahallühü sıdk" ifadesini kullanmıştır.⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel Abdülvehhâb için "Daîfü'l-hadis" ve "Muhtarib" ifadelerini kullanarak onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴⁷¹ Buhârî, Nesâî ve es-Sacî Abdülvehhâb'ın hadis rivayetinde güçlü bir ravi olmadığını vurgulamışlardır. Bununla beraber az da olsa Dârekutnî gibi bazı alimler onun sika bir ravi olduğunu ve İbn Ebî Arûbe'nin en güvenilir ravisi olarak kabul edildiğini beyan etmişlerdir. Ayrıca Yahyâ b. Maîn onun müdellis bir ravi olduğunu açıklamıştır.⁴⁷²

Hadis münekkidlerinin bir kısmı Abdülvehhâb için sika ifadesini kullanmıştır. Ancak genel manada onun zayıf, müdellis, saduk bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Kütüb-i Sitte müellifleri içinde Buhârî ve Nesâî dışında diğerleri eserlerinde onun rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁷³

Osmân b. Abdurrahmân: İbn Sevbân, Eş'as b. Abdülmelik, Hişâm b. Hasan ve Abdullah b. Ala'dan hadis nakletmiştir. Kendisinden de Nüfeylî ve Süleyman b. Şurahbîl nakilde bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn onun sika, Ebû Hâtım saduk ifadelerini kullanmışlardır.⁴⁷⁴ Buhârî onun zayıf ravilerden hadis naklettiğini belirtmiştir.⁴⁷⁵ İbn Hibbân ise onun zayıf kimselerden aktarımda bulunduğunu, müdellis bir ravi olduğunu

⁴⁶⁸ Buhârî, "Menakıb", 7; Müslim, "İman", 359; Ebû Dâvûd, "Cenaiz", 3; Tirmizî, "İlim", 7; Nesâî, "Talâk", 20; İbn Mâce, "Ahkam", 4.

⁴⁶⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 276.

⁴⁷⁰ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 72. (Mahalluhu's-Sıdk: Irâkî'nin tadil mertebelerinin dördüncü sırasında zikrettiği bir tadil lafzıdır. Bkz. Leknevî, *er-Ref' ve't-Tekmîl*, 149)

⁴⁷¹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 77.

⁴⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 276.

⁴⁷³ Müslim, "Libas", 2069; Ebû Dâvûd, *Taharet*, 18; Tirmizî, "Siyer", 44; İbn Mâce, "Cenaiz", 65.

⁴⁷⁴ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 157.

⁴⁷⁵ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 207.

ve onun rivayetleriyle ihticac etmenin caiz olmadığını söylemiştir.⁴⁷⁶ İbn Adî, Osmân'ın aslı itibari ile sika, saduk ve rivayetlerinde sıkıntı olmadığını ancak zayıf kimselerden yapmış olduğu rivayetlerden dolayı eleştirdiğini açıklamıştır.⁴⁷⁷

Hadis alimleri Osmân b. Abdurrahmân'ı zayıf kimselerden hadis aktarmasından ve rivayetlerinde tedlis yapmasından dolayı tenkid etmişlerdir. Bunun dışında genel durumu hakkında sika, saduk ifadelerini kullanmışlardır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce onun rivayetlerini aktarmışlardır.⁴⁷⁸

İkrime b. Hâlid: Babasından hadis nakletmiştir. İsim benzerliğinden dolayı zaman zaman amcasının oğlu ve sika bir ravi kabul edilen İkrime b. Halid b. Âs ile karıştırılmıştır. Nesâî onun için zayıf,⁴⁷⁹ Buhârî ve Ebû Hâtim Münkeru'l-hadis ifadesini kullanmışlardır.⁴⁸⁰ Buhârî, İkrime hakkında bu ifadeyi kullanmasına rağmen ikrime'den bir tek hadisle sınırlı kalmak üzere hadisini itibara almıştır. Bu konuya temas eden İbn Adî söz konusu rivayetin tek ravisi İkrime olduğundan dolayı Buhârî onun kanalıyla gelen bu rivayeti itibara alıp değerlendirdiğini açıklamıştır.⁴⁸¹ Ancak İbn Adî'nin bu ifadesi Buhârî'nin onun hadisini sahihinde zikrettiği anlamına gelmiyor. Nitekim yaptığımız araştırmaya göre Buhârî ilgili hadisi sahihte zikretmemiştir. İtibara alma ifadesinden Buhârî'nin, İkrime'nin bu hadisini başka bir kitabına aldığı ihtimali düşünülebilir. Yahyâ b. Maîn ise onun için "leyse bi şey'in" ifadesini kullanarak zayıf bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴⁸²

Muhaddisler genel olarak ikrime'nin zayıf bir ravi olduğunu söylemişlerdir. Kütüb-i Sitte imamlar da eserlerinde İkrime'nin herhangi bir rivayetine yer vermemişlerdir.

İkrime b. Ammâr: Hicri 159 veya 169 tarihinde vefat etmiştir. Hirmâs b. Ziyâd, Sâlim b. Abdullah, İyâs b. Seleme ve Yahyâ b. Ebî Kesîr'e öğrencilik yapmıştır. Sevrî, Şu'be, İbn Mehdî ve Veki gibi bilginler İkrime'ye talebelik yapmıştır. Dârekutnî, Ebû Dâvûd, İshâk b. Ahmed onun sika bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁸³ İclî, İbn

⁴⁷⁶ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 97.

⁴⁷⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî ḍu'afâ' i'r-ricâl*, VI, 298.

⁴⁷⁸ Ebû Dâvûd, "Melahim", 15; Nesâî, "Kasame", 37; İbn Mâce, "Ticaret", 69.

⁴⁷⁹ Nesâî, *ed-Ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 86.

⁴⁸⁰ Ukaylî, *ed-Ḍu'afâ' ü'l-kebîr*, III, 372; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 9.

⁴⁸¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî ḍu'afâ' i'r-ricâl*, VI, 486.

⁴⁸² Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ' i'r-ricâl*, XX, 251.

⁴⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 162.

Ammâr hakkında sika ifadesini kullanmıştır.⁴⁸⁴ Ebû Hâtim, İkrime'nin Yahyâ b. Ebî Kesîr'den almış olduğu rivayetlerinin muztarib olduğunu, Yahyâ b. Saîd el-Kattân onun için esbetu'l-hadis ifadesini kullanmışlardır.⁴⁸⁵ Yahyâ b. Maîn ise İkrime için saduk ve "leyse bihi be's" ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca onun rivayetlerinde bazen vehme düştüğünü bazen tedlis yaptığını belirtmiştir.⁴⁸⁶ Başka bir yerde ise sika ve sebt ifadesini kullanmıştır. İbn Hibbân da İkrime'nin ismini "es-Sikât" adlı eserinde anmıştır.⁴⁸⁷

İkrime b. Ammâr hakkındaki değerlendirmelere bakıldığında onun hakkında genel olarak sika ifadesi kullanılmış olmakla birlikte bazen saduk ve muztarib ifadeleri de kullanılmıştır. Bunun sebebi İkrime'nin özellikle Yahyâ b. Ebî Kesîr'den aktarmış olduğu rivayetlerin muztarib olmasından kaynaklanmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı İkrime'nin rivayetlerini aktarmışlardır.⁴⁸⁸

Ali b. Ğâlib en-Nehvedî: Yapılmış olan araştırma neticesinde en-Nehdevî hakkında yeterli bilgiye ulaşılmamıştır. Sibt b. el-Acemî onu müdellis ravilerden kabul etmiş, İbn Hibbân ise onun çokça tedlis yaptığını belirtmiştir.⁴⁸⁹ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Ali b. Ğâlib'in rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Ali b. Ğurâb: Hicri 184 yılında vefat etmiştir. İsmâîl b. Müslim, Abdülhamîd b. Ca'fer, Kehmes b. Hasan gibi kimselerden nakilde bulunmuştur. Abdurrahmân b. Sâlih, Ammâr b. Hâlid, Muhammed b. Abdullah b. Sabûr da ondan hadis nakletmişlerdir. Ebû Dâvûd onun zayıf ve metruku'l-hadis olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰ Ahmed b. Hanbel onun rivayetlerinde tedlis yaptığını ve saduk bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹¹ Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zûr'a da İbn Ğurâb için saduk ifadesini kullanmıştır. Ebû Hâtim onun rivayetlerinde sıkıntı olmadığını, başka bir ifadesinde zayıf bir ravi olduğunu, İbn Nümeyr ise onun rivayetlerinin münker olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁹²

⁴⁸⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 44.

⁴⁸⁵ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 378.

⁴⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 11.

⁴⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 233; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, VI, 486.

⁴⁸⁸ Buhârî, "Edeb", 72; Müslim, "İman"182; Ebû Dâvûd, "Taharet", 7; Tirmizî, "Eşribe", 8; Nesâî, "Sehv", 75; İbn Mâce, "Cenaiz", 12.

⁴⁸⁹ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 43.

⁴⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 502.

⁴⁹¹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 247; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 291.

⁴⁹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 200.

Hadis alimleri onun için genel olarak zayıf, saduk ve müdellis ifadelerini kullanmışlardır. Kütüb-i sitte müelliflerinden Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde onun rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁹³

Amr b. Ayduh es-Sebiî: Yaptığımız araştırma neticesinde Amr b. Ayduh hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bununla beraber Sıbt b. el-Acemî onun tedlis ile meşhur bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁴

Ömer b. Ali el-Makdemî: İbn sa'd onun sika bir olduğunu ifade ettikten sonra tedlis yaptığını belirtmiştir. Affân b. Amr da tedlis yapması dışında tenkid edilen bir kusurunun olmadığını söylemiştir.⁴⁹⁵ Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel de aynı şekilde onun rivayetlerinde tedlis yaptığını belirtmişlerdir.⁴⁹⁶ Hadis alimleri Ömer b. Ali'nin sika ve güvenilir bir ravi olduğunu belirtmiş olmakla beraber onun müdellis bir ravi olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır.⁴⁹⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinden Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde Ömer b. Ali'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁴⁹⁸

İsâ b. Musâ et-Teymî: Hicri 186 senesinde vefat etmiştir. Süfyân es-Sevrî, Ebû Hamza es-Sekerî gibi muhaddislerden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî, Abdullah b. Keysân hadis rivayetinde bulunmuştur.⁴⁹⁹ İbn Hibbân onun ismini "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiş ve onun müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁰ Dârekutnî, İsâ b. Musâ hakkında "la şey" ifadesini kullanmış ve zayıf bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰¹ Hâkim en-Neysâbûrî onun, yaşadığı asrın imamı olduğunu belirtmiş ancak hadis rivayeti açısından saduk yani rivayetlerinin delil olarak kullanılmaya elverişli olduğunu söylemiştir. Hâkim başka bir yerde de onun sika ve makbul bir ravi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰² İbn Hacer ise onun saduk bir ravi olduğunu bazen hata yaptığını aynı zamanda müdellis bir ravi olduğunu belirtmiş ve rivayetlerinin büyük bir kısmını meçhul ravilerden aktardığını ifade etmiştir.⁵⁰³

⁴⁹³ Nesâî, "Nikah", 36; İbn Mâce, "Ruhun", 16.

⁴⁹⁴ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 44.

⁴⁹⁵ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 214.

⁴⁹⁶ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 179.

⁴⁹⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 179; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 45.

⁴⁹⁸ Tirmizî, "Hudud", 17; Nesâî, "Kat'u's- Sarik", 18; İbn Mâce, "İkametü's- Salat", 138.

⁴⁹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 394.

⁵⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 493.

⁵⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, II, 242.

⁵⁰² Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VIII, 115.

⁵⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 441.

Hadis alimleri İlsâ b. Musâ'nın hakkında saduk, "la şey" gibi ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca onun hadis rivayetinde hata yaptığını ve müdellis bir ravi olduğunu da sözlerine eklemişlerdir. Rivayetlerinin çoğunun meçhul ravilerden alındığı ve münker olduğu iddiasına karşı Hâkim en-Netsâbûrî onun rivayetlerini incelediğini söz konusu meçhul ve münker rivayetlerde ki problemin kendisinden kaynaklanmadığını, sika ravilerden aktarmış olduğu halde problemlili görünen rivayetlerinin ise sahih olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinden Buhârî ve İbn Mâce, İlsâ b. Musâ'nın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁰⁵

Katâde b. Diâme es-Sedûsî: Hicri 117 senesinde vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Abdullah b. Sercîs, Ebu't-Tüfeyl Âmir b. Vâsile, Saîd b. Müseyyeb, Hasan Basrî gibi sahabe ve tâbiîn'den hadis nakletmiştir. Kendisinden de Süleyman et-Teymî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hümejd et-Tavîl, A'meş ve Şu'be gibi önde gelen muhaddisler hadis aktarımında bulunmuşlardır.⁵⁰⁶ Muhammed b. Sa'd onun sika, me'mûn ve hadis ilminde hüccet olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁷ Abdurrahmân b. Mehdî, Ebû Hâtim, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve İclî, Katâde için ahfaz ifadesini kullanıp onun sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁰⁸ İbn Hibbân da Katâde'nin ismini "es-Sikat" adlı eserinde zikretmiş ve müdellis bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁹ Zehebî ise onun yaşadığı asrın hafızı olduğunu ve rivayetlerinde sema'ı belirtmesi durumunda rivayetlerinin delil olduğunu belirtmiştir. Ayrıca alimlerden hiç kimsenin, kaderî bir anlayışa meyli olmasına rağmen onun doğruluk ve adaletinden şüphe etmediğini ortaya koymuştur. Bununla beraber Katâde'nin tedlis yapmakla bilinen bir ravi olduğunu da açıklamıştır.⁵¹⁰

Hadis alimleri Katâde b. Diâme'nin adalet ve zapt vasıflarına sahip sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber onun rivayetlerinde tedlis yaptığından müdellis bir ravi olduğunu vurgulamışlardır. Kütüb-i sitte müelliflerinden Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî eserlerinde Katâde'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵¹¹

⁵⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, 23/40.

⁵⁰⁵ Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 1; İbn Mâce, "Siyam", 67.

⁵⁰⁶ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, VIII, 199.

⁵⁰⁷ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 171.

⁵⁰⁸ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 215; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 134.

⁵⁰⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 322.

⁵¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 271.

⁵¹¹ Müslim, "Hac", 247; Ebû Dâvûd, "Taharet", 66; Tirmizî, "Taharet", 140.

Mübârek b. Fudâle: Hicri 164 senesinde vefat etmiştir. Hasan Basrî, Sâbit el-Bünânî, Hümejd et-Tavîl, Hişâm b. Urve gibi muhaddislere öğrencilik yapmıştır. Yezîd b. Harûn, Affân b. Müslim, Heysem b. Cemîl ve Musâ b. Dâvûd gibi muhaddisler de Mübârek'e öğrencilik yapmışlardır.⁵¹² Muhammed b. Sa'd, Affân b. Müslim'in onun güvenilirliğini ortaya koyduğunu ve ondan hadis naklettiğini belirtmiş olsa da Mübârek'in zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir.⁵¹³ Ahmed b. Hanbel onun Hasan Basrî'den gelen rivayetlerini kabul ettiğini belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun hakkında "leyse bihi be's", zayıf, sika ifadelerini kullanarak farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Mübârek hakkında Nesâî ve Ali b. el Medîni zayıf, Dârekutnî leyyin ve çokça hata yapan bir ravi olduğunu söylemişlerdir.⁵¹⁴ Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd onun çokça tedlis yaptığını ifade etmişlerdir.⁵¹⁵

Hadis münekkidleri genel olarak Mübârek b. Fudâle'nin zayıf bir ravi olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yanında onun hadis rivayetinde sık bir şekilde tedlis yaptığını da açıklamışlardır. Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde Ebû Dâvûd ve Tirmizî eserlerinde Mübarek b. Fudâle'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵¹⁶

Muhriz b. Abdullah: Burd b. Sinân, Şeddâd b. Ebî Selâm ve Mekhûl'den hadis rivayet etmiştir. İsmâîl b. Ayyâş, Süfyân es-Sevrî, Züheyr b. Muâviye ve Ebû Muâviye ed-Darîr gibi ravilerde Muhriz'den hadis nakletmiştir. Ebû Hâtim onun sika bir ravi olduğunu belirtmiş, Ebû Dâvûd ise "leyse bihi be's" ifadesini kullanmıştır.⁵¹⁷ İbn Hibbân Muhriz'in adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiş ve onun Mekhûl'den aktarmış olduğu rivayetlerde tedlis yaptığını belirtmiştir.⁵¹⁸ Ebû Dâvûd başka bir yerde ise Muhriz'in sika bir ravi olduğunu söylemiştir. Zehebî de Ebû Dâvûd ile aynı kanaati ifade etmiştir.⁵¹⁹ İbn Hacer ise onun saduk ve müdellis bir ravi olduğunu vurgulamıştır.⁵²⁰

⁵¹² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 279.

⁵¹³ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 204.

⁵¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 279.

⁵¹⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 432.

⁵¹⁶ Ebû Dâvûd, "Nevm", 21; Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'an", 3.

⁵¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXVII, 287.

⁵¹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 504.

⁵¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, X, 56; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 244.

⁵²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 521.

Hadis alimleri Muhriz'in sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber onun rivayetlerinde tedlis yaptığını da ifade etmişlerdir. Kütüb-i sitte müelliflerinden sadece İbn Mâce eserinde Muhriz'in rivayetine yer vermiştir.⁵²¹

Muhammed b. İshâk: Siyer ve meğâzî müellifi olarak tanınan Muhammed b. İshâk hicri 152 senesinde vefar etmiştir. Şu'be, Sâlih b. Keysân, Humeyd et-Tavîl, İkrime ve Ata b. Ebî Rebâh başta olmak üzere birçok ünlü simadan hadis rivayet etmiştir. Hafs b. Gıyâs, Hammâd b. Seleme, Süfyân es-Sevrî, İbn Uyeyne gibi muhaddisler de kendisinden hadis nakletmişlerdir.⁵²²

İbn Sa'd onun çokça hadis rivayetinde bulunduğunu, hadislerinin itibar içi yazıldığını ve alimlerden bir kısmının da onu zayıf gördüğünü belirtmiştir.⁵²³ Ebû Hâtim Esmâî-Mu'temîr kanalıyla aktarmış olduğu rivayette Mu'temîr'in babasının, İbn İshâk'ın kezzâb (yalancılığı tespit edilmiş) bir ravi olduğunu belirttiğini aktarmıştır.⁵²⁴ Abdurrahmân b. Mehdî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Mâlik b. Enes'in İbn İshâk'ı cerhettiğini açıklamıştır. Daha açık bir ifade ile söz konusu iki imam İbn İshâk'ın yalancı olduğunu söylemişlerdir. Hammâd b. Seleme mecbur kaldığı durumlarda ondan rivayette bulunduğunu, Ahmed b. Hanbel hadislerinin yazılabileceğini, Ali b. el-Medîni onun sadece Nâfi'-İbn Ömer kanalıyla gelen rivayetlerinde sıkıntı olduğunu, Yahyâ b. Maîn ise bir yerde onun sika olmakla beraber hüccet olmadığını diğer bir yerde ise onun zayıf bir ravi olduğunu açıklamışlardır. İbn İshâk'ın rivayetlerinde sıkça tedlis yaptığı da ifade edilmiştir.⁵²⁵ Ebû Zür'a ve Şu'be İbn İshâk'ın saduk olduğunu, Ebû Hâtim ise onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca İbn Ebî Hâtim de İbn İshâk'ın müdellis bir ravi olduğunu vurgulamıştır.⁵²⁶

Hadis münekkidleri İbn İshâk'ın kezzâb, zayıf, saduk ve müdellis bir ravi olduğunu belirtip onu ciddi bir şekilde cerhe tabi tutmuşlardır. Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde İbn İshâk'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵²⁷

⁵²¹ İbn Mâce, "Zühd", 24.

⁵²² Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XIV, 410.

⁵²³ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 451.

⁵²⁴ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, I, 492.

⁵²⁵ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, IV, 23.

⁵²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 191.

⁵²⁷ Buhârî, "Hudud", 14; Müslim, "Cum'a", 52; Ebû Dâvûd, "Taharet", 5; Tirmizî, "Hudud", 15; Nesâî, "Tahrimu'd-Dem", 39; İbn Mâce, "Eşribe", 27.

Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî: el-Câmiu's-Sahîh, et-Târîhu'l-Kebîr, el-Edebu'l-Müfred gibi eserleri kaleme alan Buhârî hicri 156 senesinde vefat etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Beşşâr, Ali b. el-Medînî, Yahyâ b. Maîn ve Süleyman b. Harb gibi döneminin muhaddislerinden hadis rivayet etmiştir. Tirmizî, Ebû Zür'a er-Râzî, Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî, Nesâî ve Hüseyin b. İsmâîl el-Mehamîlî başta olmak üzere birçok ravi kendisinden hadis rivayet etmiştir. Muhammed b. Beşşâr, Buhârî için hâfız ifadesini kullanmış onun dünya'da bulunan dört hafızdan biri olduğunu belirtmiştir. İbn Ebî Şeybe ve Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr, Buhârî gibi bir kimseyi görmediklerini söylemişlerdir. Ali b. el-Medînî yanında kendisini küçük gördüğünü söyleyen Buhârî için; "o kendisi gibi birisini görmemiştir" diyerek Buhârî için övgü ifadesi kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel ise: "Horasan, Buhârî gibi birisini çıkarmamıştır." İfadesi kullanarak Buhârî'nin ilmi yönüne dikkat çekmiştir.⁵²⁸ Zehebî onun için imam, hafız, hüccet gibi ifadeler kullanmıştır.⁵²⁹ İbn Hacer ise Buhârî için cebelü'l-hıfz ifadesini kullanarak onun hafızasının üstünlüğüne değindikten sonra fıkhu'l-hadis konusunda da imam olduğu vurgulu bir şekilde açıklamıştır.⁵³⁰ Yukarıda aktardığımız ifadelerin dışında pek çok hadis alimi Buhârî hakkında ahfaz, ebsar, hafız, esbet, hüccet gibi sika bir ravi olduğunu belirten ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca onun hafızasının gücüne dikkat çekmek, hadis ve fıkıh ilminde ki üstünlüğünü belirtmek için birden çok menkıbe ve kelam-ı kibar aktarmışlardır.⁵³¹

Hadis alimleri Buhârî'nin hakkında olumlu ifadeler kullanmış ve onun ilimdeki üstünlüğüne dair pek çok aktarımda bulunmuşlardır. Bununla beraber Sıbt b. el-Acemî ise İbn Mende'nin, Buhârî'nin kavlı sigası ile naklettiği rivayetlerinde tedlis yaptığına dair iddiasından dolayı Buhârî'nin ismini müdellis raviler arasında zikretmiş onun tedlis yaptığına işaret etmiştir.⁵³² Yaptığımız araştırma neticesinde Buhârî hakkında buna benzer bir iddia Dârekutnî tarafından da ortaya atılmıştır. Dârekunî, Buhârî'nin müdellis ravilerden hadis aktardığını belirtmiştir. Ancak İbn Hacer Hedyü's-Sari'de söz konusu müdellis ravilerin rivayetlerini teker teker ele alıp ilgili iddianın aksini ortaya

⁵²⁸ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XIV, 430.

⁵²⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 157.

⁵³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 468.

⁵³¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 104; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, IX, 47; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 322; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, I, 227.

⁵³² Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 49.

koymuştur.⁵³³ Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde Tirmizî ve Nesâî kitaplarında Buhârî'nin hadislerine yer vermişlerdir.⁵³⁴

Muhammed b. Hüseyin el-Buhârî: Veki b. el-Cerrâh ve el-Ğancâr'dan hadis nakletmiştir. Kendisinden de oğulları İbrahim ve Ömer hadis rivayetinde bulunmuşlardır. İbn Hibbân; “eğer hadis rivayetinde semaini açık bir şekilde ifade ederse hadisleri itibar için kullanılır” demiştir.⁵³⁵ Bu ifadeden hareketle Sıbt İbnü'l-Acemî onun tedlis yaptığını belirtmiştir.⁵³⁶ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Muhammed b. Hüseyin'in rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Muhammed b. Hâzim – Ebû Muâviye ed-Darîr: Hicri 195 senesinde vefat etmiştir. A'meş, Hişâm b. Urve, İsmâîl b. Ebî Hâlid, Ebû İshâk eş-Şeybânî gibi muhaddislerden hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hayseme ve Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî gibi pek çok kimse de Ebû Muâviye'den hadis nakletmiştir.⁵³⁷ Muhammed b. Sa'd onun sika bir ravi olduğunu ve rivayetlerinde tedlis kusuru işlediğini belirtmiştir.⁵³⁸ İclî, Ebû Muâviye'nin sika olduğunu⁵³⁹, Ahmed b. Hanbel onun A'meş'ten aldığı rivayetlerinin güvenilir olduğunu fakat diğer kimselerden aldığı rivayetleri sağlam bir şekilde muhafaza edemediğini belirtmiş, Yahyâ b. Maîn ise onun A'meş'ten aldığı rivayetleri için esbet ifadesini kullanmış, söz konusu rivayetleri hususunda güvenilir olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁰ İbn Hibbân ise onun adını “es-Sikât” adlı eserinde anmış hafız ve mutkin bir ravi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴¹ Ebû Dâvûd onun A'meş'in dışındaki kimselerden aktarmış olduğu rivayetlerinde hatalarının arttığını, Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hırâş onun A'meş'in rivayetlerinde sika, diğer rivayetleri hususunda ise saduk bir ravi olduğunu, Ahmed b. Ya'kûb b. Şeybe, dedesinin Ebû Muâviye için; “bazen tedlis yapmakla beraber sika bir ravidir” ifadesini kullandığını açıklamışlardır.⁵⁴²

⁵³³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerhu Şaḥîḥ el-Buḥârî*, thk. Muḥibbuddîn el-Ḥaṭîb, Beyrut Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959, I, 346.

⁵³⁴ Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'an”, 55; Nesâî, “Siyam”, 2.

⁵³⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 68.

⁵³⁶ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdeḥḥisîn*, 49.

⁵³⁷ Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *Târîḫü Bağdâd*, III, 134.

⁵³⁸ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 364.

⁵³⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 236.

⁵⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, VII, 246.

⁵⁴¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 442; İbn Hibbân, *Meşâḥîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, 271.

⁵⁴² Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *Târîḫü Bağdâd*, III, 134.

Hadis münekkidlere Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim'in sika bir ravi olduğunu açıklamışlar ve A'meş'ten aktarmış olduğu rivayetlerinin son derece güvenilir olduğunu belirtmişlerdir. Onun A'meş dışındaki diğer hocalarından yaptığı rivayetleri için ise A'meş'ten almış olduğu rivayetleriyle aynı derecede olmadığını ve bu rivayetlerinin bir kısmı için saduk, müdellis bir ravi olduğu, rivayetlerinde ise çokça hata yaptığını vurgulamışlardır. Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Ebû Muâviye'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁴³

Muhammed b. Şihâb ez-Zührî: Hicri 124 senesinde vefat etmiştir. Abdullah b. Ömer, Sehl b. Sa'd, Enes b. Mâlik ve Ebu't-Tüfeyl başta olmak üzere sahabeden birçok kişiyle karşılaşmış ve hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden de Sâlih b. Keysân, Yahyâ b. Saîd, Mansûr ve Katâde gibi muhaddisler hadis aktarımında bulunmuşlardır.⁵⁴⁴

Mâlik b. Enes Medine'de Zührî'den başka muhaddis ve fakih kimseyle karşılaşmadığını belirtmiştir. Mekhûl sünneti Zührî'den daha iyi bilen kimse olmadığını açıklamıştır.⁵⁴⁵ İclî onun sika bir ravi olduğunu,⁵⁴⁶ Yahyâ b. Saîd hafız olduğunu Mâlik b. Enes ve Katâde ise yeryüzünde Zührî gibi bir kimse kalmadığını ifade etmişlerdir. Amr b. Dînâr Zührî'den daha bilgili kimsenin bulunmadığını, Ali b. el-Medînî ondan daha anlayışlı kimse görmediklerini vurgulamışlardır.⁵⁴⁷ Ebubekir b. Mencûye onun ashab-ı kiramdan on kişi ile karşılaştığını, zamanının hafızı ve fakihi olduğunu, İbn Sa'd sika, çokça hadis rivayet eden bir ravi ve fakih olduğunu, Leys b. Sa'd onun Peygamber'in ve Hulefâ-i Râşidîn'in davalarını en iyi bilen kimse olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁴⁸ Ayrıca bazı rivayetlerinde irsal yaptığı da ifade edilmiştir.⁵⁴⁹

Hadis alimleri İbn Şihâb ez-Zührî hakkında genel manada olumlu konuşmuşlar onun güvenilir, hafız ve fakih bir kişiliğinin olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır. Gerek akranları gerek kendinden sonra gelen hadis münekkidlere ondan övgüyle bahsetmişlerdir. Bununla beraber hadis rivayetinde yer yer irsal yaptığı belirtilmiştir.

⁵⁴³ Buhârî, "Teyemmüm", 7; Müslim, "İman", 133; Ebû Dâvûd, "Şerhu's-sünne", 11; Tirmizî, "Nikah", 1; Nesâî, "Taharet", 85; İbn Mâce, "Fiten", 26.

⁵⁴⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 220.

⁵⁴⁵ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, II, 296.

⁵⁴⁶ İclî, *Ma'rifetü's-sikâat*, II, 253.

⁵⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 74.

⁵⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXVI, 439.

⁵⁴⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 219.

Sıbt İbnü'l-Acemî onun müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁰ Yapılan araştırma neticesinde İbnü'l-Acemî haricinde Onun hakkında herhangi bir tedlis ifadesi ile karşılaşılmamıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Zühri'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁵¹

Muhammed b. Sadaka el-Fedekî: Mâlik b. Enes ve Muhammed b. Yahyâ b. Sehl'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de İbrahim b. Münzir hadis rivayetinde bulunmuştur.⁵⁵² İbn Hibbân, Muhammed b. Sadaka'nın ismini sika ravilere dair yazdığı "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiş ve onun için eğer semai'ni açık bir şekilde ifade ederse rivayetlerinin itibara alınacağını belirtmiştir. Ayrıca onun zayıf kimselerin Mâlik b. Enes'ten yapmış olduğu rivayetlerde tedlis yaptığını belirtmiştir.⁵⁵³ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Muhammed b. Sadaka'nın rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Muhammed b. Abdurrahmân et-Tafâvî: Hicri 186 senesinde vefat etmiştir. Eyyûb es-Sahtiyânî, Hişâm b. Urve, A'meş ve Saîd b. Merzûbân el-Bakkâl gibi muhaddislere talebelik yapmıştır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hayseme, Muhammed b. Beşşâr ve Ali b. el-Medînî gibi muhaddislerde kendisinden hadis aktarımında bulunmuşlardır. Ali b. el-Medînî onun için sika ifadesini kullanıp tadil mertebelerinin ikinci kısmında olduğunu belirtmiş, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî onun için "leyse bihi be's" ifadesini kullanmışlardır. Ahmed b. Hanbel ise onun hadis rivayetinde tedlis yaptığını açıklamıştır.⁵⁵⁴ İbn Hibbân et-Tafâvî'nin ismini "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.⁵⁵⁵ İbn Adî onun rivayetlerinin genelini garip olduğunu, hadislerinin yazılabileceğini ve alimlerin onun hadislerinde sıkıntı görmediklerini ifade etmiştir.⁵⁵⁶ Ebû Hâtim er-Râzî, et-Tafâvî için zaîfu'l-hadis, münkeru'l-hadis, "leyse bihi be's", saduk, salih gibi farklı değerlendirmelerde bulunmuş Ebû Zür'a ise münkeru'l-hadis ifadesini kullanmıştır.⁵⁵⁷

Hadis münekkidleri Muhammed b. Abdurrahmân hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuşlar sika, zayıf, müdellis, metruk, saduk gibi ifadeler

⁵⁵⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 50.

⁵⁵¹ Buhârî, "Vasaya", 21; Müslim, "Hac", 507; Ebû Dâvûd, "İcaze", 8; Tirmizî, "Vasaya", 3; Nesâî, "Taharet", 115; İbn Mâce, "Cenaiz", 6.

⁵⁵² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 117; Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*, I, 493.

⁵⁵³ Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 150; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 67.

⁵⁵⁴ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, II, 305.

⁵⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 442.

⁵⁵⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'î'r-ricâl*, VII, 410.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, III, 74; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, 25/654.

kullanmışlardır. Kullanılan ifadelerle bakıldığında onun genel itibarıyla saduk bir ravi olarak değerlendirildiği söylenebilir.⁵⁵⁸ Müslim ve İbn Mâce dışında kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde et-Tafâvî'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁵⁹

Muhammed b. Abdülmelik el-Vasîfî: İsmâîl b. Ebî Hâlid, Hasan b. Ubeydullah, Yahyâ b. Ebî Kesîr'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Ebân ve Vehb b. Bakîyye hadis rivayetinde bulunmuşlardır. İbn Hibbân onun adını “es-Sikât” adlı eserinde anmış semaini sarîh bir şekilde ifade ettiği takdirde rivayetlerinin itibara alınacağını belirtmiştir. Ayrıca onun müdellis bir ravi olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁵⁶⁰ İbn Hacer ise onun için makbûl ifadesini kullanarak rivayetlerinin delil olmaya elverişli olduğunu belirtmiştir.⁵⁶¹ Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Muhammed b. Abdülmelik'in rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Muhammed b. Aclân el-Medenî: Hicri 148 senesinde vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Recâ b. Hayve, Ebu'z-Zinâd, İkrime ve Nâfi' gibi döneminin önde gelen alimlerinden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Sâlih b. Keysân, Mâlik b. Enes, Mansûr, Şu'be, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne gibi mühaddisler hadis aktarımında bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a, Ebû Hâtim, Nesâî ve Süfyân b. Uyeyne, İbn Aclân hakkında sika ifadesini kullanmışlardır. Ya'kûb b. Şeybe ise onun için saduk ve vasat tabirini kullanmıştır.⁵⁶² Onun ileri zamanlarda ihtilata uğradığı ifade edilmiştir.⁵⁶³ Ukaylî de Nâfi''nin rivayetleri hususunda onun muzdarib bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴

Hadis alimleri genel olarak İbn Aclân'nın sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber onun hakkında yer yer muzdarib, saduk, su-i hıfz ve müdellis ifadeleri de kullanılmıştır.⁵⁶⁵ Buhârî hariç kütüb-i sitte imamları eserlerinde İbn Aclân'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁶⁶

⁵⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 493.

⁵⁵⁹ Buhârî, “Buyu”, 5; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 5; Tirmizî, “Zühd”, 7; Nesâî, “İmame”, 65.

⁵⁶⁰ Mizzî, *Tehẓîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXVI, 27.

⁵⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 494.

⁵⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehẓîbü't-tehẓîb*, IX, 341.

⁵⁶³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 496.

⁵⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehẓîbü't-tehẓîb*, IX, 341.

⁵⁶⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 201; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 496.

⁵⁶⁶ Müslim, “Salat”, 142; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 4; Tirmizî, “Salat”, 3; Nesâî, “Taharet”, 35; İbn Mâce, “Hudud”, 31.

Muhammed b. İ̇sâ b. Semî‘ ed-Dimeşkî: Hicri 204 veya 206 senesinde vefat ettiği söylenmiştir. Humeyd et-Tavîl, Rûh b. Kâsım, Hişâm b. Urve ve İbn Ebî Zi‘b gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Hişâm b. Ammâr, Heysem b. Mervân ve Abbâs b. Velîd gibi muhaddisler de ondan hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtım hadislerinin yazılacağını fakat delil olarak kullanılmaya elverişli olmadığı ve saduk bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁷ Ebû Dâvûd “leyse bihi be’s”, Hişâm b. Ammâr sika ve me‘mûn olduğunu ifade etmişlerdir. Yezîd b. Muhammed b. İ̇sâ için sebt, Ebû Hafs İbn Şâhîn sika, İbn Hibbân ve Ebû Ahmed Hâkim en-Neysâbûrî müstakimu‘l-hadis ifadelerini kullanmışlardır.⁵⁶⁸ Muhaddislerin çoğu Muhammed b. İ̇sâ’nın Hz. Osmân’nın şehid edilmesine dair İbn Ebî Zi‘b’den aktarmış olduğu rivayetinde hadisi doğrudan İbn Ebî Zi‘b’den dinlemediğini ve bu rivayette tedlis yaptığını ifade etmişlerdir.⁵⁶⁹

Hadis alimleri Muahmmmed b. İ̇sâ hakkında ağırlıklı olarak olumlu değerlendirmelerde bulunmuş olsalar da onun için yer yer saduk ve müdellis bir ravi olduğu ifade edilmiştir. Kûtüb-i sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde İbn İ̇sâ’nın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁷⁰

Muhammed b. İ̇sâ b. Tabbâ‘: Hicri 140 senesinde vefat etmiştir. Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd, İbn Ebî Zinâd, şerîk ve Hüşeym’den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû Hâtım er-Râzî, Ebu‘l-Velîd b. Burd, Abdülkerim b. Heysem gibi muhaddisler hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Ebû Dâvûd İbn Tabbâ‘’ın hafızasının güçlü olduğunu açıklamış ve bazı rivayetlerinde tedlis yaptığını söylemiştir. Nesâî de onun sika bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷¹ Ebû Hâtım İbn Tabbâ‘’ın sika ve me‘mûn olduğunu belirtmiş, Ahmed b. Hanbel de onun anlayışlı bir alim olduğunu belirtmiştir.⁵⁷² İbn Hibbân onun adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiş ve Hüşeym’in rivayetleri hususunda ondan bilgili kimsenin olmadığını açıklamıştır.⁵⁷³

⁵⁶⁷ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi‘n-Nübelâ*, XIII, 55; Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl fî esmâ‘i‘r-ricâl*, XXVI, 256; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve‘t-ta‘dîl*, VIII, 38.

⁵⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl fî esmâ‘i‘r-ricâl*, XVI, 254.

⁵⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü‘t-tehziib*, IX, 392; Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl fî esmâ‘i‘r-ricâl*, XVI, 257; İbn Adî, *el-Kâmil fî du‘afâ‘i‘r-ricâl*, VII, 488; Sibt İbnü‘l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ‘i‘l-müdellisîn*, 53.

⁵⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Harac”, 38; Nesâî, “Cihad”, 34; İbn Mâce, “İftitahu‘l-kitab”, 1.

⁵⁷¹ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ‘i‘r-ricâl*, II, 359; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 689.

⁵⁷² İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve‘t-ta‘dîl*, VIII, 39.

⁵⁷³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 65.

Hadis münekkidleri Muhammed b. Îsâ b. Tabbâ' hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlar ve onun sika güvenilir bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber bazen onun tedlis yaptığını da ifade etmişlerdir.⁵⁷⁴ Kütüb-i sitte imamlarından Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî eserlerinde İbn Tabbâ'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁷⁵

Muhammed b. Muhammed b. Süleyman el-Bağandî: Hicri 312 senesinde vefat etmiştir. İbn Nümejr, Ebubekir b. Ebî Şeybe, Ali b. el-Medînî ve Şeybân b. Ferrûh gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Hüseyin b. İsmâîl el-Mehamîlî, Da'lec b. Ahmed, Ebû Ali b. Savvâf, Ebû Hafs b. Şâhîn ve çok sayıda ravi kendisinden nakilde bulunmuştur.⁵⁷⁶ İbrahim el-Esbahânî Muhammed için kezzâb ifadesini kullanmış, Abdân Muhammed'in münker rivayetlerinin olduğunu, tedlis yaptığını ancak onun uydurma hadis rivayet etmediğini düşündüğünü belirtmişlerdir.⁵⁷⁷ İbrahim b. el-Esbahânî onun tedlis konusunda bir şeytan olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî onun anlayışlı, hafız ve bilgili bir ravi olduğunu, Dârekutnî onun müdellis bir ravi olduğunu bazen başkalarının hadislerini kendisi duymuş gibi aktardığını, Ebubekir el-İsmâîlî ise onun müdellis olduğunu, tedlislerinin son derece çirkin olduğunu ayrıca rivayetlerinde çokça tashif yaptığını da belirtmişlerdir. İbn Ebî Hayseme genel kanaatin aksine Muhammed'in sika bir ravi olduğunu açıklamıştır.⁵⁷⁹ Dârekutnî başka bir değerlendirmesinde Muhammed için hadis rivayetinde çok hata yaptığını ifade etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed'in tedlis dışında başka bir şeyle cerhedilmediğini ve hocalarının çoğunun onun hadislerini delil olarak kullandıklarını vurgulamıştır.⁵⁸⁰

Yukarıda açıklandığını üzere muhaddislerin çoğu Ebubekir el-Bağandî'nin müdellis bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.⁵⁸¹ Ayrıca kendisinin güvenilir bir ravi olduğunu belirten alimler az olmakla beraber hakkında kezzâb, sârik, şeytan gibi çok ağır ifadeler de kullanılmıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinden herhangi birisi eserinden Ebubekir el-Bağandî'nin rivayetlerine yer vermemiştir.

⁵⁷⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 209; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 53.

⁵⁷⁵ Buhârî, "Hac", 149; Ebû Dâvûd, "Edeb", 13; Nesâî, "Ziyet", 17.

⁵⁷⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 343.

⁵⁷⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'î'r-ricâl*, VII, 564.

⁵⁷⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'î'r-ricâl*, II, 11.

⁵⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 343.

⁵⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 14/387.

⁵⁸¹ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 54.

Muhammed b. Müslim Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî: Hicri 128 senesinde vefat etmiştir. Sahabeden Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Zübeyr ve Ebu't- Tüfeyl'den hadis aktarmıştır. Kendisinden de Hişâm b. Urve, Zührî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Cüreyc gibi önde gelen muhaddisler hadis aktarımında bulunmuşlardır.⁵⁸² İclî, Ebu'z-Zübeyr'in sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁸³ Ata onun için ahfaz, Yahyâ b. Maîn sika ifadelerini kullanmışlardır. Şu'be Ebu'z-Zübeyr'in hadislerinin yazılmayağını ve ondan hadis alınmaması gerektiğini belirtmişse de sonradan kendisi ondan hadis almıştır. İbn Adî, Mâlik b. Enes gibi önde gelen muhaddislerin Ebu'z-Zübeyr'den hadis rivayet etmesini göz önüne alıp onun sika bir ravi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak zayıf ravilerin ondan rivayette bulunması açısından zayıf bir ravi olduğunu ifade etmiştir. Nihai değerlendirmesinde ise onun saduk ve sika bir ravi olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁴ İbn Uyeyne ve İbn Cüreyc ise onun zayıf bir ravi olduğunu benimsemişlerdir.⁵⁸⁵ Ahmed b. Hanbel onun için "leyse bihi be's" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Eyyûb es-Sahtiyânî'nin onun rivayetlerini zayıf kabul ettiğini açıklamıştır. Nesâî onun için sika ifadesini kullanmış Ebû Hâtim ise onun hadislerinin yazılabileceğini fakat delil olarak kullanılmayacağını belirtmiştir.⁵⁸⁶ Ebû Muhammed b. Hazm ve İbn Hacer onun müdellis bir ravi olduğunu söylemişlerdir.⁵⁸⁷

Hadis alimleri Ebu'z-Zübeyr hakkında genel olarak sika ifadesini kullanmış ve onun güvenilir bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber onun Câbir b. Abdullah'tan almış olduğu ve sarîh bir şekilde sema ifadesi kullanmadığı bazı rivayetlerinde tedlis yaptığı söylenmiştir.⁵⁸⁸ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Ebu'z-Zübeyr'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁸⁹

Mervân b. Muâviye el-Fezârî: Hicri 193 senesinde vefat etmiştir.⁵⁹⁰ A'meş, İsmâîl b. Ebî Hâlid, Mansûr b. Hayyân ve Musâ el-Cühenî gibi ravilerden hadis aktarmıştır. Ali b. el-Medînî, İbn Nümejr, Ebubekir b. Ebî Şeybe ve Hişâm b. Ammâr

⁵⁸² Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, II, 393.

⁵⁸³ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 253.

⁵⁸⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'î'r-ricâl*, VII, 293.

⁵⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 100.

⁵⁸⁶ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, XVI, 411.

⁵⁸⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 37; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 506.

⁵⁸⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellisîn*, 54.

⁵⁸⁹ Buhârî, "Şurut", 4; Müslim, "İman", 92; Ebû Dâvûd, "Taharet", 20; Tirmizî, "Libas", 18; Nesâî, "Sayd ve'z-Zebaih", 29; İbn Mâce, "Cenaiz", 26.

⁵⁹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 254.

da Muâviye'den hadis rivayet etmişlerdir. İclî, Mervân için sika ve sebt ifadelerini kullanmıştır. Meçhul ravilerden yapmış olduğu rivayetlerinin zayıf olduğunu diğer rivayetlerinin ise sahih olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁹¹ Yahyâ b. Maîn de benzer ifadeleri kullanarak onun sika bir ravi olduğunu söylemiş ve zayıf ravilerin isimlerini değiştirerek tedlis yaptığını belirtmiştir.⁵⁹² Ahmed b. Hanbel, Mervân'nın sebt, hafız, Ebû Hâtim saduk olduğunu ve meçhul kimselerden çokça hadis aktardığını ifade etmişlerdir.⁵⁹³ Zehebî onun sika, alim bir ravi olduğunu Ali b. el-Medînî ise sika olduğunu açıklamışlardır.⁵⁹⁴

Hadis münekkidleri Mervân b. Muâviye hakkında genellikle sika ifadesini kullanmış ve onun güvenilir bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte onun meçhul ravilerden aktarmış olduğu rivayetlerinin ise zayıf olduğunu ve onun bazı hocalarının tanınmaması için isimlerini değiştirdiğinden dolayı da müdellis bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁹⁵ Buhârî'nin dışında diğer kütüb-i sitte imamları eserlerinde Mervân b. Muâviye'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁵⁹⁶

Müslim b. Haccâc en-Neysâbü'rî: Hicri 261 senesinde vefat etmiştir. Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbü'rî, Kuteybe b. Saîd, İshâk b. Râhaveyh, Ahmed b. Hanbel ve Saîd b. Mansûr gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir.⁵⁹⁷ Tirmizî, Yahyâ b. Saîd, Muhammed b. Mahled ed-Dûrî ve Muhammed b. İshâk b. Huzeyme gibi muhaddisler de Müslim'den hadis rivayet etmişlerdir.⁵⁹⁸ İbn Ebî Hâtim onun için sika ifadesini kullanmış, babası Ebû Hâtim'in ise onun için saduk ifadesini kullandığını belirtmiştir.⁵⁹⁹ Ebû Ali en-Neysâbü'rî, Müslim'in ilmi yönüne dikkat çekerek onun kitabından daha sahih bir kitap bulunmadığını belirtmiştir.⁶⁰⁰ Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim, Müslim'i yaşadığı dönemin muhaddislerinden üstün tutmuşlardır.⁶⁰¹ Zehebî ise onun hakkında hafız, mücevvid, hüccet ve sadık ifadelerini kullanmıştır. Muhammed b. Beşşâr

⁵⁹¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 270.

⁵⁹² Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, IV, 203.

⁵⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 273.

⁵⁹⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 94.

⁵⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/191.

⁵⁹⁶ Müslim, "Hayız", 27; Ebû Dâvûd, "Salat", 87; Tirmizî, "Salat", 13; Nesâî, "İftitah", 38; İbn Mâce, "Menasik", 90.

⁵⁹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 121.

⁵⁹⁸ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VIII, 376.

⁵⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 183.

⁶⁰⁰ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VIII, 377.

⁶⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XVII, 506.

Müslim'in dünya'da bulunan dört hafızdan biri olduğunu söylemiştir. Hafız İbn Ukde Müslim'in kitabında Mürsel ve munkatı rivayetlere yer vermediğinden dolayı hatalarının çok az olduğunu açıklamıştır. Hâkim en-Neysâbü'rî, Müslim'in insanların içinde en bilgili kimse olduğunu vurgulamıştır.⁶⁰²

Hadis alimleri öteden beri Müslim'i ve onun kaleme almış olduğu sahîhin ilmi değerini övmüşlerdir. Onun hakkında alim, sika, mücevved, hüccet, hafız gibi ifadeler kullanmışlardır.⁶⁰³ Hadis rivayetinde tedlis yaptığına dair bir görüş ortaya atılmışsa da bunun bir karalama olduğu ve Müslim'in rivayetlerinde tedlis yapmadığı gibi sahîhinin de tedlis'ten salim olduğu vurgulanmıştır.⁶⁰⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinden Tirmizî eserinde Müslim'in rivayetlerine yer vermiştir.⁶⁰⁵

Mus'ab b. Saîd Ebû Hayseme: Züheyr b. Muâviye, Abdullah b. Mübârek, Îsâ b. Yunus gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû Hâtim, Ebu'd-Derdâ İbn Münîb, Hasan b. Süfyân hadis nakletmişlerdir.⁶⁰⁶ Ebû Hâtim, Mus'ab'ın saduk bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁷ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde anmış, bazen hata yaptığını ve müdellis bir ravi olduğunu bundan dolayı sika ravilerden rivayette bulunup semaini tasrih ettiğinde hadisinin itibar için kullanılacağını ifade etmiştir.⁶⁰⁸ İbn Adî münker hadis rivayetinde bulunduğunu ve rivayetlerinde tashif yaptığını açıklamıştır.⁶⁰⁹

Hadis alimleri Ebû Hayseme hakkında münkeru'l-hadis, saduk ve müdellis gibi ifadeler kullanmışlardır. Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde Mus'ab b. Saîd'in rivayetlerine yer vermemişlerdir.

Muğîre b. Miksem ed-Dabbî: Hicri 133 senesinde vefat etmiştir.⁶¹⁰ Ebû Vâil eş-Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, Kudâme b. Attâb ve Hüseyim b. Bedr gibi muhaddislerden hadis nakletmiştir. Sevrî, Şu'be, İsrâîl, Şerîk ve Hüseyim gibi raviler de kendisine talebelik yapmışlardır. Yahyâ b. Maîn, Muğîre'nin Süleyman b. Ebî Hammâd'dan ahfaz

⁶⁰² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 557.

⁶⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehziib*, 529. (Mücevved: Sahih ve hasen hadisi kapsayan makbul hadis. Bkz. Aydın, *Hadis Islahları Sözlüğü*, 194.)

⁶⁰⁴ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellesîn*, 55; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lügât*, II, 89.

⁶⁰⁵ Tirmizî, "Savm", 4.

⁶⁰⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 119.

⁶⁰⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 309.

⁶⁰⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 175.

⁶⁰⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 120.

⁶¹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 464.

olduğunu, Ahmed b. Hanbel onun İbrahim en-Nehâî'den rivayet ettiği bazı hadislerini aslında Hammâd ve Yezîd b. Velîd'den işittiğini dolayısıyla hadislerinde karışıklık bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bundan dolayı Muğîre'nin tek başına İbrahim'den aktarmış olduğu rivayetleri zayıf kabul edilmiştir. İbn Ebî Hâtim ise Muğîre'nin genel manada zeki ve hafız bir ravi olduğunu vurgulamıştır. Ebû hâtim ise onun sika bir ravi olduğunu söylemiştir.⁶¹¹ İclî, Muğîre'nin sika ve hadis fakihi olduğunu ancak bazen mürsel hadis rivayetinde bulunduğunu açıklamıştır.⁶¹² İbn Hibbân onun adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmiş ve müdellis bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁶¹³ Yahyâ b. Maîn, Muğîre'nin sika ve me'mûn olduğunu, Ebubekir b. Ayyâş ise ondan daha anlayışlı kimse görmediğini söylemişlerdir. İbn Fudayl onun müdellis bir ravi olduğunu ve semaini ifade eden bir ibare kullanmadıkça Muğîre'nin rivayetlerini yazmadıklarını vurgulamıştır.⁶¹⁴

Hadis alimleri Muğîre b. Miksem için genellikle olumlu ifadeler kullanmışlar ve onun güvenilir bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak onun bazen rivayetlerinde tedlis yaptığını ve hadislerini karıştırdığını ifade etmişlerdir.⁶¹⁵ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Muğîre'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶¹⁶

Mekhûl: Hicri 112 senesinde vefat etmiştir. Vasîle b. Eskâ, Ebû Umâme el-Bâhilî, Enes b. Mâlik, Mahmûd b. Rebî, Saîd b. Müseyyeb, Tâvûs olmak üzere sahâbi ve tabiîn'den birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Zührî, İbn Avn, İbn Aclân, Sevr b. Yezîd, Muhammed b. İshâk, Haccâc b. Ertâ ve birçok kişi hadis nakletmiştir. Yaşadığı dönemde fetva ve fıkıh konusunda kendinden üstün kimse olmadığı belirtilmiştir. İbn Hirâş ise onun için saduk ifadesini kullanmıştır. Zehebî onun peygamberden ve bazı sahabilerden Mürsel hadis rivayetinde bulunduğunu açıklamıştır.⁶¹⁷ Muhammed b. Sa'd ve bir grup alim onun hadis ilminde ve rivayetinde zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir.⁶¹⁸ İclî Mekhûl'un sika olduğunu,⁶¹⁹ Zehebî Mizanü'l-İ'tidal adlı eserinde ise birçok alimin Mekhûl'u tevsik ettiğini ifade ettikten

⁶¹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 229.

⁶¹² İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 293.

⁶¹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 464.

⁶¹⁴ Zehebî, *Tezhibü't-tehzib*, IX, 80.

⁶¹⁵ Zehebî, *Tezhibü't-tehzib*, IX, 80; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 56.

⁶¹⁶ Buhârî, “Rikak”, 22; Müslim, “Fezailü's-Sahabe”, 46; Ebû Dâvûd, “Hudud”, 2; Tirmizî, “Talâk”, 5; Nesâî, “Sehiv”, 86; İbn Mâce, “Taharet”, 82.

⁶¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 155.

⁶¹⁸ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 315; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, III, 138.

⁶¹⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 295.

sonra rivayetlerinde tedlis yaptığını açıklamıştır.⁶²⁰ İbn Hibbân da onun adını “es-Sikât” adlı eserinde anmış ancak bununla birlikte onun hadis rivayetinde tedlis yaptığını vurgulamıştır.⁶²¹

Hadis alimleri Mekhûl için genel olarak sika ifadesini kullanmış ve güvenilir bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla beraber Mekhûl hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında bazen zayıf bir ravi olarak değerlendirilmiş, rivayetlerinde tedlis yaptığı ve Mürsel hadis rivayetinde bulunduğu vurgulanmıştır.⁶²² Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Mehhûl’un rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶²³

Mûsâ b. Ukbe: Hicri 141 senesinde vefat etmiştir. Nâfi‘, Abdullah b. Dînâr, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Alkame, Ebu’z-Zübeyr el-Mekkî ve İbn Abbâs’ın azadlı kölesi Küreyb’den hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, İbn Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne, Sevrî, Mâlik b. Enes ve Şu’be gibi alimler de Mûsâ b. Ukbe’den hadis aktarmışlardır.⁶²⁴ İclî, Mûsâ b. Ukbe için sika ifadesini kullanmıştır.⁶²⁵ Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve İbn Ebî Hâtim, Mûsâ b. Ukbe’nin sika olduğunu vurgulamışlardır.⁶²⁶ İbn Sa’d ise onun için sika, sebt ifadesini kullanmış ve çokça hadis rivayet eden bir ravi olduğunu açıklamıştır. Yukarıda aktarıldığı üzere İbn Maîn her ne kadar sika olduğunu belirtmişse de Nâfi‘’den yapmış olduğu rivayetlerinin diğer rivayetleri gibi olmadığını ve söz konusu rivayetlerde biraz zayıflık bulunduğunu açıklamıştır. Başta Mâlik b. Enes olmak üzere bazı alimler siyer ve meğâzî konusunda Mûsâ b. Ukbe’nin meğâzîsini övmüş ve onun rivayetlerinin en sahih ve güvenilir rivayetler olduğunu belirtmişlerdir.⁶²⁷

Hadis Münekkidi Mûsâ b. Ukbe’nin genel itibari ile sika ve güvenilir bir ravi olduğunu beyan etmişlerdir. Bununla beraber az da olsa bir kısım rivayetlerinde zayıflık olduğunu da vurgulamışlardır. Yaptığımız araştırma neticesinde Mûsâ hakkında tedlis yaptığını dair herhangi bir ifadeye rastlamadık ancak Sıbt b. el-Acemî Ebubekir el-

⁶²⁰ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, IV, 177.

⁶²¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 447.

⁶²² Sıbt İbnü’l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ’i’l-müdekkisîn*, 56.

⁶²³ Buhârî, “Salatü’l-havf”, 3; Müslim, “Salat”, 379; Ebû Dâvûd, “Zekat”, 10; Tirmizî, “Sayd”, 1; Nesâî, “Zekat”, 16; İbn Mâce, “Cenaiz”, 31.

⁶²⁴ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, IX, 68.

⁶²⁵ İclî, *Ma’rifetü’ş-şikât*, II, 305.

⁶²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I, 22.

⁶²⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, XIX, 121.

İsmâîlî'nin Mûsâ'nın Zührî'den hadis işitmediğini ve ondan tedlis yaptığına dair ifadelerini aktarmıştır.⁶²⁸ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Mûsâ b. Ukbe'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶²⁹

Meymûn b. Ebî Şebîb: Hicri 83 senesinde Cemacim savaşında vefat etmiştir. Ashab-ı kiramdan Semure b. Cundub, Abdullah b. Mes'ud, Ali b. Ebî Tâlib, Ammâr b. Yâsir, Ömer b. Hattâb, Kays b. Sa'd, Muâz b. Cebel, Muğîre b. Şu'be, Mikdâd b. Esved, Ebû Zer ve Hz. Aişe'den hadis rivayet etmiştir. İbrahim en-Nehaî, İsmâîl b. Abdûlmelik b. Ebî Süfeyrâ, Hakem b. Uteybe ve Hasan b. Hurr Meymûn'dan hadis nakletmişlerdir. Ebû Dâvûd onun Hz. Aişe'yi görmediğini belirtmiştir.⁶³⁰ İbn Ebî Hâtim onun Ebû Zer ve Muâz b. Cebel'den yapmış olduğu rivayetlerinin Mürsel olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim ise onun için sâlihu'l-hadis ifadesini kullanmıştır.⁶³¹ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.⁶³² İbn Hırâş, Meymûn'un Hz. Ali'den herhangi bir şey işitmediğini, Yahyâ b. Maîn ise Meymûn'un zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.⁶³³ İbn Hacer ve Zehebî onun saduk bir ravi olduğu beyan etmişlerdir. Ancak İbn Hacer ek olarak onun çokça Mürsel rivayette bulunduğunu da sözlerine eklemiştir.

Hadis alimleri Meymûn b. Ebî Şebîb hakkında zayıf, sâlihu'l-hadis, saduk gibi ifadeler kullanmışlar ve onun rivayetlerinde aşırı bir şekilde irsal yaptığını vurgulamışlardır. Sıbt b. el-Acemî hadis hafızlarından herhangi birisinin Meymûn'u tedlisle vasıflandırdığını görmediğini ancak bazı hanefî fakihlerinin bu yönde bir beyanlarının olduğunu açıklamıştır. Ancak hanefî fakihlerin söz konusu iddalarına bakıldığında ilgili ifadelerin temrîz sigasıyla kullanılmış olması bu iddiayı nisbeten zayıflatmaktadır.⁶³⁴ Buhârî dışında ki diğer Kütüb-i sitte müellifleri eserlerinde İbn Ebî Şebîb'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶³⁵

Meymûn b. Mûsâ el-Mer'î: Hasan Basrî, babası Mûsâ b. Abdurrahmân el-Mer'î ve Meymûn b. Seyyâh'tan hadis nakletmiştir. Kendisinden de Hammâd b. Seleme, Veki

⁶²⁸ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 57.

⁶²⁹ Buhârî, "Libas", 2; Müslim, "Hac", 1261; Ebû Dâvûd, "Libas", 42; Tirmizî, "Deavat", 32; Nesâî, "Tahare", 95; İbn Mâce, "Diyat", 12.

⁶³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XIX, 207.

⁶³¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 324.

⁶³² İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 417.

⁶³³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 233.

⁶³⁴ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 58.

⁶³⁵ Müslim, Mukaddime, 8; Ebû Dâvûd, "Edeb", 23; Tirmizî, "İlim", 9; Nesâî, "Siyam", 43; İbn Mâce, "Libas", 5.

b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Hişâm b. Abdülmelik et-Tayâlisî hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Amr b. Ali, saduk fakat zayıf bir ravi olduğunu, Nesâî, onun güçlü bir ravi olmadığını ifade etmişlerdir. Ebû Dâvûd, Meymûn'un hakkında "leyse bihi be's" tabirini kullanmış, İbn Hibbân ise onun adını "es-Sikât" adlı eserinde anmıştır.⁶³⁶ Bununla beraber İbn Hibbân onun için münkeru'l-hadis ifadesini kullanmış, sika ravilerden hadis naklettiğini ancak hadislerinin sika ravilerin hadislerine benzemediğini ve infirad ettiğinde onun hadislerini delil olarak kullanmanın caiz olmadığını belirtmiştir.⁶³⁷ Ahmed b. Hanbel onda bir sıkıntı görmediğini ancak onun rivayetlerinde tedlis yaptığını, Ebû Hâtim ise onun saduk bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.⁶³⁸

Hadis alimleri Meymûn b. Mûsâ için saduk, zayıf, "leyse bihi be's" gibi ifadeler kullanmışlar ve onun hadis rivayetinde tedlis yaptığını açıklamışlardır.⁶³⁹ Kütüb-i sitte müellifleri içerisinde Tirmizî ve İbn Mâce kitaplarında Meymûn b. Mûsâ'nın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁴⁰

Hişâm b. Urve: Meşhur sahabi Zübeyr b. Avvâm'ın torunu olan Hişâm b. Urve hicri 146 senesinde vefat etmiştir. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr'den hadis dinlemiş Câbir b. Abdullah'ı görmüştür. Kendisinden de Sevrî, Mâlik b. Enes, Şu'be ve Sufyân b. Uyeyne hadis rivayet etmişlerdir.⁶⁴¹ İbn Sa'd, Hişâm hakkında sika, sebt ve hüccet ifadelerini kullanmıştır.⁶⁴² İclî onun sika bir ravi olduğunu belirtmiş ve onun İbn Sîrîn'i görmediği halde ondan mürsel hadis aktardığını belirtmiştir.⁶⁴³ Ebû Hâtim ise Hişâm'ın sika ve hadis ilminde imam olduğunu açıklamıştır.⁶⁴⁴ İbn Hibbân onun adını es-Sikât adlı eserinde anmış ve onun hafız, mutkin bir ravi olduğunu bildirmiştir.⁶⁴⁵ Nevevî hadis alimlerinin onun güvenilirliği, değeri ve üstünlüğü hususunda ittifak halinde olduklarını vurgulamıştır.⁶⁴⁶ Ya'kûb b. Şeybe onun için sika, sebt ifadelerini

⁶³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XIX, 229.

⁶³⁷ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-ḡu'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 6.

⁶³⁸ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, IX, 99.

⁶³⁹ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdeḥlisîn*, 58.

⁶⁴⁰ Tirmizî, "Vitr", 13; İbn Mâce, "İkametü's-Salat", 125.

⁶⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 194.

⁶⁴² Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 375.

⁶⁴³ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 332.

⁶⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, IX, 64.

⁶⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 502.

⁶⁴⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esma ve'l-Lüğât*, II, 137.

kullanmış ve mürsel hadis rivayetinde bulunmasından dolayı da mütesahhil bir ravi olduğunu, İbn Hırâş ise onun saduk bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁴⁷

Hadis alimleri Hişâm b. Urve hakkında genellikle olumlu değerlendirmeler yapmışlardır. Onun güvenilir ve sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber onun için yer yer Mürsel hadis rivayetinde bulunduğunu ve rivayetlerinde tedlis yaptığını ifade etmişlerdir.⁶⁴⁸ Ancak araştırmamız esnasında onun tedlis yaptığına dair sarîh bir ifadeye rastlamadık. Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı kitaplarında Hişâm b. Urve'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁴⁹

Hüseyim b. Beşîr: Hicri 183 senesinde vefat etmiştir. Amr b. Dînâr, Zührî, İbn Avn, Eyyûb es-Sahtiyânî, A'meş ve birçok muhaddise öğrencilik yapmış, onlardan hadis rivayet etmiştir. Mâlik b. Enes, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahmân b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn de Hüseyim'den hadis rivayet etmişlerdir.⁶⁵⁰ Muhammed b. Sa'd Hüseyim için sika, sebt ifalerini kullanıp onun sık bir şekilde tedlis yaptığını vurgulamıştır.⁶⁵¹ İclî de İbn Sa'd ile aynı görüşü paylaşmış ve Hüseyim'in hadis hafızlarından olduğunu belirtmiştir.⁶⁵² Abdurrahmân b. Mehdî, Hüseyim'den daha ahfaz kimseyi görmediğini, Ebû Hâtim onun sika olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁵³ Yezîd b. Hârûn, Süfyân es-Sevrî hariç Hüseyim'den hıfz bakımından üstün kimse görmediğini açıklamıştır. İbn Adî Hüseyim'in sika ravilerden hadis aktardığı durumlarda kendisinde ve rivayetlerinde bir sıkıntı olmadığını belirtmiş ancak onun bazen tedlis'e nisbet edildiğini ve münker hadisler aktardığını vurgulamıştır.⁶⁵⁴

Hadis alimleri Hüseyim b. Beşîr'in sika ve hafz bakımından kuvvetli bir ravi olduğunu söylemişlerdir. Bununla beraber onun hadis rivayetine tedlis yaptığını da

⁶⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*, XXX, 239.

⁶⁴⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdeellisîn*, 59.

⁶⁴⁹ Buhârî, "Hayız", 2; Müslim, "Kusuf", 901; Ebû Dâvûd, "Nikah", 7; Tirmizî, "Savm", 19; Nesâî, "Taharet", 146; İbn Mâce, "Cenaiz", 11.

⁶⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XVI, 130.

⁶⁵¹ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 227.

⁶⁵² İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 334.

⁶⁵³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 115.

⁶⁵⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'î'r-ricâl*, VIII, 456.

sözlerine eklemişlerdir.⁶⁵⁵ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Hüseyim'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁵⁶

Velîd b. Müslim ed-Dimeşkî: Hicri 195 senesinde vefat etmiştir. Evzaî, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Sevr b. Yezîd gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Ebû Hayseme, Ahmed b. Hanbel, Bakiye b. Velîd, Hişâm b. Ammâr ve Leys b. Sa'd başta olmak üzere birçok hadis ravisi kendisinden nakilde bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî ve Ya'kûb b. Süfyân, Velîd'in ilmi kişiliğine, hadis ilmindeki vukufiyetine dair övgü ifadeleri kullanmışlardır.⁶⁵⁷ İbn Sa'd, Velîd'in sika ve çokça hadis rivayet eden bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁸ İclî onun için sika ifadesini,⁶⁵⁹ Ebû Hâtîm, sâlihu'l-hadis ifadesini⁶⁶⁰ kullanmışlardır. İbn Hibbân "es-Sikât" adlı eserinde Velîd'in adını anmıştır.⁶⁶¹ Dârekutnî ise Velîd'in hadis senedinde bulunan zayıf ravilerin adını silerek tedlis yaptığını⁶⁶² Ahmed b. Hanbel başka bir görüşünde Velîd'in hadis rivayetinde çokça hata yaptığını, Ebû Mishar onun rivayetlerinde tedlis yaptığını açıklamışlardır.⁶⁶³

Hadis alimleri Velîd b. Müslim hakkında genellikle olumlu ifadeler kullanmışlar onun için sika, sâlih, mutkin ifadelerini kullanmışlardır. Bununla beraber onun müdellis bir ravi olduğunu da vurgulamışlardır.⁶⁶⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Velîd b. Müslim'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁶⁵

Lâhik b. Humeyd es-Sedûsî: Hicri 106 senesinde vefat etmiştir. Usâme b. Zeyd, Mâlik b. Enes, Huzeyfe b. Yemân, Semure b. Cundub, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer başta olmak üzere sahabe ve tabiîn'den çok sayıda kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî, Katâde b. Diâme, Yezîd en-Nahvî ve Ebu't-Teyyâh

⁶⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XVI, 130; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 59; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 338.

⁶⁵⁶ Buhârî, "Teyemmüm", 2; Müslim, "İman", 63; Ebû Dâvûd, "Salat", 27; Tirmizî, "Hudud", 21; Nesâî, "Menasiku'l-hac", 166; İbn Mâce, "Salat", 183.

⁶⁵⁷ Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, IX, 202.

⁶⁵⁸ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 327.

⁶⁵⁹ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 342.

⁶⁶⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 17.

⁶⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 494.

⁶⁶² Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkarî, Mecelletü'l-Câmia'ti'l-İslâmiyye, Medine 1404, III, 139.

⁶⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXI, 97.

⁶⁶⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 347; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 355; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 584.

⁶⁶⁵ Buhârî, "Hudud", 16; Müslim, "Salat", 399; Ebû Dâvûd, "Cenaiz", 34; Tirmizî, "Sefer", 37; Nesâî, "Cum'a", 2; İbn Mâce, "Edeb", 9.

gibi raviler hadis nakletmişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medînî onun bazı sahabilerle karşılaşmamasına rağmen onlardan hadis aktardığını dolayısıyla hadislerinde tedlis yaptığını açıklamışlardır.⁶⁶⁶ İbn Sa'd ve İclî, Lâhik'in sika⁶⁶⁷ olduğunu ifade etmişlerdir. Ukaylî onun muztaribu'l-hadis olduğunu yani hadislerinde telif edilemeyecek şekilde bir muarazanın olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁸ Ebû Zür'a da Lâhik için sika değerlendirmesinde bulunmuş⁶⁶⁹ ve İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.⁶⁷⁰ Zehebî ve İbn Hacer de Lâhik'in sika bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁷¹

Hadis münekkidleri Lâhik b. Humeyd için genellikle sika ifadesi kullanmışlardır ve onun güvenilir bir ravi olduğu değerlendirilmesinde bulunmuşlardır. Ayrıca onun bazı rivayetlerinde tedlis yaptığını ortaya koymuşlardır.⁶⁷² İbn Mace hariç kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Lâhik b. Humeyd'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁷³

Ebû Cenâb el-Kelbî Yahyâ b. Ebî Hayye: Hicri 150 senesinde vefat etmiştir. İsmâil b. Recâ, Hasan el-Basrî, Tâvûs, Dahhâk b. Müzâhim, Şa'bî ve İkrime başta olmak üzere birçok ravi Ebû Cenâb el-Kelbî'den hadis rivayet etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Veki b. Cerrâh, Yezîd b. Hârûn ve Şuayb b. Meymûn gibi raviler de ondan hadis nakletmişlerdir.⁶⁷⁴

Muhammed b. Sa'd Ebû Cenâb'ın hadis ilminde zayıf biri olduğunu açıklamıştır.⁶⁷⁵ Buhârî, Yahyâ el-Kattân'ın Ebû Cenâb'ı zayıf gördüğünü belirtmiştir.⁶⁷⁶ İclî de onun rivayetlerinde sıkıntı olmadığını "la be'se bihi" ifadesiyle belirttikten sonra Ebû Cenâb'ın hadis rivayetinde tedlis yaptığını vurgulamıştır.⁶⁷⁷ Fesevî ve Nesâî onun zayıf ve müdellis bir ravi olduğunu,⁶⁷⁸ Ebû Nuaym Ebû Cenâb'ın sika bir ravi olmakla beraber rivayetlerinde tedlis yaptığını, Ahmed b. Hanbel onun rivayetlerinin münker

⁶⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXI, 178.

⁶⁶⁷ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 261; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 230.

⁶⁶⁸ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, IV, 372.

⁶⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 124.

⁶⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 518.

⁶⁷¹ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 359; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 586.

⁶⁷² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 356; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 60.

⁶⁷³ Buhârî, "Meğâzî", 8; Müslim, "Nikah", 1428; Ebû Dâvûd, "Edeb", 17; Tirmizî, "Cihad", 10; Nesâî, "Tatbîk", 51.

⁶⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXI, 288.

⁶⁷⁵ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 67342.

⁶⁷⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 267.

⁶⁷⁷ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 350.

⁶⁷⁸ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 108; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 109.

rivayetler olduğunu,⁶⁷⁹ İbn Nümejr onun saduk bir ravi olduğunu ve rivayetlerini tedlis ile bozduğunu,⁶⁸⁰ Yahyâ b. Maîn onun zayıf bir ravi olduğunu, Ebû Zür'a ise önceki alimlere yakın değerlendirmelerde bulunarak onun saduk ve müdellis bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁸¹ İbn Hibbân ise onun adını “es-Sikât” adlı eserinde zikretmekle beraber onun Müdellis bir ravi olduğunu münker hadisler rivayet ettiğini vurgulamış ve alimlerin ona karşı eleştirilerini açıklamıştır.⁶⁸²

Hadis Münekkidleri Ebû Cenâb Yahyâ b. Ebî Kelbî hakkında saduk, zayıf, Münkeru'l-hadis, nadiren de olsa sika ifadelerini kullanmışlardır. Ancak onun tedlis yaptığı hadis bilginlerinin birçoğu tarafından vurgulanmış bu durum neredeyse ittifakla kabul edilmiştir.⁶⁸³ Kütüb-i sitte imamlarında Tirmizî ile İbn Mâce eserlerinde Ebû Cenâb'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁸⁴

Yahyâ b. Saîd el-Ensârî: Hicri 143 senesinde vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Humeyd et-Tavîl, Sâlim b. Abdullah, Sâib b. Yezîd, Saîd b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr ve Abdullah b. Dînâr gibi döneminin alim ve muhaddislerinden hadis nakletmiştir. Telîd b. Süleyman, İsmâîl b. Uleyye, Zâide b. Ebî Kudâme, İbn Ebî Arûbe, Süfyaân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne gibi birçok muhaddis Yahyâ'dan hadis rivayet etmişlerdir.⁶⁸⁵ Nesâî ve İclî Yahyâ için sika ifadesini kullanmıştır. Muhammed b. Sa'd, Yahyâ için sika, çokça hadis rivayet eden bir ravi, sebt ve huccet ifadelerini kullanarak onun güvenilir bir ravi olduğunu açıklamıştır.⁶⁸⁶ Hişâm b. Urve onun için sika ve me'mûn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a ve Yahyâ b. Maîn sika ifadelerini kullanmışlardır.⁶⁸⁷ Nevevî Alimlerin onun güvenilirliği ve üstünlüğü konusunda icma ettiklerini, Abdullah b. Mübârek onun insanların hafızlarından olduğunu, Ebû Hâtim

⁶⁷⁹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, IV, 398.

⁶⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 322.

⁶⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 139.

⁶⁸² İbn Hibbân, *es-Sikât*; İbn Hibbân, VII, 597, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 111.

⁶⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXI, 288; Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 61; Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, IV, 344; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 589.

⁶⁸⁴ Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'an”, 63; İbn Mâce, “Tıb”, 46.

⁶⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXI, 346.

⁶⁸⁶ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 424.

⁶⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 149.

onun Zührî'ye denk olduğunu, Ahmed b. Hanbel ise onun için esbetü'n-nas ifadesini kullanarak onun güvenilir bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁸⁸

Hadis bilginleri Yahyâ b. Saîd el-Ensârî hakkında genellikle olumlu değerlendirmeler yapmışlardır. Onun için sıklıkla sika, hafız, esbet gibi ifadeler kullanarak hadis ilminde güvenilir bir alim olduğunu vurgulamışlardır. Sıbt İbnü'l-Acemî gerek el-Kemâl gerek Mîzânü'l-i'tidâl adlı eserlerin müelliflerinin farklı ravilerin tercemelerinde Yahya'nın hadis rivayetinde tedlis yaptığını ifade ettiklerini aktarmıştır.⁶⁸⁹ Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde Yahyâ b. Saîd'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁹⁰

Yahyâ b. Ebî Kesîr: Hicri 132 senesinde vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Sâib b. Yezîd, Süleyman b. Yesâr, Ata b. Ebî Rebâh, İkrime ve Ebû Ümâme el-Bâhilî başta olmak üzere pekçok kişiden rivayette bulunmuştur. Eyyûb es-Sahtiyânî, Ma'mer b. Raşîd, Cerîr b. Hâzim gibi döneminin hadis alimleri de kendisinden hadis aktarmışlardır.⁶⁹¹ Eyyûb es-Sahtiyânî yeryüzünde Yahyâ b. Ebî Kesîr gibi bir kimsenin kalmadığını söylemiştir.⁶⁹² İclî onun için sika ve hasenü'l-hadis tabirlerini kullanarak onun güvenilir bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁶⁹³ Ukaylî onun tedlis yapmakla bilinen bir ravi olduğunu açıklamış ve onun mürsel hadislerinin de çok zayıf olduğunu sözlerine eklemiştir.⁶⁹⁴ Ahmed b. Hanbel onun insanların en güvenilirlerinden olduğunu, Ebû Hâtim onun sadece sika ravilerden rivayette bulunan bir imam olduğunu, Şu'be ise onun Zührî'den üstün olduğunu açıklamışlardır.⁶⁹⁵ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde zikretmesine rağmen Enes b. Mâlik başta olmak üzere sahabeden yapmış olduğu rivayetlerin tamamının tedlis içerdiğini dolayısıyla sahih rivayetler olmadığını vurgulamıştır.⁶⁹⁶

Hadis münekkidi Yahyâ b. Ebî Kesîr hakkında genel itibari ile olumlu ifadeler kullanmışlar ve onun hadis ilmindeki olgunluğundan övgüyle bahsetmişlerdir. Bununla

⁶⁸⁸ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lügât*, II, 154.

⁶⁸⁹ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdeellisîn*, 61.

⁶⁹⁰ Buhârî, "Bed'u'l-vahy", 1; Müslim, "Taharet", 284; Ebû Dâvûd, "Eyman ve'n-Nuzur", 23; Tirmizî, "Sefer", 8; Nesâî, "Cenaiz", 66; İbn Mâce, "Libas", 3.

⁶⁹¹ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXI, 504.

⁶⁹² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 302.

⁶⁹³ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 357.

⁶⁹⁴ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, IV, 423.

⁶⁹⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 142.

⁶⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 592; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, 304.

beraber Yahyâ'nın hadis rivayetinde sık bir şekilde tedlis ve irsal yaptığını bundan dolayıda söz konusu rivayetlerinin sahih olmadığını belirtmişlerdir.⁶⁹⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi eserlerinde Yahyâ b. Ebî Kesîr'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁶⁹⁸

Yezîd b. Ebî Mâlik: Hicri 130 senesinde vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Sâlim b. Abdullah, Saîd b. Museyyeb, Süleyman b. Yesâr, Ata ve Alkame gibi birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Saîd b. Ebî Arûbe, Bekir b. Huneys, Abdurrahmân b. Amr el-Evzaî ve Abdullah b. Âla hadis nakletmişlerdir. Mufaddal b. Ğassân onun hadislerinde sıkıntı olmadığını, Dârekutnî ve Ebubekir el-Berkânî onun sika ravilerden olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁹⁹ Ebû Hâtim onun Şam'ın fakihlerinden ve sika olduğunu belirtmiş, Ebû Zûr'a ise Yezîd'i hayırla övmüştür.⁷⁰⁰ İbn Hibbân Yezîd'in adını "es-Sikât" adlı eserinde anmıştır.⁷⁰¹ Muâviye ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'den yapmış olduğu rivayetlerde tedlis yapmıştır. Ayrıca fesevî Yezîd'in hadisleri için "leyyin" ifadesi kullanmıştır.⁷⁰² İbn Hacer ise onun için saduk ifadesini kullanmış ve bazen hata yaptığını belirtmiştir.⁷⁰³

Hadis alimleri Yezîd b. Ebî Mâlik hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Onun hakkında genel itibarıyla sika ifadesi kullanılmıştır. Ancak yer yer saduk, leyyin bir ravi olduğu ve rivayetlerinde tedlis yaptığı şeklinde ifadelere yer verilmiştir.⁷⁰⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde Yezîd'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁷⁰⁵

Ya'kûb b. Atâ b. Ebî Rebâh: Hicri 155 senesinde vefat etmiştir. Atâ b. Ebî Rebâh, Abdullah b. Keysân, Amr b. Şuayb ve Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî gibi döneminin muhaddisleri Ya'kûb'dan hadis rivayet etmişlerdir. Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Abdullah b. Mübârek, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Abdülmelik b. Cüreyc gibi isimler de öğrencileri arasında yer almaktadır. Nesâî onun zayıf bir ravi olduğunu, İbn Adî sâlih

⁶⁹⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 402; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 61; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, 304; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 596.

⁶⁹⁸ Buhârî, "Libas", 25; Müslim, "Eşribe", 267; Ebû Dâvûd, "Vesaya", 10; Tirmizî, "Nikah", 18; Nesâî, "Taharet", 22; İbn Mâce, "Talak", 32.

⁶⁹⁹ Mizzî, *Tehẓîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXII, 189.

⁷⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 277.

⁷⁰¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 542.

⁷⁰² Zehebî, *Teẓhibü't-tehẓîb*, X, 88.

⁷⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehẓîb*, 603.

⁷⁰⁴ Mizzî, *Tehẓîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXII, 189; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 62.

⁷⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Taharet", 105; Nesâî, "Salat", 1; İbn Mâce, "Sadakat", 19.

hadislerinin olduğunu hadisleri yazılabilecek kimselerden olduğunu beyan etmişlerdir.⁷⁰⁶ Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn, Ya'kûb için zayıf ifadesini kullanmışlardır. Ayrıca İbn Hanbel onun rivayetlerinin münker olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁷ Ebû Hâtım ise Ya'kûb'un kendi katında sağlam bir ravi olmadığını ancak hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir. Ebû Zûr'a ise onun zayıf bir ravi olduğunu açıklamıştır.⁷⁰⁸ İbn Hibbân onun adını "es-Sikât" adlı eserinde anmış hadis rivayetinde bazen hata yaptığını, Zem'a b. Sâlih'in dışındaki ravilerden yapmış olduğu rivayetlerinin itibara alınabileceğini ortaya koymuştur.⁷⁰⁹ Zem'a'dan almış olduğu rivayetlerinin ise münker olduğunu ve söz konusu nekaret'in Zem'a'dan kaynaklandığını açıklamıştır.⁷¹⁰

Hadis bilginleri genellikle Ya'kûb b. Atâ b. Ebî Rebâh'ın zayıf bir ravi olduğunu vurgulamışlardır.⁷¹¹ Sıbt b. el-Acemî ise İbn Hibbân'ın ifadelerinden onun müdellis bir ravi olduğu sonucunu çıkarmıştır. Kütüb-i sitte imamlarında sadece Tirmizî es-Sünen adlı eserinde Ya'kûb'un rivayetine yer vermiştir.⁷¹²

Ebû İsrâîl el-Melâî: Hicri 169 senesinde vefat etmiştir. İsmâîl b. Ebî Hâlid, Meymûn b. Mihrân, Ebubekir b. Hafs el-Kurâşî, Mücâhid b. Rûmî ve döneminin muhaddislerine öğrencilik yapmıştır. Süfyân es-Sevrî, Veki b. Cerrâh, Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî, Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn gibi raviler de Ebû İsrâîl'e öğrencilik yapmışlardır. Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin yazılabileceğini ve münkeru'l-hadis olduğunu, Cevzekânî ise onun müfteri olduğunu ifade etmişlerdir.⁷¹³ İbn Sa'd onun saduk bir ravi olduğunu aktarmıştır.⁷¹⁴ Nesâî onun sika olmadığını,⁷¹⁵ Ukaylî onun hadislerinin hatalı ve muzdarib olduğunu,⁷¹⁶ Yahyâ b. Maîn onun sâlih bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hâtım onun için hasenü'l-hadis ifadesini kullanmış ancak hataları olduğundan dolayı hadislerinin delil olarak kullanılamayacağını bununla beraber hadislerinin yazılabileceğini, Ebû Zûr'a ise onun saduk bir ravi olduğunu

⁷⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XXXII, 353.

⁷⁰⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, IV, 445.

⁷⁰⁸ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 211.

⁷⁰⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 639.

⁷¹⁰ İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, 230.

⁷¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, VIII, 463; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 216; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehziib*, 608.

⁷¹² Tirmizî, "Eşribe", 13.

⁷¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, III, 77.

⁷¹⁴ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 356.

⁷¹⁵ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 113.

⁷¹⁶ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, I, 75.

belirtmişlerdir.⁷¹⁷ İbn Hibbân onun münkeru'l-hadis olduğunu ve Abdurrahmân b. Mehdî'nin ashab-ı kirama sövmesinden dolayı onun hadislerini rivayet etmeyi yasakladığını sözlerine eklemiştir.⁷¹⁸ Yahyâ b. Maîn Ebû İsrâîl hakkında sika, zayıf, "alimler hadislerini yazmıyorlar" gibi farklı değerlendirmelerde bulunmuştur.⁷¹⁹

Rical bilginleri Ebû İsrâîl el-Melâî için zayıf, saduk, sâlihu'l-hadis, münkeru'l-hadis ifadelerini kullanmışlar. Genel itibarıyla onun zayıf bir ravi olduğunu ortaya koymuşlardır. Sıbt b. el-Acemî de onun adını müdellis ravilerin arasında zikretmektedir.⁷²⁰ Kütüb-i sitte müelliflerinden Tirmizî ve İbn mâce eserlerinde Ebû İsrâîl'in rivayetlerine yer vermişlerdir.⁷²¹

Ebû Harre er-Rukkâşî Vâsıl b. Abdurrahmân: Hicri 152 senesinde vefat etmiştir. Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Bekir b. Abdullah el-Müzenî'den hadis rivayet etmiştir. Hammâd b. Seleme, Abdurrahmân b. Mehdî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Veki b. Cerrâh ve birçok kişi kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Nesâî, Ebû Harre hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuş zayıf, leyse bihi be's bir ravi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân ise onun adını "es-Sikât" adlı eserinde anmıştır.⁷²² Yahyâ b. Maîn, Ebû Harre'nin zayıf bir ravi olduğunu açıklamıştır.⁷²³ Yahyâ b. Maîn başka yerde onun sâlihu'l-hadis olduğunu ancak hasan-ı basrî'den yapmış olduğu rivayetlerini kendisinden hadis işitmemiş olmasından dolayı zayıf kabul etmiştir.⁷²⁴ Şu'be Ebû harre için esdaku'n-nas, Ahmed b. Hanbel ise sika ifadelerini kullanmışlardır.⁷²⁵ Ebû Dâvûd ve İbn Hacer de Ebû Harre için sika ifadesini kullanmışlardır.⁷²⁶

Hadis münekkidleri Ebû Harre er-Rukkâşî için farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bazı alimler tarafından sika bir ravi kabul edilirken diğer bazı alimler onun zayıf bir ravi olduğunu ve hadis rivayetinde tedlis yaptığını belirtmişlerdir. Kütüb-

⁷¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 167.

⁷¹⁸ İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muḥaddişîn ve'd-ḡu'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 124; İbn Adî, *el-Kâmil fî ḡu'afâ' i'r-ricâl*, I, 468.

⁷¹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî ḡu'afâ' i'r-ricâl*, I, 468.

⁷²⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ' i'l-müdellisîn*, 63.

⁷²¹ Tirmizî, "Salat", 31; İbn Mâce, "Menasik", 1.

⁷²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ' i'r-ricâl*, XXX, 406.

⁷²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 317.

⁷²⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî ḡu'afâ' i'r-ricâl*, VIII, 373.

⁷²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 31.

⁷²⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/329; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 579.

i sitte müellifleri içerisinde sadece Müslim, Ebu Harre'nin bir rivayetine yer vermiştir.

727

Ebû Sa'd el-Bakkâl Saîd b. el-Merzübân: Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Dahhâk b. Müzâhim ve İkrime başta olmak üzere birçok kişiden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, A'meş, Şu'be b. Haccâc gibi muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir.⁷²⁸ İclî ve Nesâî onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.⁷²⁹ Yahyâ b. Maîn ise onun için "leyse bi şey" ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel onun zayıf bir ravi olduğunu açıklamıştır.⁷³⁰ Amr b. Ali onun zayıf bir ravi olduğunu, Ebû hâtim onun hadislerinin delil olarak kullanılamayacağını, Ebû Zür'a ise leyyinu'l-hadis, müdellis ve saduk olduğunu ifade etmişlerdir.⁷³¹ İbn Hibbân ise onun çokça vehme kapıldığını ve büyük hatalar yaptığını belirtmiştir.⁷³² Buhârî de Ebû Sa'd'ın münkeru'l-hadis olduğunu açıklamıştır.⁷³³

Hadis alimleri genellikle Ebû Sa'd el-Bakkâl'ın zayıf, münkeru'l-hadis, çokça hata yapan ve müdellis bir ravi olduğunu ortaya koymuşlardır.⁷³⁴ Kütüb-i sitte imamlarından Tirmizî ve İbn Mâce eserlerinde Ebû Sa'd'ın rivayetlerine yer vermişlerdir.⁷³⁵

Ebû Kilâbe Abdullah b. Zeyd el-Cermî: Hicri 106 veya 107 senesinde vefat ettiği belirtilmiştir. Semure b. Cundeb, Sâbit b. Dahhâk, Enes b. Mâlik, Amr b. Seleme'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Hâlid el-Hizza', Âsım el-Ahvel gibi raviler hadis aktarmıştır.⁷³⁶ İbn Hibbân Ebû Kilâbe'nin ismini "es-Sikât" adlı eserinde anmıştır.⁷³⁷ Muhammed b. Sa'd onun çokça hadis rivayetinde bulunan sika bir ravi olduğunu,⁷³⁸ İclî,⁷³⁹ Muhammed b. Sîrîn ve Ebû Hâtim, Ebû Kilâbe'nin sika bir ravi olduğunu ayrıca Ebû Hâtim, Ebû Kilâbe'nin hadis

⁷²⁷ Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*.

⁷²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XI, 52.

⁷²⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 404; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 52.

⁷³⁰ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, II, 115.

⁷³¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 62.

⁷³² İbn Hibbân, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 317.

⁷³³ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, IV, 432.

⁷³⁴ Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, 64; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, 241.

⁷³⁵ Tirmizî, "Deavat", 13; İbn Mâce, "Sayd", 9.

⁷³⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 72.

⁷³⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 2.

⁷³⁸ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 136.

⁷³⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 30.

rivayetinde tedlisinin bilinmediğini⁷⁴⁰ ifade etmişlerdir. Ebû Kilâbe hakkındaki olumlu değerlendirmelerin yanında onun hadis rivayetinde çokça mürsel hadis aktardığı ve tedlis yaptığı da belirtilmiştir.⁷⁴¹

Hadis alimleri Ebû Kilâbe hakkında genel olarak olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlar onun sika, güvenilir bir ravi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak yer yer mürsel hadis rivayetinde bulunduğunu, tedlis yaptığını da belirtmişlerdir.⁷⁴² Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi kitaplarında Ebû Kilâbe'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.⁷⁴³

⁷⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 58.

⁷⁴¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 468.

⁷⁴² Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müde'llisîn*, 65; İbn Hacer el-Askalânî, *Taqrîbü't-tehẓîb*, 304; Cemmâîlî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, VI, 171.

⁷⁴³ Buhârî, "Vudu", 68; Müslim, "İman", 110; Ebû Dâvûd, "Savm", 29; Tirmizî, "Cenaiz", 48; Nesâî, "Siyam", 51; İbn Mâce, "Siyam", 18.

SONUÇ

Tez çalışmamız Sıbt b. el-Acemî'nin hayatını, ilmi kişiliğini, tedlis kavramına yaklaşımını ve müdellis ravi değerlendirmelerini kapsayacak şekilde neticelenmiştir.

Sıbt b. el-Acemî'nin hayatı genel hatlarıyla ele alınmıştır. Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığından babası tarafından nesebi tespit edilememiştir. Anne tarafından ise Halep'te ilmi medreselerin kurucuları olan köklü bir aileye mensuptur. Henüz küçük yaşlarda eğitim hayatına başladığı, ilim amaçlı pek çok islam beldesini ziyaret ettiği, Irâkî, Bulkînî, Heysemî, İbn Mulakkîn gibi önemli muhaddislerin tedrisinden geçtiği tespit edilmiştir. İbn Hacer ve Sehâvî gibi döneminin meşhur hadisçilerine de hocalık yapmıştır. Ayrıca Neslü'l-Himyân, Nûru'n-Nibrâs, Nihâyetu's-Sûl, el-İğtibât bi Ma'rifeti Men Rumiye bi'l-İhtilât, Keşfu'l-Hasîs ve Tezkiratu't-Tâlib başta olmak üzere hadis ilimlerine dair çok sayıda eser ortaya koyarak alana önemli bir katkı sağladığı görülmüştür.

Muhaddislerin tedlis kavramına dair yaklaşımları genel bir çerçevede sunulmuş olup ve her başlıkta Sıbt b. el-Acemî'nin konuyla ilgili görüşü ortaya konulmuştur. Sıbt b. el-Acemî'nin görüşlerine bakıldığında onun genellikle kendisinden önceki alimlere muvafakat ettiği anlaşılmıştır. Bu durumun bir göstergesi olarak müdellis ravileri ele almak için kaleme aldığı et-Tebyîn adlı eserinin mukaddimesinde tedlis konusunu genel hatlarıyla aktarmış ve çok fazla detaya inmemiştir. Bununla beraber isnad tedlisinin tanımı ve şüyûh tedlisinin hükmü konusunda kendinden önceki alimlerden farklı bir anlayış benimsemiştir.

Sıbt b. el-Acemî et-Tebyîn'de doksan üç ravinin değerlendirmesini yapmıştır. O müdellis raviler hakkında detaylı bilgiler vermek yerine genellikle tek cümle ile merâmını ifade etmiştir. Az da olsa bazı raviler hakkında ek bilgiler sunmuştur. Bir ravinin müdellis olduğu hükmünü verirken umûmen kendisinden önceki rical edebiyatından istifade etmiş ve aktarımlarda bulunmuştur. Bundan dolayı ravi hakkında vermiş olduğu bilgiler bazı istisnalar dışında önceki alimlerin ortaya koymuş olduğu bilgilerle uyum içinde olduğu tespit edilmiştir. Nadiren de olsa bazı raviler hakkında yeterli bilgi vermemiştir.

Müdellis ravi değerlendirmelerinde sadece Sıbt b. el-Acemî ile diğer hadis bilginlerinin görüşleri arasında kıyaslama yapılmamıştır. Aynı zamanda İbnü'l-

Acemî'nin Kütüb-i sitte ravilerine dair yazdığı Nihâyetu's-Sûl fî Ruvâti's-Sitteti'l-Usûl adlı eseri dikkate alınmış ve her iki kitabında ismi geçen ortak raviler hakkındaki değerlendirmeleri karşılaştırılıp müdellis ravilere dair ifadelerinin tutarlılığı gözlemlenmiştir. Buna göre İbnü'l-Acemî'nin bir kitabında müdellis olduğuna hükmettiği bir ravi için diğer kitabında da genellikle aynı hükmü ortaya koyduğu ve ifadeleri arasında çelişikliğin olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. 3 Cilt. Darû'l-Hânî, 2. Basım, Riyad 1422.
- Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâ'isü'l-haşîs*, Dâru İbni'l-Cevzî li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Basım, Kâhire 1435.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Câmi'u't-tahşîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, thk. Abdülmecid es-Selefi Hamdi, Alemu'l-Kütüb, 3. Basım, Beyrut 1407.
- 'Alî el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed, *Şerhu Şerhi Nuḥbeti'l-fiker*, thk. Muhammed Nizar Temim-Heysem Nizar Temim, Darû'l-Erkam, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-şâḥih*, 9 Cilt, Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, Bulak 1311.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîḫü'l-kebîr*, thk. el-Muallimî el-Yemânî, 8 Cilt, Dârü'l-maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd ts.
- Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî, *Meḥâsinü'l-ıstılâḫ*, thk. Abdurrahman Aîşe, Darû'l-Mearif, Kâhire ts.
- Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Şadî b. Muhammed b. Salim Âli Nu'man, 10 Cilt, Şeriketü Ğurrâs li-Diaye ve'l-İ'lan ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1. Basım, Kuveyt 1437.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *eş-Şihâḫ*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, Darû'l-İlm, 4. Basım, Beyrût 1407.
- Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'unî el-Hasenî, *Tevciḫü'n-naẓar*, thk. Abdülfettâh Ebu Ğudde, 2 Cilt, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1. Basım, Haleb 1416.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkarî, 3 Cilt, Mecelletü'l-Câmia'ti'l-İslâmiyye, Medine 1404.

- Dumeynî, Misfir b. Ğaramallah, *et-Tedlîs fî'l-Hadîs Hakikatuhû ve Aksâmuhû ve Ahkâmuhû ve Merâtibuhû ve'l-Mevsûfûne bihî*, Riyad 1412.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, 4 Cilt, Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, Beyrût 1369.
- Emir es-San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, *Tavzîhu'l-Efkâr*, thk. Ebu Abdirrahman Salah b. Muhammed b. Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 1417.
- Ensârî, Hammad b. Muhammed, *İthâfu Zevî'r-Rüsûh bi men Rumiye bi't-Tedlîsi mine's-Şuyûh*, Mektebetü'l-Mu'alla, Kuveyt 1406.
- Erul, Bünyamin, "Tedlîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2011, XL, 262-264. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tedlis>
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân), *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 3 Cilt, Matbaatü'l-İrşâd, 1. Basım, Bağdâd 1393.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Muhammed Nuaym el-Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, Beyrût 1426.
- Hakim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l Hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1397.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Medḥal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, thk. Ahmed Fuâd Abdülmün'im, Darû'd-Da've, İskenderiyye ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *el-Kifâye*, Cem'iyetü Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1. Basım, Haydarabad 1357.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 12 Cilt, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, Beyrût 1422.

- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, *et-Taқыîd ve'l-îzâh*, thk. Muhammed Osman Abdurrahman, el-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Basım, Medine 1389.
- Itr, Nûreddîn, *Menhecü'n-Nakd fî Ulumi'l-Hadis*, Darû'l-Fikr, 3. Basım, Dımeşk 1401.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavviz Adil Ahmed Abdulmevcûd, el-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrût 1418.
- İbn Cema, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî, *el-Menhelü'r-revî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Darû'l-Fikr, 2. Basım, Dımeşk 1406.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt, Meclisu Dâirati'l-Mearifi'l-Osmâniyye-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, Haydarâbâd-Beyrût 1271.
- İbn Esir, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî = Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrût Mektebetü'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Takıyyüddîn Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Hâşimî el-Mekkî, *Lahzü'l-elhâz*. 5 Cilt, Darû'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1419.
- İbn Fehd, Necmüddîn Ömer (Muhammed) b. Muhammed b. Muhammed el-Hâşimî el-Mekkî, *Mu'cemü's-şüyûh*, thk. ez-Zâhî Muhammed, 1 Cilt, Daru'l-Yemâme li'i-Bahs, Riyad 1402.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-mü'esses*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî. 4 Cilt, Darû'l-Marife, 1. Basım, Beyrût 1413.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitab-i İbn Salâh*, thk. Umeyr Rebî' b. Hâdî, İmâdü'l-Bahsi'l-İlmî, 1. Basım, Medine 1404.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, thk. Nureddin Itr, Matbaatü's-Sabâh, 3. Basım, Suriye 1421.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Tabakâtü'l-müdekkisîn*, thk. Asım b. Abdullah el-Karyûtî. 1 Cilt, Mektebetü'l-Menâr, 1. Basım, Umman 1403.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Takrîbü't-tehziib*, thk. Muhammed Avvâme. 1 Cilt, Dâru'r-Reşid, 1. Basım, Suriye 1406.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Tehziibü't-tehziib*, 12 Cilt, Dâiratü'l-Ma'ârif en-Nizâmiyye, 1. Basım, Hind 1326.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, 13 Cilt, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379/1959.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahûd İbrâhîm Zâyed, 3 Cilt, Darû'l-Va'y, 1. Basım, Haleb 1396.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, thk. Merzûk Alî İbrâhîm, 1 Cilt, Darû'l-Vefâ, 1. Basım, Mansûrâ 1411.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Büstî, *es-Sikât*. 9 Cilt, Dâru'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, Haydarâbâd 1393.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, 1 Cilt, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-A'mme, 2. Basım, Kâhire 1413.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt, Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, 1. Basım, Kâhire 1431.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt, Darû Sadr, 3. Basım, Beyrût 1414.

- İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, thk. Nureddin Itr. Dâru'l-Fikr-Dâru'l-Mu'asır, Suriye-Beyrut 1406.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-şâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin, 7 Cilt, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Ammetü li'l-Kitab, Kâhire ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, thk. Abdullah el-Kâdî. 3 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrût 1406.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, *Ma'rifetü's-şikât*, thk. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Medine Mektebetü't-Dâr, 1. Basım, 1405.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî, *Fihrisü'l-fehâris*, thk. İhsan Abbâs, 2 Cilt, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 2. Basım, Beyrût 1403.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 35 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrût 1400.
- Muhammed b. Sa'd, Ebû Abdillâh İbn Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 8 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 1410.
- Muhammed b. Tal'at, *Mu'cemu'l-Müdellesîn*, Dâru Edvâi's-Selef, Riyad 1426.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1. Basım, Kâhire 1374.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. 2 Cilt, İmâdü'l-Bahsi'l-İlmî, 1. Basım, Medine 1984.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, thk. Mahmud İbrahim Zayed. 1 Cilt, Dâru'l-Va'y, 1. Basım, Haleb 1396.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, thk. Hasan Abdü'l-Müni'm. 12 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrût 1421.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, thk. Muhammed Osman el-Hiş, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, Beyrût 1405.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lügât*. 4 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts.
- Özdemir, Veysel, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usul*, İlâhiyât, 1. Basım, Ankara 2014.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdîrrahmân b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-Fâşıl*, thk. Muhammed Accac el-Hatib, Darû'l-Fikr, 3. Basım, Beyrut 1404.
- Sâlih b. Sa'îd Avamâr, *et-Tedlîs ve Ahkâmuhu ve Âsâruhu'n-Nakdiyye*, Darû İbn Hazm, Beyrût 1422.
- Sehavî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed, *ed-Dav'ü'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*. 6 Cilt, Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrût ts.
- Sehavî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed, *Fethu'l-muğîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-Sünne, 1. Basım, Mısır 1424.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî, 1 Cilt, Meclisu Dâirati'l-Mearifi'l-Osmâniyye, 1. Basım, Haydarâbâd 1386.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdeellisîn*, thk. Yahya şefik Hasan, 1 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 1406.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, *Nihâyetü's-sûl fî ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebi. 6 Cilt, Ma'hedü'l-Buhusi'l-ilmiyye, 1. Basım, Mekke 1421.
- Subhî es-Salih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-hadîş ve muştalâhuh*, Darû'l-İlm, 15. Basım, Beyrût 1404.

- Suyutî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tedribü'r-râvî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabî, Darû't-Tiybe, 2. Basım, Riyad 1414.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tabakâtü'l-huffâz*, Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1403.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *er-Risale*, thk. Abdüllatif el-Hümeym- Mahir Yasin el-Fahl, Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, Beyrût 1435.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt, Matbaatü'l-Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, Mısır 1395.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdulmuti Emin Kal'acî. 4 Cilt, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrût 1404.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tâcü'l-Arûs*. 40 Cilt, Vizaratü'l-İrşad ve'l-Enbâ fi'l-Kuveyt, Kuveyt 1385.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme- Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Dâiratü'l-Kible-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1. Basım, Cidde 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, Beyrut 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî, *Tezhîbü't-tehîz*, thk. Guneym Abbas Guneym- Mecdî Seyyid Emîn, 11 Cilt, el-Fârûkü'l-Hadîse li't-Tabâa' ve'n-Neşr, 1. Basım, Mısır 1425.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî, *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 1419.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Mûkiza*, thk. Abdülfettâh Ebu Ğudde, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2. Basım, Haleb 1412.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mîzânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt, Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, Beyrût 1382.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr, *Esâsu'l-Belâğâ*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1419/1998.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Fâ'ik fî ġarîbi'l-ḥadîs*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt, Darû'l-Marife, 2. Basım, Lübnân ts.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâḥ*, thk. Muhammed b. Belâferîc Zeynelâbidîn, Dâru's-Selef, 1. Basım, Riyad 1419.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Maḥmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melayîn, 15. Basım, Beyrût ts.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yusuf ÖZMEN
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Sakarya Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	